

Säädyn ja sukupuolen mukainen.
Uuden ajan alun englantilainen aateliskasvatus ja naisena
olemisen rajat

Henna Karppinen
Pro gradu-tutkielma
Kulttuurihistoria
Historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Huhtikuu 2012

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Humanistinen tiedekunta

KARPPINEN, HENNA: Säädyn ja sukupuolen mukainen. Uuden ajan alun englantilainen aateliskasvatus ja naisena olemisen rajat

Pro gradu -tutkielma 93 s.+ 12 liitet.

Kulttuurihistoria

Huhtikuu 2012

Tämän tutkielma tarkastelee uuden ajan alun käsityksiä naiseudesta ja sitä, miten ajan aateliskasvatus ja koulutus kuvastivat näitä käsityksiä. Miten määriteltiin koulutettu nainen? Miten suhtauduttiin niin sanottuihin oppineisiin naisiin? Ja ennen kaikkea, mitä nämä seikat kertovat naiseuden määrittämisestä uuden ajan alussa? Koulutus ymmärretään tässä tutkielmassa laajasti tarkoittaen sekä kirjallista sivistystä että niitä käytännön taitoja, joita naiset tarvitsivat toimiakseen yhteiskunnassa ja perheensä jäseninä. Tähän jälkimmäiseen viitataan tutkielmassa kasvatuksen-käsitteellä. Tutkimus rajoittuu maantieteellisesti Englantiin. Uuden ajan alulla käsitetään väljästi ajanjakso 1500-luvulta 1700-luvun loppuun.

Tutkimuksen fokuksessa on neljä englantilaista aatelisnaista 1600- ja 1700-luvuilta. Nämä naiset ovat lady Anne Clifford (1590–1676), lady Rachel Russell (1636–1723), lady Sarah Lennox (1745–1826) ja lady Mary Wortley Montagu (1689–1762). Alkuperäisaineistona käytetään kolmelta viimeksi mainitulta julkaistua kirjeenvaihtokokoelmaa ja ensin mainitulta julkaistua päiväkirjaa.

Tutkielma sijoittuu tieteellisessä kentässä sukupuolihistorian alaan. Sukupuolta tarkastellaan historiallisesti muuttuvana käsitteenä. Vaikka biologisilla seikoilla oli uuden ajan alussa merkittävä rooli sukupuolten välisten erojen määrittelyssä, sukupuoli ymmärretään tässä tutkielmassa ennen kaikkea sosiaalisesti rakenteeksi. Sukupuoli on lisäksi performatiivinen. Sukupuolta uusinnetaan teoilla, sanoilla ja ulkoisella olemuksella.

Vaikka sukupuolella oli suuri merkitys uuden ajan alun aateliskasvatuksessa, se ei yksinään määrittänyt naisten koulutuksen sisältöä. Myös säädillä oli tässä tapauksessa suuri merkitys. Aatelisnainen edusti monessa suhteessa myös säätyään. Tämä tutkielma painottaa myös äitien suurta roolia lasten ja erityisesti tyttärien kasvatuksessa ja koulutuksessa. Sukupuoli asetti säädyn ohella ne reunaehdot, joiden sisällä yksilö saattoi toimia. Tutkielman esimerkkinaiset lisäksi itse määrittivät naisena olemisen rajoja muun muassa puuttumalla ja kommentoimalla aikalaistovereidensa käytöstä sekä arvioimalla omaansa.

Asiasanat

koulutus, kasvatus, sukupuoli, aristokratia, Englanti, uuden ajan alku, kirjeet, päiväkirjat

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	3
1.1. Neljä aatelisnaista naiseuden määrittäjinä.....	3
1.2. Kirjeenvaihtoa ja päiväkirjamerkintöjä: lähdeaineisto	6
1.3. Näkökulmia ja tutkimuskenttä.....	11
2. SÄÄDYNMUKAISUUS ENNEN KAIKKEA.....	16
2.1. Hyveellisyydestä hyvään makuun	16
2.2. Elämän teatteria	27
3. KOTITALOUDEN JOHTAJATAR	37
3.1. Elämää kotikartano(i)lla	37
3.2. Aateluus velvoittaa	54
4. RAJOJA RIKKOMASSA?	62
4.1. <i>Querelle des femmes</i> – kiista sukupuolesta	62
4.2. (Oppineet) naiset koulutusjärjestelmän ulkopuolella	69
4.3. Muusien tyttäret – uuden ajan alun naiskirjailijat	76
5. MIKÄ TEKEE LADYN? – LOPPUSANAT.....	81
LÄHDELUETTELO.....	87

Liitteet

1. JOHDANTO

1.1. Neljä aatellisnaista naiseuden määrittäjinä

My sex is usually forbid studies of this nature, and folly reckoned so much our proper sphere, that we are sooner pardoned any excesses of that, than the least pretensions to reading or good sense. We are permitted no books but such as tend to the weakening and effiminating of the mind. Our natural defects are every way indulged, and it is looked upon as in a degree criminal to improve our reason, or fancy we have any. We are taught to place all our art in adorning our outward forms, and permitted, without reproach, to carry that custom even to extravagancy, while our minds are entirely neglected...¹

Näin kirjoitti 21-vuotias lady Mary Pierrepont ajatuksistaan vuonna 1710 Salisburyn piispalle tohtori Gilbert Burnetille. Tohtori oli antanut neuvoja ja opastusta nuoren aatellisneidon omatoimissa opinnoissa. Tässä samaisessa kirjeessä lady Mary lähetti piispalle laatimansa englanninkielisen käännöksen kreikkalaisen filosofin Epiktetoksen teoksesta, jonka hän oli tehnyt ilmeisesti latinankielisen käännöksen pohjalta. Tähän käännöstyöhön lady Mary viittaa yllä olevassa tekstikatkelmassa.² Kirje summaa, joskin hieman kärjistetyin sanakääntein, millaisena naisten koulutuksen tarve ja ylipäänsä naisen asema 1700-luvulla nähtiin.

2000-luvun Suomessa tuntuu itsestään selvyydeltä, että naisten opiskelumahdollisuudet ja pääsy korkeampaan koulutukseen ovat samat kuin miehillä. Ei tarvitse mennä kuin 100 vuotta ajassa taaksepäin, kun tilanne oli toinen. Naisten tie yliopistoon ja korkeaan koulutukseen oli pitkä ja hankala. Tässä tutkielmassa keskityn pohtimaan kysymystä naisten kasvatuksesta ja koulutuksesta 1600- ja 1700-luvuilla. Tutkimuksen fokuksena ovat englantilaiset aatelinaiset. Tarkastelen aihetta neljän esimerkkinaisen kautta. Heidän tarinansa valottavat omalla tavallaan, mitä naisten koulutuksella tarkoitettiin uuden ajan alussa ja mitä koulutukseen ja kasvatukseen liittyvät seikat kertovat aikakauden naiskäsitteistä. Mitä nämä naiset itse kertoivat omasta koulutuksestaan ja kasvatuksestaan, ja miten he sitä kautta määrittivät naiseuttaan? Tämä nelikko valikoitui osaltaan sattuman, osaltaan aikaisempaan tietoon perustuvan ennakkoavistuksen kautta. Varsinainen tutkimusongelma muotoutui lähdeaineiston puitteissa pohdittuani ensin monia tuloksettomaksi osoittautuneita tai tämän tutkielman kannalta liian laajoja vaihtoehtoja. Kulttuurihistorian tarkoituksena on

¹ MWM vol.I, Lady Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153.

² Grundy 2004, 37.

menneisyyden moniäänisyyden esilletuominen. Tämä tarkoittaa sitä, että ideaalit ja todellisuus harvoin kohtaavat toisensa. Katson, että näillä neljällä naisella on oma sanansa sanottavana naisten koulutuksen ja kasvatuksen historiaan. He omalta osaltaan osoittavat, millaisia toimintamahdollisuuksia naisilla oli ainakin pintapuolisesti miesvaltaiselta näyttävässä yhteiskunnassa. Haluan tutkia, miten naiset itse määrittivät omaa identiteettiään ja asemaansa.

Ajallisesti varhaisin tutkielmani kohdehenkilö on pohjoisenglantilainen aatelisrouva ja sukunsa matriarkka lady Anne Clifford (1590–1676)³. Lady Anne oli isänsä George Cliffordin, Cumberlandin jaarlin ja tämän vaimon Margaret Russellin ainoa eloon jäänyt lapsi. Lady Anne peri vanhempiensa omaisuuden vuonna 1643. Lady Annen isä oli määrännyt testamentissaan veljensä ja tämän vanhimman pojan perillisikseen. Mikäli he kuolisivat ilman miespuolista perijää, lady Anne perisi omaisuuden. Näin myös lopulta kävi. Asiasta käytiin kuitenkin pitkään oikeustaistelua. Lady Anne avioitui kahdesti, mutta molemmat liitot olivat onnettomia. Hänellä oli kaksi tytärtä, Margaret ja Isabella ensimmäisen miehensä Richard Sackvillen, Dorsetin jaarlin kanssa. Lady Annen toinen aviomies oli Philip Herbert, Pembroken jaarli. Lady Anne ehti pitkän elämänsä aikana nähdä myös suuren joukon lapsenlapsia ja lapsenlapsenlapsia. Tämä sukunsa matriarkka hallitsi vuosien ajan lukuisia perintötilojaan ympäri Pohjois-Englantia.

Ajallisesti seuraavana on leskirouva lady Rachel Russell (1636–1723)⁴. Lady Russell oli varakas perijätär, Thomas Wriothesleyn, Southamptonin jaarlin ja ranskalaisyntyisen Rachel de Massuen tytär. Lady Russell peri sisarineen isänsä koko omaisuuden, koska perheessä ei ollut poikia. Lady Russellin ensimmäinen avioliitto Francis lordi Vaughanin kanssa päättyi vuonna 1667 aviomiehen kuolemaan. Vuonna 1669 hän solmi avioliiton Bedfordin jaarlin nuoremman pojan William Russellin⁵ kanssa. Lady Russell jäi leskeksi vuonna 1683, kun hänen aviomiehensä teloitettiin osallisena kuninkaanvastaiseen salaliittoon. Lady Russell kasvatti siten yksin kolme lasta: kaksi tytärtä, Rachelin ja Catherinen, sekä pojan, Wriothesleyn. Lady Russell seurasi tarkkaavaisesti ajan poliittisia tapahtumia ja osallistui politiikkaan myös itse laajan tuttava- ja sukulaispiirinsä välityksellä. Viimeisinä vuosinaan hän ei juuri poistunut kotoaan, mutta tyttäriensä ja vävyjensä välityksellä lady Russell toi julki oman mielipiteensä.

³ Lady Annen muotokuva ja Cliffordien sukupuu ks. liitteet 1 ja 2.

⁴ Lady Russellin muotokuva ja Russellin perheen sukupuu ks. liitteet 3 ja 4.

⁵ Lady Annen äiti Margaret oli William Russellin isoisoisän sisar.

Jo alun katkelmasta tutuksi tullut lady Mary Pierrepont (1689–1762)⁶ tunnetaan parhaiten valmissanaisena hovikaunottarena, kirjailijana ja kirjeiden kirjoittajana. Hän asui pitkiä aikoja ulkomailla ja kuvasi paljon kirjeissään paikallisia tapoja, nähtävyyksiä ja ihmisiä. Lisäksi hän oli merkittävänä taustavaikuttajana, kun isorokkorokote esiteltiin Iso-Britannian aatelistolle. Lady Mary oli tutustunut rokotteen käyttöön Osmanien valtakunnassa⁷, jossa hänen aviomiehensä toimi suurlähettiläänä vuosina 1716–1718. Lady Mary oli Kingstonin jaarlin Evelyn Pierrepontin ja lady Mary Fieldingin tytär ja kuului siis maansa ylimystöön. Hän kuitenkin avioitui vastoin isänsä tahtoa vuonna 1712 Mr. Edward Wortley Montagun kanssa. Myös jälkimaailma tuntee lady Maryn parhaiten avionimellä lady Mary Wortley Montagu. Pariskunnalla oli kaksi lasta: poika Edward ja tytär Mary.⁸

Lady Sarah Lennox (1745–1826)⁹ oli Richmondin herttuan Charles Lennoxin ja lady Sarah Cadoganin tytär ja kuningas Kaarle II:n jälkeläinen. Lady Sarah eli sisaruksineen vaiherikasta ja yllästä elämää 1700-luvun Lontoossa ja osittain Irlannissa. Tämä viehättävä neitokainen oli jopa ehdolla Englannin kuningattareksi, kuningas Yrjö III:n puolisoiksi. Kun suvun suunnitelmat saada kuningatar lähipiiristä epäonnistuivat, lady Sarah avioitui vuonna 1762 Sir Charles Bunburyn kanssa. Tytär Louisa syntyi vuonna 1768, mutta liitto päättyi lopulta avioeroon. Seuraavan avioliiton lady Sarah solmi kapteeni George Napierin kanssa vuonna 1781. Tästä paljon onnellisemmasta liitosta syntyivät tyttäret Emily, Caroline ja Cecilia sekä pojat Charles James, Richard, Henry, George ja William.

Tässä tutkimuksessani tarkastelen siis, mitä suhtautuminen naisten koulutukseen kertoo naiskäsitteistä yleisesti 1600- ja 1700-luvuilla. Millainen aatellisnaisten koulutus ja kasvatus oli? Millainen oli koulutettu nainen 1600- ja 1700-luvun mittapuulla? Miten suhtauduttiin ns. oppineisiin naisiin? Millaisena tutkimani naiset itse kokivat asemansa? Tarkastelen myös sitä, miten nämä naiset kouluttivat tyttärensä. Äidin ensisijainen tehtävä oli huolehtia pienten lasten kasvatuksesta. Kun pojat lähtivät

⁶ Lady Maryn muotokuva ja Pierrepont suvun sukupuu ks. liitteet 5 ja 6.

⁷ Tosin Lady Mary käyttää kirjeissään nimitystä ”Turkey”.

⁸ Myöhemmin Mary Stuart, Buten kreivitär. Hän avioitui John Stuartin 3. Buten jaarlin kanssa. Buten jaarli tuli tunnetuksi kuningas Yrjö III:n neuvonantajana. Pariskunnalla oli lukuisia lapsia. Sisarusarjan nuorimman, lady Louisan (1757–1851) muistiinpanot ovat olleet tutkijoille suurena apuna isoäiti-Maryn elämänvaihteita tutkittaessa. Poika Edward aiheutti vanhemmilleen paljon huolta tuhlaavalla ja huonomaineisella elämäntyyllillään.

⁹ Lady Sarahin muotokuva sekä Lennoxin ja Napierin perheiden sukupuut ks. liitteet 7, 8 ja 9.

kouluun kodin ulkopuolelle, tyttäret jäivät useimmin kotiin. Mikä oli äidin rooli tyttöjen kasvatuksessa ja koulutuksessa?

1.2. Kirjeenvaihtoa ja päiväkirjamerkintöjä: lähdeaineisto

Alkuperäisaineistona käytän lady Anne Cliffordin päiväkirjoja *Diaries of Lady Anne Clifford* (2009) (DAC) sekä julkaistuja kirjeenvaihtokokoelmia *Life and Letters of Lady Sarah Lennox 1745–1826*, vol. I-II (1901–2) (LSL), *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*, vol.I–III (1837) (MWM) ja *Letters of Rachel Lady Russell* (1854) (LRR). Käytän teoksista nootituksessa edellä mainittuja lyhenteitä.¹⁰

Lady Maryn runsas kirjeenvaihto on julkaistu useaan otteeseen erilaisissa kokoonpanoissa. Ensimmäinen julkaistiin jo vuonna 1763 eli vain vuosi kirjoittajan kuoleman jälkeen. Tässä työssä käyttämäni vuoden 1837 kirjeenvaihtokokoelmaan on lisätty aiemmista versioista puuttuvia kirjeitä. Esipuheessa toimittaja ilmoittaa säilyttäneensä kirjoitusasun niin alkuperäisenä kuin mahdollista, samoin kirjeiden ulkoasun. Valitettavasti poisjätetyistä kirjeistä ei kerrota sen tarkemmin. Editioija toteaa vain, että epäkiinnostavia kirjeitä on jätetty pois.¹¹ Koska kyseessä on jälkeläisten julkaisema kokoelma, on mahdollista, että kirjeitä on jätetty pois myös siksi, että ne ovat voineet olla haitallisia lady Maryn jälkimaineen kannalta. Perilliset ovat halunneet luoda kuuluisasta sukulaisestaan mahdollisimman edullisen kuvan. Puutteistaan huolimatta tämä kokoelma sisältää tutkimusaiheeseen nähden runsaasti materiaalia. Käytän lisäksi Robert Halsbandin vuosina 1965–1967 toimittamaa kokoelmaa *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu* (CL) suplementtina täyttämään niitä aukkoja, jotka vuoden 1837 editio jättää.¹²

Myös muut kirjekokoelmat ovat sukulaisten toimittamia teoksia. Toimittajat vakuuttavat, että tekstit on pyritty säilyttämään mahdollisimman alkuperäisessä muodossa, myös kirjoitusasun suhteen. Myös lady Sarahin kirjeistä on karsittu turhaa

¹⁰ Kirjeiden nimeämiskäytäntö vaihtelee jopa kirjekokoelmien sisällä. Esimerkiksi lady Maryn aviomiehelle lähettämien kirjeiden vastaanottaja on merkitty seuraavilla tavoilla: ”To Wortley”, ”To Mr. E. Wortley”, ”To Edward Wortley Esq.” jne. Olen pyrkinyt käyttämään kunkin kirjeen kohdalla alkuperäistä nimeämiskäytäntöä.

¹¹ MWM vol.I, i, ii, iii, iv; Halsband 1965, 155; Grundy, 2004, 627.

¹² Syy kahden edition käyttöön on se, että tekijä sai jälkimmäisen haltuunsa vasta kirjoitusprosessin myöhemmässä vaiheessa. Mitään olennaista uutta ei CL-editiossa kuitenkaan ole.

toistoa ja joitain epäkiinnostavia kirjeitä on jätetty pois. Lyhennetyt kohdat näkyvät teksteissä merkittynä pisteillä. Lukuun ottamatta lady Sarahin sisaren Emilyn, Leinsterin herttuattaren kirjeitä, muuta Lennoxin perheen kirjeenvaihtoa ei ole julkaistu, vaan ne löytyvät edelleen vain käsikirjoituksina. Lady Russellin kirjekoelman sivuhuomautukset perustuvat aikaisempaan editioon. Tämä ensimmäinen painettu kokoelma ilmestyi vuonna 1819. Tähän versioon on lisätty lady Russellin kirjoittamat kirjeet tyttärelleen.¹³ Koska alkuperäislähteitä on jo valmiiksi editoitu, käytän suorien lainauksien kohdalla hakasulkeita ja kolmea pistettä merkitsemään itse tekemiäni lyhennyksiä. Kaikki muut merkinnät ovat kuten alkuperäisessä painetussa versiossa.

Sarah Lennoxin kirjekoelma sisältää pääasiassa hänen lähettämiään kirjeitä lady Susan Fox-Strangwaysille, lankonsa Henry Foxin veljentyttärelle. Kokoelma sisältää myös muiden sukulaisten, kuten langon Henry Foxin, sisar Carolinen ja lady Sarahin lasten, lähettämiä kirjeitä. Kokoelma sisältää lisäksi osia Henry Foxin ja lady Sarahin pojan, Henry Napierin, muistelmista sekä Susan Fox-Stangwaysin päiväkirjan katkelmia. Päähuomioni keskittyy kuitenkin lady Sarahin kirjoittamiin kirjeisiin. Editoinja on lisäksi säästänyt lady Susanin itsensä kirjeisiin tekemät sivuhuomautukset. Kirjeenvaihto alkaa vuodesta 1761, jolloin nuori Sarah oli asunut jo muutaman vuoden sisarensa luona Lontoossa. Valitettavasti kirjeenvaihdossa on kymmenen vuoden katkos vuosina 1768–1778. Tuohon aikaväliin ajoittuvat muun muassa ensimmäisen lapsen syntymä sekä avioero.

Lady Russellin kirjeenvaihto käsittää lukuisia ihmisiä aviomiehestä lapsiin sekä muihin sukulaisiin ja jopa kuningaspariin. Erityisesti miehensä kuoleman jälkeen lady Russell kävi tiivistä kirjeenvaihtoa isänsä kappalaisen tohtori Fitzwilliamin kanssa. Tohtori toimi myös nuoren Rachelin opettajana. Myös lady Russellin saamia vastauksia on sisällytetty kokoelmaan. Lady Mary Wortley Montagun kirjeenvaihto kattaa koko hänen elämänkaarensa nuoruusvuosista vain hetkeen ennen kuolemaa. Kirjeet ovat pääasiassa sisarelle Francesille, Marin kreivittärelle, aviomiehelle Edward Wortleylle ja tyttärelle Marylle, Buten kreivittärelle. Myös lukuisille muille henkilöille lähetettyjä kirjeitä on sisällytetty kokoelmaan. Lady Mary kävi laajaa kirjeenvaihtoa aikansa merkkihenkilöiden, kuten kirjailija Alexander Popen kanssa. Kokoelmassa on myös joitakin vastauskirjeitä. Suurin osa kaikista kirjeistä on kuitenkin naisten itse kirjoittamia, joten näkökulma rajautuu voimakkaasti heidän kokemuksiinsa. Esimerkiksi

¹³ LSL vol.I, x; LRR, iv. Lennoxin sukuyhteisön kirjeenvaihto eri arkistoissa ks. Tillyard 1995, lähdeluettelo.

lady Mary on erittäin sujuvasanainen kirjoittaja, mutta joskus hänen ajatuksiaan on vaikea tulkita, sillä hänen lennokas tyylinsä sisältää paljon ironiaa. Siksi on ajoittain vaikea sanoa, mitä hän todella tarkoittaa, ja mikä on tarkoitettu vitsiksi.

Kirjeillä oli aatelikulttuurissa monta tehtävää. Ne olivat ennen kaikkea tiedonkulun välineitä. Kirjeitse pidettiin yhteyttä sukulaisiin ja sitä kautta levisivät uutiset ja juorut ympäri Eurooppaa. Kirjeet levittivät tietoa uutuustuotteista ja muodista ja niiden avulla tilattiin erilaisia tavaroita. Suosituskirjeet olivat tärkeä osa uusien suhteiden solmimisessa. Kirje oli lisäksi kasvatusväline.¹⁴ Missä määrin voidaan olettaa, että kirjeet kertovat näiden naisten elämästä ja persoonallisuudesta? Rosemary O'Day muistuttaa, että kirjeet olivat eräänlaista keskustelua. Kirje kirjoitettiin tietylle vastaanottajalle, joka määrittä tyylin ja sisällön. Kirjeet eivät useinkaan olleet spontaaneja tuotoksia vaan ne luonnosteltiin etukäteen ja korjattiin ennen lopullista versiota. Lisäksi kirjoittajan oli otettava huomioon mahdolliset muut lukijat. Juuri uutisarvonsa takia kirjeitä luettiin ääneen koko perheelle. Jos kirjoittaja halusi ilmaista jotain vain nimetylle vastaanottajalle, viesti kirjoitettiin erilliselle lappuselle. Vaikka nämä naiset kirjoittivat enimmäkseen sukulaisille ja läheisille ystäville, ajan sosiaaliset konventiot pätevät myös kirjeenvaihdossa. Kaikkea ei sopinut ilmaista ainakaan kovin suoraan, ja kohteliaisuussäännöt oikeaoppisine puhutteluineen pätevät myös läheisille sukulaisille kirjoittaessa.¹⁵ Judith Allen muistuttaa lähteiden hiljaisuudesta. On otettava huomioon myös se, mitä on jätetty pois tai mistä on vaiettu ja miksi, ja mitä ne siten kertovat ajastaan.¹⁶ O'Day huomauttaa että kirjeisiin kirjattiin vain merkittäviä tapahtumia tai sen tarkoitus saneli myös sisällön. Kirjeenvaihdossa esiin tulleiden asioiden merkitystä ei siis pidä ylikorostaa. Myös ihmisten väliset suhteet samoin kuin olosuhteet muuttuivat, mikä myös näkyy kirjeiden sisällössä.¹⁷

Diaries of Lady Anne Clifford sisältää oikeastaan kokoelman useasta päiväkirjasta. Ensimmäinen osa ns. Knole Diary kattaa vuodet 1603–1609. Nimitys tulee lady Annen ensimmäisen aviomiehen Richard Sackvillen Kentissä sijainneen kotikartanon Knolen mukaan. Teoksen toimittaja arvelee, että juuri siellä lady Anne teki muistiinpanot tätä päiväkirjaa varten. Päiväkirja käsittelee lady Annen lapsuutta ja kuningatar Elizabethin hautajaiset vuonna 1603 saavat siinä suuren roolin. Seuraavat merkinnät koskevat vuotta 1616, jolloin lady Anne on jo avioitunut ensimmäisen aviomiehensä kanssa.

¹⁴ Vainio-Korhonen 2009, 157.

¹⁵ Tillyard 1995, 93–96; Wilcox 1997, 18, 19; O'Day 2001, 128, 129.

¹⁶ Allenista ks. Raddeker 2007, 86.

¹⁷ O'Day 2001, 129.

Vuosien 1620 ja 1649 välillä on katkos, jonka teoksen toimittaja on täyttänyt muilla arkistolähteistä löytyvillä tiedoilla. Vuodesta 1650 alkava Kendal Diary jatkuu lähes lady Annen kuolemaan asti. Viimeisen kolmen kuukauden tapahtumat vuonna 1676 lady Anne saneli sihteerilleen. Lady Annen päiväkirjasta on tehty ainakin vuonna 1923 painettu laitos. Käyttämäni päiväkirjaeditioon, joka on vuodelta 2009 (ensimmäinen painos vuodelta 1990), on sisällytetty hänen alkuperäiset sivuhuomautuksensa, jotka on merkitty numeronoteilla sivujen alalaitaan. Toimittajan huomautukset on merkitty muun muassa asteriski-merkillä. Kirjoitusasu on sama kuin alkuperäisissä teksteissä, joskin lyhennetyt nimet ja tittelit on kirjoitettu auki.¹⁸ Knole Diary on selvästi päiväkirjamaisempi, kun taas Kendal Diaryssa selostetaan tapahtumat koko vuodelta ja ovat siten lukijasta hieman kaavamaisista selostusta. Ensin mainitussa on enemmän yksityiskohtia arkielämän tapahtumista ja siten se on hyödyllisempi tämän tutkimuksen kannalta. Toisaalta molemmat pyrkivät sitomaan päähenkilönsä elämän historiallisiin tapahtumiin. Päiväkirjassa käytetään ilmaisuja, kuten ”about this time”, ”while” ja ”upon”. Nämä ilmaisevat lukijalle, että kyseessä ei ole samassa hetkessä kirjoitettu tuotos.

Muistelmat, päiväkirjat ja perhekronikat olivat yksityisen kirjallisuuden oleellinen ilmaisumuoto 1600- ja 1700-luvuilla. Yleinen, joskin virheellinen ajatus on, että päiväkirjaa pidettiin päivittäin, ja että merkintä on tehty juuri sinä päivänä, kuin mistä se kertoo. Tämä ei pidä paikkaansa useimpien uuden ajan alun päiväkirjojen kohdalla. Myöskään merkinnän kirjoittaja ei välttämättä ole aina se henkilö, jonka päiväkirjaan merkintä on tehty. Merkinnät eivät välttämättä ole historiallisesti tarkkoja tai niillä ei ole edes pyritty totuuteen tai vilpittömyyteen. Päiväkirjamaiset merkinnät olivat muistiinpanoja, jotka myöhemmin muokattiin ja kopioitiin annaaleihin ja muistelmiin. Myös lady Annen päiväkirjamerkinnät on tehty itse tapahtumien jälkeen, kuten myös päiväkirjasta tehdyt käsikirjoituskopiot. Päiväkirja oli virallinen muotokuva jälkipolvia varten.¹⁹ Lady Annen tapauksessa päiväkirja oli osa sitä kamppailua, jolla hän halusi osoittaa olevansa oikeutettu saamaansa isänperintöön, josta hän joutui taistelemaan pitkään.²⁰

¹⁸ DAC ix, x, xi, xii, xiii, 237; Salzman 2010, 128, 129.

¹⁹ Foisil 2001, 269–306; Kunin 2004, 591, 593, 602, 603.

²⁰ Salzman 2006, 94. Aaron Kunin selittää Englannin 1600-luvun päiväkirjabuumia poliittisten tapahtumien vaikutuksilla kansalaisten jokapäiväiseen elämään. Tasavallan ajan ja restauraation levottomuuksien ja mullistusten katsottiin koskettaneen niin paljon kansalaisten jokapäiväistä elämää, että kaikki innostuivat merkitsemään tapahtumia muistiin. Kunin lisäksi muistuttaa, että päiväkirja on oma

Tutkimusmetodiani voisi luonnehtia tekstin lähiluvuksi. Ne kohdat, joissa mainitaan *expressis verbis* sana koulutus (education) on helppo perustella. Toisten katkelmien kohdalla olen joutunut käyttämään kiertotietä. Tässä tapauksessa on tutkittava säröjä peilin pinnassa. Säröt tuovat esiin normin. Jos kaikki toimivat kirjoittamattomien sääntöjen mukaan, siitä ei jää jälkiä lähteisiin. Mikäli joku rikkoo näitä sääntöjä tai ideaalia, siitä huomautetaan. Lähden siis purkamaan näitä kohtia sen oletetun ideaalin kautta, mikä 1600- ja 1700-luvuilla vallitsi. Mitkä seikat kuuluivat hyvin kasvatetun aatelisnaisen koulutukseen ja mitä tutkimani naiset niistä sanovat. On myös tärkeää huomioida, mitä he jättävät mainitsematta. Jessica Parland-von Essen toteaa lisäksi, että lähteet ovat yleensä hyvin vaitonaisia varsinkin aatelisnaisten koulutusta koskevissa kysymyksissä. Tämä johtuu pitkälti siitä, että aateli halusi varoa lausumasta ääneen kasvatuksensa periaatteita ja siten eliitin käyttäytymissääntöjä, jotta ulkopuoliset eivät olisi voineet niitä kopioida. Vain aatelin sisälle kasvanut saattoi tuntea sen säännöt.²¹

Kaikki tutkimani neljä naista avioituivat ainakin kerran, joten heidän sukunimensä ja arvonimensä muuttuivat. Siksi olen selvyuden vuoksi pyrkinyt kutsumaan heitä nimellä, joilla heidät parhaiten tunnetaan ja joita useimmat elämäkertojen kirjoittajat ovat heistä käyttäneet. Lähdeviittauksiin olen säästänyt kulloinkin käytössä olleen nimen. Jaarlien, paronien ja herttuoiden tyttäriä puhuteltiin tittelillä *Lady*. Siten on luontevaa, että Sarah Lennox (myöhemmin Bunbury ja Napier), Mary Pierrepont (myöhemmin Wortley Montagu) ja lady Anne Clifford ovat lady Sarah, lady Mary ja lady Anne. Sen sijaan Rachel Russellia kutsutaan poikkeuksetta kaikissa tutkimuksissa lady Russelliksi. Hänestä elämäkerran kirjoittaneen Lois Schwoererin mukaan oikeaoppinen puhuttelumuoto ennen avioitumista oli lady Rachel, viitaten hänen syntyperäänsä jaarlin tyttärenä. Avioitumisen jälkeen hänestä tuli ensin lady Vaughan ja sitten lady Russell. Lesken oikea puhuttelumuoto olisi ollut Rachel lady Russell.²²

Tutkimukseni aikaväli on hyvin pitkä, sillä se ulottuu 1500-luvun lopulta, vuodesta 1590, jolloin lady Anne syntyi, vuoteen 1826 jolloin lady Sarah Lennox kuoli. Näin pitkä aikaväli antaa mahdollisuuden tarkastella myös laajemmassa mittakaavassa niitä

kirjallisuuden lajinsa siinä missä muutkin ja siten osa kirjallisuuden historiaa. Genrellä oli omat mallinsa, joita kopioitiin ahkerasti. 1600-luvulla kirjoitettujen päiväkirjojen julkaisutoiminta aloitettiin vuonna 1818 John Evelynin päiväkirjalla. Muutamaa vuotta myöhemmin oli vuorossa Samuel Pepys. Kunin 2004, 596, 597.

²¹ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 208.

²² DAC viii; Schwoerer 1988, xv; Martin 2004, xi; Grundy 2004, xviii. Aikalaiset kutsuivat avioitunutta lady Maryä lyhyesti lady Mary Wortleyksi. ks. Grundy 2004, 57.

yleisiä muutoksia, joita 1600- ja 1700-luvun aikana tapahtui koulutuksessa ja lasten kasvatuksessa. Käytän käsitettä uuden ajan alku kuvastamaan ajanjaksoa 1500-luvulta 1700-luvun lopulle.²³

1.3. Näkökulmia ja tutkimuskenttä

Tämä tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä on sukupuoli. Feministinen tutkimus loi 1970-luvulla käsitejaon sex/gender, biologisen ja sosiaalisen sukupuolen. Joan W. Scott määritteli sukupuolen historiallisen analyysin välineenä 1980-luvulla ilmestyneessä esseessään *Gender. A Useful Category of Historical Analysis*. Scottin mukaan sukupuoli (gender) on sosiaalinen konstruktio, joka määrittelee, millaiset roolit ovat miehelle ja naiselle sopivia. Sukupuoli on sosiaalisten suhteiden keskeinen elementti ja se perustuu oletetuille eroille eri sukupuolten (sex) välillä ja se on ensisijainen valtasuhteiden määrittelijä. Se ei ole universaali tai historiallisesti muuttumaton, vaan jokainen yhteiskunta ja aikakausi määrittävät sen omalla tavallaan. Hänen mukaansa on tärkeä kysyä, kuinka sukupuoli toimii.²⁴ Judith Butler katsoo, että sukupuoli on performatiivinen rakennelma, jota pidetään yllä diskursiivisin ja ruumiillisin keinoin. Sukupuoli on Butlerin mukaan sosiaalinen näytelmä, jota tuotetaan toistamalla sosiaalisesti vakiinnutettuja merkityksiä. Nämä toistoteot luovat illuusion sukupuolisesta identiteetistä, joka on kuitenkin sosiaalisesti ja historiallisesti muuttuva.²⁵

Scottin mukaan sukupuoli toimii neljällä tasolla. Ensimmäisenä ovat kulttuuriset symbolit ja niiden luomat representaatiot, kuten esimerkiksi naisten tapauksessa neitsyt Maria. Toisena ovat normatiiviset ohjeet, joiden kautta näitä symboleja luetaan. Tähän kuuluvat poliittiset, tieteelliset ja uskonnolliset opit. Nämä rakentuvat usein

²³ Yllätyksekseni huomasin, että monet angloamerikkalaiset kirjoittajat käsittävät termillä *early modern*, varhaismoderni, vain 1500- ja 1600-luvut. 1700-luku jää yleisesityksissä usein pois. On kuitenkin perusteltua käsittää varhaismodernilla myös 1700-luku, sillä se edustaa yhteiskuntarakenteeltaan ja ajatusmaailmaltaan esiteollista aikaa, jolloin syntyperällä oli suurempi merkitys kuin omaisuuden määrällä yhteiskunnallisen aseman kannalta.

²⁴ Scott 1999, 30, 31, 42. Scottin artikkeli sisältyy hänen teokseensa *Gender and the politics of history*, jota olen käyttänyt tässä lähteenä. ks. lähdeluettelo. Ks. myös Ollila 2002, 77.

²⁵ Butler (1990) 2008, 229, 235, 236. Butlerista ja sukupuolen performatiivisuudesta ks. myös Raddeker 2007, 177.

kaksinapaiseen vastakkainasetteluun mies/nainen, joka usein esitetään hallitsevaksi, ainoaksi vaihtoehdoksi. Siksi Scottin mukaan onkin tärkeää purkaa tämä näennäinen pysyvyys. Kolmantena kohtana onkin sosiaalisten ja poliittisten instituutioiden vaikutus sukupuolen määrittelyyn. Neljänneksi on identiteetti. Oikeat ihmiset eivät sovi teoreettisiin muotteihin, joten historioitsijan tehtävänä on selvittää, miten ja millä ehdoilla sukupuoli-identiteettiä rakennettiin.²⁶

Suomen kielessä kahden sukupuolikäsitteen käyttö on hankalaa. Myös koko sex/gender-jako on saanut viime aikoina tutkijoilta kritiikkiä osakseen. Joan Scott itse kirjoitti ”uudelleenarvioinnin” sukupuolen käsitteestä ja sen käytöstä teoksessa *Gender and the politics of history*. Hän toteaa, että sex ja gender-käsitteitä on käytetty sekä synonyymeinä että vastakkaisina. Yksi vaikeus näiden käsitteiden käytössä on se, kuinka ihmisruumiita voi kuvata täysin sosiaalisina. Scott näkee, että *genderin* taustalla on biologinen sukupuoli. Tämä näennäinen eronteko biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä on johtanut tavallaan alkupisteeseen. Molemmat käsitteet ovat kielen varassa luotuja, ja niiden merkitys on muuttunut eri aikoina ja eri kulttuureissa. Juuri siksi gender-käsite aikanaan luotiin. Jos kielen merkitys unohdetaan, sukupuolen käsite muuttuu ylihistorialliseksi. Sekä sex että gender ovat ilmauksia eri käsityksistä koskien sukupuolieroja. Helene Bowen Raddeker kysyykin, kuinka voimme tehdä eron kategorioiden ”nainen” ja ”mies” välille naturalisoimatta kumpaakaan käsitettä. Jennifer Ealesin mukaan historioitsijan tärkein tehtävä on selvittää, miten eri yhteiskunnat määrittivät sukupuolten välisen suhteen.²⁷

Kokemuksen käsite on myös keskeinen. Gabrielle Spiegelin mukaan kieli edeltää kokemuksemme ja käsityksiämme ympäröivästä maailmasta. Kokemus on siten sosiaalinen ja lingvistinen konstruktio. Opimme tunnistamaan ja ilmaisemaan asioita kielen avulla. Raddeker lisää, että jopa ajattelemme kielen kautta. Emme voi ilmaista mitään sellaista, mihin meillä ei ole sanoja. Identiteetti ja yksilön tietoisuus rakentuvat olemassa olevien diskurssien kautta. Historioitsijan tehtävä on selvittää, missä kontekstissa, ja mitä päämääriä ajatellen, yksilö puhuu omasta kokemuksestaan ja identiteetistään.²⁸

Uuden ajan alussa maailma nähtiin vahvasti hierarkkisena. Maailmassa vallitsi Jumalan asettama järjestys, jossa jokaisella oli sukupuoleen ja syntyperään perustuva ennalta määrätty paikka. Jokaisen tuli toimia tämän aseman mukaan. Elämäntavan ja

²⁶ Scott 1999, 42, 43.

²⁷ Eales 1998, 3; Scott 1999, 200, 201; Raddeker 2007, 106.

²⁸ Spiegelin ajatukset sisältyvät Raddekerin kirjaan *Sceptical history*. ks. Raddeker 2007, 20, 21, 22, 163.

muun muassa kulutustottumusten oli vastattava kunkin henkilön säätyasemaa. Perhe oli yhteiskunta pienoiskoossa, jossa isällä perheenpäänä oli täysi määräysvalta vaimoonsa, lapsiinsa ja palvelijoihinsa nähden. Vaimolla, joka nähtiin miehensä apulaisena, oli osaltaan määräysvalta lapsiin ja palvelijoihin. Naisen rooli oli toimia kodin piirissä. Sukupuolien välinen suhde ei siis suinkaan ollut vastakkainasettelu. Kyseessä oli hierarkkinen suhde, jossa toisen tahto asetettiin toisen edelle.²⁹ Yhteiskunta jaettiin neljään säätyyn, joskin säätykierto oli voimakasta koko 1600- ja 1700-luvun ajan. Lisäksi neljän säädyn ulkopuolelle jäi paljon niin sanottuja aatelittomia säätyläisiä, kuten upseereita ja virkamiehiä, jotka eivät harjoittaneet perinteisiä elinkeinoja. Erityisesti aatelille säätykierto oli elinehto, sillä se ei pysynyt saamaan riittävästi uusia jäseniä luonnollisin keinoin. Aateloinnit takasivat säädyn johtoaseman. Monissa Euroopan maissa, kuten tarkastelun alla olevassa Englannissa, aatelissäätyyn kuului vain alle prosentti väestöstä. Aatelistolla oli pääsy yhteiskunnan johtotehtäviin, mutta ainakin teoriassa sen arvolle ei ollut soveliasta tehdä työtä elääkseen.³⁰

Palataan takaisin tutkielmani avainsanaan koulutus, *education*. Mitä tämä sana oikeastaan tarkoittaa? Ja ennen kaikkea, missä mielessä tutkimani naiset tätä sanaa käyttivät? Kysymystä uuden ajan alun naisten koulutuksesta ei pidä ymmärtää liian kapea-alaisesti. Jos koulutuksella tarkoitetaan nykypäivän kouluissa saatua yleissivistystä, niin voidaan sanoa, että naiset olivat suurimmaksi osaksi kouluttamattomia. Barbara Whitehead muistuttaa, että jos koulutus määritellään miehisen perspektiivin kautta, kuten historiatutkimus on aiemmin määritellyt tutkimuskohteensa, niin naiset jäävät koulutuksen historian ulkopuolelle. Haluan tässä tutkimuksessani tehdä juuri päinvastoin. Myös uuden ajan alussa koulutuksella tarkoitettiin pääasiassa kouluissa ja yliopistoissa tapahtuvaa muodollista koulutusta, jonka tavoitteena oli latinan kielen oppiminen. Naisten mahdollisuudet institutionaaliseen latinan opiskeluun olivat olemattomat. Sosiaaliset syyt estivät naisten osallistumisen sellaiseen koulutukseen. Yleisen käsityksen mukaan sanavalmis ja kaunopuheinen nainen oli siveetön ja oppinut nainen uhkasi miehistä ylpeyttä. Uuden ajan alun koulutus määräytyi yksilön sukupuolen, sosiaalisen taustan ja perheaseman mukaan. Koulutuksen tavoitteena oli valmistaa yksilöä paikkaansa maailmassa. Kuitenkin naisten koulutusta koskevassa tutkimuksessa on usein keskitytty poikkeusyksilöihin siis ”miehisen” koulutuksen saaneisiin naisiin. Tämä taas antaa

²⁹ Kaartinen 2006, 21, 23, 45, 46, 48, 57.

³⁰ Kaartinen 2006, 31; Ilmakunnas 2011, 13–16.

Whiteheadin mukaan virheellisen kuvan siitä, että suurin osa naisista olisi ollut täysin kouluttamattomia. Tällainen ajattelu johtaa historiattomaan ja siten anakronistiseen tulkintaan siitä, että koulutus olisi mielletty kaikkina aikoina samalla tavoin. Phyllis Stock on todennut, että se, jolla on valta määritellä ”ihanteellinen nainen”, määrittelee myös naisten koulutuksen.³¹ Teen käsitteellisen eron kirjasivistyksen ja muun koulutuksen välille. Koulutuksella tarkoitan nimenomaan kirjallista koulusivistystä. Kasvatuksella tarkoitan niitä käytännön taitoja ja velvollisuuksia, joita naisten tuli hallita toimiakseen yhteisönsä jäsenenä, ennen kaikkea äitinä ja kartanon rouvana.

Lady Mary Wortley Montaguta ja lady Anne Cliffordia on enimmäkseen tutkittu kirjallisuushistorian parissa. Sen sijaan lady Sarah Lennoxia ja lady Rachel Russellia on käsitelty hyvin vähän tutkimuskirjallisuudessa. Stella Tillyardin kirja *Aristocrats* vuodelta 1995 on tuorein historiantutkimuksen alaan kuuluva teos, joka käsittelee Sarah Lennoxia. Muissa tutkimuksissa maininnat ovat olleet hyvin yksittäisiä. Lady Russell on muutenkin ongelmallinen. Kaikki hänestä julkaistu materiaali tuntuu noudattavan samaa yksimielistä kuvaa esimerkillisestä leskiäidistä, joka omistautui uskonnolle ja lastensa kasvatukselle ja heidän tulevaisuutensa turvaamiselle. Ketään heistä ei ole tarkasteltu tässä tutkimuskontekstissa. Yksi keskeinen syy tämän tutkimusaiheen valintaan oli vastaavan tutkimuksen puuttuminen. Siksi myös tutkimuskirjallisuuden löytäminen on ollut haasteellista, koska kattavia tutkimuksia aiheesta ei ole tehty, vaan tiedonmuruset on täytynyt kerätä useasta paikasta.

Elämäkertoja tutkimukseni päähenkilöistä on tehty runsaasti. Tillyardin teoksen lisäksi olen käyttänyt Isobel Grundyn teosta *Lady Mary Wortley Montagu. Comet of the Enlightenment*, George Williamsonin *Lady Anne Clifford* sekä Lois Schwoererin *Lady Rachel Russell “One of the Best of Women”*. Tutkimuskirjallisuuden osalta tärkeimmän aineiston muodostavat Ingrid Taguen 1700-luvun naisihanteita käsittelevä *Women of Quality*, Amanda Vickeryn 1700-luvun arkea kuvaavat *Gentleman Daughters* ja *Behind Closed Doors* sekä Jessica Parland von Essenin ja Liisa Lagerstamin 1600- ja 1700-luvun aateliskasvatusta Ruotsi-Suomessa kuvaava artikkeli teoksessa *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Lisäksi Patricia Crawfordin ja Sara Mendelsonin *Women in early modern England 1550–1720* sekä Marjo Kaartisen *Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa* valottavat aikakautta kokonaisuutena.

³¹ Whitehead 1999, x, xi, xii.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen niitä sosiaalisen elämän taitoja, joita aatelin naiset tarvitsivat liikkueissa seurapiireissa. Samalla valotan uuden ajan alun kasvatusehanteita. Seuraavassa luvussa paneudun aatelinrouvan velvollisuuksiin kotona eli niihin taitoihin, joita hän tarvitsi kotitalouden hoitamiseen sekä pienten lasten kasvatukseen, joka oli perheen äidin vastuulla. Myös aatelinrouvan asema muussa yhteisössä toi mukanaan velvoitteita. Tietty määrä kirjallisia opintoja oli tarpeen kaikille tytöille, mutta koska tutkimukseni naiset olivat hyvin lukeneita, Johanna Ilmakunnaksen sanoin ”poikkeuksellisen tyypillisiä”³² aatelin naisia, rajanveto normaalin ja epänormaalin kirjasisivistyksen välillä on mahdotonta eikä kovin mielekäästään, koska tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella yksilöitä. Siksi viimeinen käsittelyluku käsittelee näiden neljän naisen ”oppineisuutta” sekä sitä keskustelua, jota naisten laajemmasta akateemisesta sivistyksestä tuona aikana käytiin.

³² Ilmakunnas 2011, 370.

2. SÄÄDYNMUKAISUUS ENNEN KAIKKEA

2.1. Hyveellisyydestä hyvään makuun

Tutkielmani aatelin naiset ovat hyvin vaitonaisia siitä, mitä heidän omaan kasvatukseensa ja koulutukseensa kuului. Lady Anne Clifford mainitsi, että hänet koulutettiin syntyperänsä mukaan. Lady Sarah Lennox pohti ystävättärelle lähetetyssä kirjeessä, oliko hän aina toiminut saamansa kasvatuksen mukaan, mutta ei myöskään mainitse, mitä siihen oli kuulunut.³³ Lady Russell on vielä hiljaisempi omastaan tai tyttäriensä saamasta kasvatuksesta. Lady Mary Wortley Montagu esitti sen sijaan usein kirjeissään mielipiteitä ja huomioita tyttöjen kasvatuksesta, mutta ei juuri avaa oman kasvatuksensa saloja. Mitä nämä satunnaiset maininnat sitten kertovat tyttöjen koulutuksesta ja kasvatuksesta uuden ajan alussa?

Uuden ajan alun aateliskasvatuksen ja koulutuksen avainsana oli säädynmukaisuus. Tämä säädynmukaisuuden ihanne hallitsi kaikkea aatelin toimintaa ja se näkyi myös tavassa, jolla se valmisti jälkikasvuun tulevia velvollisuuksiaan varten. Määrittelyn säädynmukaisuuden siksi olemisen tavaksi, joka ohjasi ihmisen toimintaa. Aateliston odotettiin toimivan, pukeutuvan, kuluttavan ja käyttäytyvän, yleisesti ottaen elävän tietyllä tavalla. Aateliskasvatuksen perusteet pysyivät pääpiirteissään samana, joskin tyttöjen kasvatuksen painopisteet muuttuivat hieman 1600- ja 1700-lukujen aikana. Tässä luvussa tarkastelen uuden ajan alun kasvatusaatteita ja sitä, kuinka tyttöjä valmennettiin aatelin naisen elämään erityisesti kodin seinien ulkopuolella. Hierarkkinen maailmankuva ja säätyajattelu ohjasivat myös aatelin kasvatusperiaatteita. Aateli oli yhteiskunnan johtava luokka, joten sen tuli osoittaa etuoikeutettu asemansa toimintansa ylivertauudella. Uuden ajan alun kasvatusihanteena oli muokata lapsista hyveellisiä ja velvollisuudentuntoisia aikuisia.³⁴

Olisi mielenkiintoista kurkistaa 1600-luvun lastenhuoneeseen ja nähdä, millaista pienten aatelistyttöjen ensiaskeleet opintieillä olivat. Valitettavasti alkuperäislähteeni ovat hyvin niukkasanaisia sen suhteen. Hyvien pieniä viitteitä voi kuitenkin löytää.

³³ ”That I have in every action of my life kept up to the very good education I have had, is, I fear, too much for me to say...” LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien 23.10.1767, 213–216; Williamson 1922, 58, 60.

³⁴ Hierarkkisesta maailmankuvasta ks. Kaartinen 2006, 26, 30, 31. Aateliston kasvatusperiaatteista yleisesti ks. Vainio-Korhonen 2008, 239; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 184.

Lady Russell mainitsi useaan otteeseen kirjeissään, että hänen Rachel-tyttärensä kirjoitti myös kirjeitä. Ensimmäinen maininta tästä on helmikuulta 1679, jolloin tytär oli 5-vuotias.³⁵ Koska uuden ajan alussa lapset opettelivat ensin lukemaan ja sitten kirjoittamaan, Rachel nuoremman on täytynyt oppia lukemaan hieman aikaisemmin, ehkä kolme- tai neljävuotiaana. Yleisesti ottaen alkeisopetus aloitettiin varhain. Sekä tytöt että pojat kasvatettiin ja koulutettiin samalla tavoin aina seitsemän ikävuoden tienoille asti.³⁶ Roger Chartier uskoo, että tyttöjen kirjoitustaitoa ei pidetty tarpeellisena vaan heidät opetettiin suurimmaksi osaksi vain lukemaan. Katson kuitenkin, että aateliston parissa kirjoitustaito oli yhtä olennainen miehille kuin naisille. Kyse ei ollut sukupuolesta vaan säätyasemasta. Luku- ja kirjoitustaito eivät muutenkaan kulkeneet uuden ajan alussa käsi kädessä. Lukutaidon yleisyyden arvioiminen on ollut haastavaa juuri sen takia, että kaikki lukutaitoiset eivät osanneet kirjoittaa. John Brewerin mukaan yleisesti ottaen miesten lukutaito oli yleisempää uuden ajan alussa kuin naisten. Lukutaitoisten osuus molempien sukupuolten kohdalla kuitenkin kasvoi koko ajan. Tämä arvio koskee koko väestöä. Esimerkiksi Britanniassa eliitti ja muu yläluokka oli lähes täysin lukutaitoista vuoteen 1600 mennessä.³⁷

Historioitsijat Jessica Parland-von Essen ja Liisa Lagerstam ovat tutkineet Ruotsi-Suomen aatelisten kasvatusta ja koulutusta uuden ajan alussa. Vaikka Englanti poikkesi näistä valtakunnista merkittävästi, joitain yhteisiä piirteitä kasvatuseräillä on löydettävissä. Alkeisopetus ja -kasvatus tapahtuivat kodin piirissä, jossa päävastuun siitä kanto talon rouva. On merkillepantavaa, että vaikka mies oli patriarkaalisen mallin mukaan isäntä ja päätti kaikesta ainakin teoriassa, lasten äiti vastasi täysin heidän ensimmäisistä elinvuosistaan. Siksipä lady Anne mainitseekin nimenomaan äidiltään saamansa hyvän kasvatuksen.³⁸ Lady Annea lukuun ottamatta kaikki tutkimukseni naiset menettivät äitinsä hyvin varhaisessa vaiheessa. Lady Russell oli 4-vuotias äitinsä kuollessa. Koska isä Thomas avioitui pian uudelleen, on todennäköistä, että pikku-Rachelin kasvatusta jatkettiin kotona uuden äitipuolen valvonnassa. Lady Mary muutti 3-vuotiaana sisarustensa kanssa isoäitinsä Elizabeth Pierrepontin luo. Isoäidin kuoltua vuonna 1699 lapset palasivat isänsä huostaan, lukuun

³⁵ LRR Lady Russell to Lord Russell, February 1679, 46–50.

³⁶ Kaartinen 2006, 78; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 185.

³⁷ Chartier 1989, 111, 112, 115; Brewer 1997, 167.

³⁸ Williamson 1922, 58, 60; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 185. Äitien kasvattajan roolista ks. seuraava käsittelyluku. Patriarkaalisesta mallista ks. Kaartinen 2006, 78.

ottamatta tytär Evelyiniä, joka asui tätinsä luona.³⁹ Richmondin herttua kuoli vuonna 1750, kun lady Sarah oli 5-vuotias. Herttua määräsi testamentissa kaksi lankoaan ja kaksi vävyään sekä perheen lakimiehen pienten tyttöjensä huoltajiksi. Lisäksi hän toivoi, että Sarahin ja tämän sisarten Louisan (1743–1821) ja Cecilian (1750–1769) kasvatuksesta vastaisi heidän toiseksi vanhin sisarensa, Irlannissa asuva Emily, lady Kildare (1731–1814). Myös herttuatar, joka kuoli seuraavana vuonna, määräsi testamentissaan samoin, mutta lisäsi, että kun Louisa ja Cecilia olisivat 15-vuotiaita ja Sarah 14-vuotias, heidän tulisi muuttaa vanhimman sisarensa lady Caroline Foxin (1723–74) luo Lontooseen.⁴⁰ Saman sukupuolen antamaa roolimallia pidettiin erityisen tärkeänä. Ylhäiset neidot tarvitsivat ohjausta nimenomaan aatelistrouvalta. Siten monien leskimiesten oli joko avioituttava uudelleen tai lähetettävä tyttärensä sukulaisnaisten hoiviin. Katson historioitsija Johanna Ilmakunnaksen tavoin tämän sukulaisten luo lähettämisen olevan merkinä siitä, että juuri äidit tai muut sukulaisnaiset siirsivät nuoremmilleen niitä taitoja ja erityisesti arvoja, jotka olivat aatelistolle tärkeitä.⁴¹

Käytännössä lasten alkeisopetuksesta, kuten kirjoittamisen ja lukemisen opettamisesta saattoi vastata myös perheen kotipappi tai vanhempien lasten kotiopettaja. Aatelisto ei halunnut lasten saavan huonoja vaikutteita, joten lasten kasvatuksesta vastanneiden henkilöiden tuli käyttäytyä ja puhua säädyllisesti.⁴² Joanna Martinin mukaan vauraat perheet käyttivät kotiopettajia jo Tudorien valtakaudella, mutta tarve kasvoi erityisesti 1700-luvun viimeisellä neljänneksellä. Tyttöjen kasvattajaksi kelpasi väin säätyläisnainen ja sopivan löytäminen saattoi olla hyvinkin hankalaa.⁴³

My own [education] was one of the worst in the world, being exactly the same as Clarissa Harlow's: her pious Mrs. Norton so perfectly resembling my governess, who had been nurse to my mother [...] she took so much pains, from my infancy, to fill my head with superstitious tales and false notions. It was none of her fault, that I am not at this day afraid of witches and hobgoblins, or turned methodist. Almost all girls are bred after this manner.⁴⁴

Lady Maryn kasvatuksesta näyttää vastanneen kotiopettaja, joka oli ollut hänen äitinsä vanha hoitaja. Katkelma antaa ymmärtää, että lady Mary ei suuresti arvostanut

³⁹ Stepney 1898, 19; Grundy 2004, 8,10,12. Lois Schwoererin mukaan lady Russellin kasvatuksesta vastasi myös isänpuoleinen isoäiti Elizabeth Southamptonin leskikreivitär. ks. Schwoerer 1988, 13.

⁴⁰ Curtis 1946, 24, 25; Tillyard 1995, 83.

⁴¹ Lagerstam & Parland-von Essen 2010,188; Ilmakunnas 2011, 50.

⁴² Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 185, 187.

⁴³ Martin 2004, 219.

⁴⁴ MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 6.3.1753, 52–56.

saamaansa kasvatusta. Lady Maryn elämäkerran kirjoittaneen Isobel Grundyn mukaan hän yleensä kuvasi hoitajat typeriksi maalaisnaisiksi. Näyttää myös siltä, että suhde isoäitiin oli etäinen, vaikka juuri hän huolehti lapsista näiden ollessa pieniä. Ainakin Grundy katsoo, että lasten isä ei ollut juuri kiinnostunut näiden saamista kasvatuksesta.⁴⁵ Sen sijaan lady Anne ja lady Russell näyttävät arvostaneen suuresti vanhempiensa antamaa panosta heidän kasvatukseensa. Lady Russellin kotiopettajana toimi perheen kappalainen tohtori Fitzpatrick. Lady Russell keskusteli myöhemmin tohtorin kanssa myös omien lastensa kasvatuskysymyksistä. Lisäksi tohtori Fitzpatrick antoi hänellä henkistä tukea ja hengellistä opastusta leskeysaikana. Lady Anne sai 11-vuotiaana opettajakseen runoilija Samuel Danielin. Lady Annella oli lisäksi kotiopettajatar Mrs. Anne Taylor.⁴⁶

Lady Anne kertoi muistelmissaan, että hänen vanhempansa kasvattivat hänet ”oikeaan uskoon ja moraaliseen hyveeseen” sekä opettivat muita ominaisuuksia, jotka olivat hänen syntyperälleen sopivia. Huomioni kiinnittyy sanaan ”birth”. Tässä tutkimuskontekstissa sanan voidaan perustellusti päätellä tarkoittavan ylhäistä syntyperää. *Oxford English Dictionaryn* mukaan sanalla ”birth” oli kuitenkin vielä 1500-luvulla merkitys ”nature/sex” eli sukupuoli. On kuitenkin mahdotonta sanoa, viittasiko lady Anne tällä sanalla myös sukupuoleensa. On siis mahdollista, että lady Anne katsoi kasvatuksensa olleen nimenomaan aatelissäätynsä mukainen. Sukupuolella ei välttämättä ollut merkitystä.⁴⁷ Uskonnolla oli vahva vaikutuksensa 1600-luvun aatelislasten kasvatuksessa ja koulutuksessa. Kun he olivat oppineet lukemaan ja kirjoittamaan, he saivat opastusta uskonnon ja moraalin saralla. Tarkoituksena oli opettaa sekä uskonnon perusteita että hyvää käytöstä esimerkkien avulla. Erityisesti historiateoksia luettiin esikuvallisten esimerkkien lähteinä.⁴⁸ Lady Anne ei mainitse mitään teoksia, joihin hän sai lapsena luettavakseen, mutta on hyvin todennäköistä, että ainakin Raamattu kuului näihin. Monet tutkijat viittaavat vuonna 1646 maalattuun perhemuotokuvaan, joka kulkee nimellä ”the Great Picture”⁴⁹. Lady Anne on kuvattu

⁴⁵ Grundy 2004, 9, 10, 11

⁴⁶ Stepney 1898, 21; Williamson 1922, 58, 60, 61, 65. Mrs. Taylorista ei tiedetä juuri muuta. Vuoden 1603 päiväkirjamerkinnässä lady Anne totesi, että kotiopettajatar jouduttiin lähettämään pois, koska hänen aviomiehensä oli kuollut ruttoon. DAC, 1603, 26.

⁴⁷ ”...of true religion and moral virtue, and all other qualities befitting my birth...” Costello vol, II 1844, 234. Sanan ”birth” merkityksistä ks. OED.

⁴⁸ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 185.

⁴⁹ Ks. liite 12.

siinä sekä 15-vuotiaana että 56-vuotiaana. Maalaukseen on kuvattu tunnistettavasti useita teoksia. Maalauksen perusteella muun muassa Nigel Wheale on päättänyt että lady Anne luki nuoruudessaan kirkkoisien kuten pyhän Augustinuksen teoksia sekä Eusebiuksen kirkon historiasta kertovaa teosta. Lisäksi maalauksesta on tunnistettavissa klassista kirjallisuutta, kuten Boethiuksen *Filosofian lohdutuksesta* ja Ovidiuksen *Metamorfooseja*.⁵⁰ Pidän mahdollisena, että tyttöjen hengelliselle opetukselle annettiin suurempaa painoarvoa, sillä naisten oletettiin olevan luonnostaan taipuvaisia uskonnollisuuteen ja hurskauteen. Sitä myös lisäksi odotettiin naisilta. Uskonnolliset opetukset sisäistänyt nainen alistui miehensä tahtoon ja oli siten esimerkillinen.⁵¹

On huomionarvoista, etteivät lady Mary ja lady Sarah juuri mainitse uskonnollista opetusta. Niin hanakasti kuin lady Mary kirjoittikin tyttöjen koulutukseen liittyvistä kysymyksistä, hän ei mainitse kertaakaan uskonnollisen opetuksen tarpeellisuutta. Onko tämä merkki valistuksen vaikutuksista ja siten uskonnon korvautumisesta järjen palvonnalla? Historioitsija Ingrid Tague on tutkiessaan 1600- ja 1700-lukujen käytösoppaita todennut, että vuosisatojen vaihteessa siirryttiin asteittain uskonnollisten opetusten luomista rajoitteista korostamaan naisten sisäistä ja ”luonnollista” siveellisyyttä ja vaatimattomuutta. Sen sijaan, että vedottiin Raamatun opetuksiin, käytösoppaiden kirjoittajat kuuluttivat naisten synnynnäistä alistuvaisuutta. Se joka soti näitä ihanteita vastaan, oli luonnoton.⁵²

[...] I am very concious that the less a woman is talked of the better in general, & in particular upon such subjects [...] my morals are not spoilt by the French; they are so totally different from my character & from what I was brought up to think right, that it would be having a very mean opinion of me indeed if you thought 3 months could undo all that nature & custom had taught me. That I have in every action of my life kept up to the very good education I have had, is, I fear, too much for me to say, [...] ⁵³

Lady Sarahin avioliitto Sir Thomas Charles Bunburyn kanssa osoittautui nopeasti epäonnistuneeksi. Nuori vaimo joutui olemaan paljon yksin ja hukutti itsensä seurapiiririentoihin. Yllä olevassa katkelmassa Bunburyn pariskunta oli juuri palannut Pariisista. Huhut Sarahin kortinpeluusta ja miesten kanssa flirttailusta olivat

⁵⁰ Wheale 1999, 127–129. ks. myös Willamson 1922, 60,61, appendix xiii. Maalausta käsittelem myös luvussa 4.2.

⁵¹ Naisten uskonnollisuudesta ks. Eales 1999, 23–24; Wheale (1999) 2005, 120.

⁵² Tague 2002, 18–48. Todellisesta luonnollisuudesta ei tietenkään ollut kyse, vaan opetelluista sosiaalisista konventioista.

⁵³ LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 23.10.1767, 213–216.

kantautuneet Lontooseen asti.⁵⁴ Tague muistuttaa että ylhäisönaisten osallistuminen seurapiireihin oli monella tapaa välttämätöntä, mutta sen lisäksi se saattoi heidät vaaraan joutua leimatuksi löyhämoraaliseksi. Oikean seuran valitseminen oli ensiarvoisen tärkeää. Jos joutui yhdistetyksi huonoon seuraan, maineen menettäminen oli väistämätöntä.⁵⁵ Lady Sarah näyttää tiedostaneen nämä seikat, sille kirjeessään hän selkeästi puolusti käyttäytymistään ja vakuutti toimineensa hyvien tapojen mukaisesti. Lainauksen ensimmäinen rivi on hyvin paljastava. Naisen maine saattoi tärvääntyä pelkästään huhupuheiden varjolla. Säröt peilin pinnassa paljastavat normin. Aikalaiskommenttien kohteiksi joutuneet ovat tehneet jotain säännöistä poikkeavaa. Näyttää siltä, että kirkon ei enää pelkästään tarvinnut olla naisten moraalin ja käytöksen vartijana, sillä myös muu yhteisö puuttui hanakasti sopimattomaan käytökseen.

I send her every morning from 9 to 2 to an excellent, quiet, good school in Westminster ; it answers all the purposes of morning lessons without the faults of school education, & is extremely convenient in every respect.⁵⁶

Lady Sarah kirjoitti lähettäneensä 1780-luvulla tytärpuolensa 7-vuotiaan Louisa Napierin kouluun Westminsteriin. Kuitenkin myös 1700-luvulla aatelisten koulutus ja kasvatus tapahtui pääasiassa kotiooloissa. Vanhemmat saattoivat osallistua alkeisopetukseen, mutta siitä eteenpäin tarvittiin kotiopettajia ja muita ammattilaisia. Erityisesti tanssin ja musiikin opetuksessa suosittiin erikoistuneita aineenopettajia.⁵⁷ Tytöille oli olemassa erillisiä tyttökouluja, mutta Joanna Martinin niiden suosio oli laskussa, sillä vanhemmat pelkäsivät, ettei koulun oppilaita valittu tarpeeksi tarkoin, mikä altisti aatelistytöt huonolle seuralle. Myös opetuksen taso oli useimmissa kouluissa riittämätöntä.⁵⁸ Lady Sarah ei kuitenkaan kerro syytä, miksi hän suosi kouluopetusta kotiopetuksen sijaan. Ehkä syynä olivat taloudelliset seikat. Kotiopetus aineenopettajien palkkoineen olisi ollut turhan kallista. Kuten seuraavassa luvussa käy ilmi, lady Sarahin toinen avioliitto kapteeni Napierin kanssa oli onnellinen, mutta toi mukanaan taloudellista puutetta. Heillä ei ollut varaa kasvattaa lapsiaan samoin kuin herttuan tyttäreksi syntynyttä Sarahia oli kasvatettu. Vertailun vuoksi lady Sarahin ystävättären lady Susan Fox-Strangswaysin lapsuusaikaisen kotiopettajattaren palkka oli £20 vuodessa. Aineenopettajien vierailut maksoivat £5-7 per opetuskerta. Napierin perheen

⁵⁴ ks. Tillyard 1995, 258–264.

⁵⁵ Tague 2002, 177, 178. Ks. myös luku 3.2.

⁵⁶ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 25.3.1783, 33–36.

⁵⁷ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 209.

⁵⁸ Martin 2004, 225.

vuositulot olivat hädin tuskin £800 puntaa vuodessa.⁵⁹ Pidän hyvin todennäköisenä sitä, että taloudelliset syyt olivat vaikuttaneet päätökseen lähettää lapset kouluun.

Klassinen kirjallisuus yhdisti aatelistoa kaikkialla Euroopassa. Antiikin kirjallisuuden ja historian tuntemus olivat edelleen 1700-luvulla kasvatuksen kulmakiviä. Uutuutena tuli ranskan kielen ja kulttuurin omaksuminen yhä tärkeämmäksi säädyn tunnukseksi. Niin myös alun perin latinakielistä kirjallisuutta alettiin lukea nyt ranskankielisinä käännöksinä. Siten aateli vältti oppisäädylle ominaisen pedanttisuuden ja latinankielisiin kaavoihin kangistumisen. Jotta lapset oppisivat ranskan kielen mahdollisimman täydellisesti, heillä oli usein ranskalainen lastenhoitaja, palvelijoita ja kotiopettaja.⁶⁰ Tutkimistani neljästä naisesta ainakin lady Sarah Lennoxin lapsuudenkodissa oli ranskalainen kotiopettajatar. Richmondin herttuan lapset olivatkin lähes kaksikielisiä ja puhuivat yhtä vaivattomasti ranskaa kuin englantia.⁶¹ Lady Sarah viljeleekin kirjeissään lukuisia ranskankielisiä lausahduksia. Lennoxin perheen panostus lasten ranskankielenopintoihin oli ehkä suurempaa kuin aatelisperheissä yleensä, johtuen perheen osittain ranskalaisista sukujuurista. Lady Sarahin isoisoäiti oli ranskalais-syntyinen Louise de Kéroulle, Portsmouthin herttuatar (1646–1734).

Myös lady Mary ja lady Russell osasivat ranskaa, minkä voi jo päätellä kirjekokoelmiin sisällytetyistä ranskankielisistä kirjeistä. Lady Russellin äiti oli syntyjään ranskalainen, mikä selittää varmasti osaltaan tyttären ranskankielen taitoa. Lisäksi hän näyttää opettaneen myös omille lapsilleen ranskaa muun muassa ranskankielisten laulujen avulla.⁶² Lady Maryn kielivalikoima oli tämän nelikon laajin. Lady Mary sai opetusta muun muassa italian kielestä, mutta valittelee ystävättärelleen, ettei saanut mieleistään opettajaa:

I have begun to learn Italian, and am much mortified I cannot do it of a signor of Monsieur Resingrade's recommendation; but 'tis always the fate of women to obey, and my papa has promised me to a Mr. Cassotti. I am afraid I shall never understand it so well as you do [...]⁶³

⁵⁹ Martin 2004, 216–221 ja seuraava käsittelyluku.

⁶⁰ Vainio-Korhonen 2008, 223; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 205, 206.

⁶¹ LSL vol. I, 87; Curtis 1946, 21; Tillyard 1995, 9, 13. Lady Sarahin poika Henry Napier kertoo äitiään koskevissa muistelmissa, että lapset olisivat olleet täysin ranskankielisiä, mutta tämä tuskin pitää paikkansa. ks. LSL vol. I, 87.

⁶² MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to the Count—, s.a., 116–121; LRR, Lady Russell to Madame Rouvigny, s.a. 267–268, Lady Russell to Mr. Thornton, January 1686, 141–142.

⁶³ MWM vol. III, Lady Mary Pierrepont to Mrs. Hewet s.a. 207–209.

Lisäksi hän osasi saksaa. Wienistä 1716 lähettämässään kirjeessä Alexander Popelle lady Mary totesi, että ymmärsi kieltä tarpeeksi seuratakseen saksankielistä näytelmää. Isobel Grundyn mukaan saksan kielen osaaminen lisäsi sitä hallinneiden vaikutusmahdollisuuksia hovissa, koska Britannian hallitsijasuku oli saksalainen. Lisäksi Lady Mary opetteli turkin kieltä. Hän näyttää hallinneen myös jonkin verran espanjaa, sillä eräässä kirjeessään tyttärelleen lady Mary kertoi ainakin yrittävänsä lukea *Don Quijotea* alkukielellä.⁶⁴ Lady Anne ei omien sanojensa mukaan saanut opetusta vieraissa kielissä, koska hänen isänsä ei sallinut sitä. On kuitenkin viitteitä, että hän sai opetusta muun muassa ranskan kielessä. On tietysti mahdollista, että lady Anne viittaa näillä oppineisiin kieliin kuten latinaan tai kreikkaan. Lisäksi hänen ranskan kielen opiskelunsa on voinut jäädä syystä tai toisesta kesken.⁶⁵ Kielten hallitseminen ei näytä olleen haitallista naisillekaan, vaan suorastaan suotavaa. Tässäkään suhteessa ei voida puhua sukupuoleen liittyvistä eroista. Lukuun ottamatta oppineita kieliä eli kreikkaa ja latinaa, aatelisnaisille oli tavanomaista hallita vieraita kieliä, jotka mahdollistivat keskinäisen kanssakäymisen eri kansallisuuksien kanssa. Tämän aineiston perusteella voi varovasti päätellä, että aatelisnaisten kielivalikoima hieman laajentui 1700-luvulla verrattuna edelliseen vuosisataan. Tämä ero voi johtua naisten koulutuksen arvon laskusta 1600-luvulla, mikä tapahtui Elizabethin valtakauden jälkeen. Tätä käsitellään tarkemmin luvussa 4.2.

Opetusmenetelmänä suosittiin laajalti keskustelua, jonka tuli herättää lapsen kiinnostus opettavaan aiheeseen. Keskustelu opetti lisäksi johdonmukaista ajattelua. Luennointia vierastaneelle aatelille tämä opetusmuoto soveltui hyvin. Keskustelutilanteita käytettiin usein lasten- ja kasvatuskirjallisuuden näyttämönä, jonka kautta opetettava aihe tuotiin esille. Yleistä oli myös kirjoittaa teokset kirjemuotoon.⁶⁶ Näen lady Maryn lukuisat kirjeet tyttärelleen osana tätä traditiota. Vaikka lady Bute oli jo aikuinen nainen ja monen lapsen äiti, katson että lady Maryn tarkoituksena oli kirjeidensä avulla opastaa tytärtään kasvattamaan lapsiaan.

1700-luvulla julkaistiin lukuisia lasten kasvatukseen liittyviä teoksia. Monet 1700-luvun lopun kasvatuskirjailijat saivat vaikutteita ranskalaisfilosofi Jean-Jacques

⁶⁴ MWM vol.I, Lady Mary Wortley Montagu to Mr. Pope, 14.9.1716, 282–285; MWM vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to Mr. Pope, 1.4.1717, 380–390; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 1.1.1755, 105–107; Grundy 2004, 85.

⁶⁵ Costello vol. II 1844, 234, 270; Williamson 1922, 59, 65, 66. Williamson viittaa jo kadonneeseen tilikirjaan, johon oli merkitty 11-vuotiaan lady Annen kuluja.

⁶⁶ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 211.

Rousseau teoksista. Rousseau painotti yksilöllisen opetussuunnitelman laatimista, jotta lapsen omat lahjakkuudet ja valmiudet pääsisivät esiin. Ruumiillinen rangaistus ei ollut suotavaa, vaan lasta tuli ohjata esimerkin avulla. Radikaaleista ajatuksistaan huolimatta Rousseau naiskäsitys oli hyvin perinteinen. Hän piti naisia luonnollisesti miestä alempiarvoisina, ja tytöt tuli kasvattaa hyödyllisiksi ja miellyttäväiksi kumppaneiksi miehille. Siten myöskään naisten ei sopinut vastata lasten kasvatuksesta, vaan heidät tuli antaa opettajan hoiviin.⁶⁷ Caroline Fox ja Emily, lady Kildare pitivät Rousseaut auktoriteettinaan lastensa kasvatuksessa. Stella Tillyardin mukaan he eivät kuitenkaan allekirjoittaneet kirjailijan käsitystä naisista tai kirjasivistyksen tarpeettomuudesta.⁶⁸ Lady Sarahin kirjeistä ei käy ilmi joko hän sisärsi näkemykset tai suosiko hän jotain tiettyä kirjailijaa.

Kirjeet ovat tämän tutkimuksen pääasiallisia lähteitä, mutta niillä oli myös merkittävä kasvatuksellinen tehtävä. Kuten jo johdannossa mainitsin, kirjeillä oli aateliskulttuurissa monta tehtävää. Kirjeet olivat tärkeä tiedonkulun väline, joten kirjeenkirjoitustaito oli tärkeä osa aatelislasten koulutusta.⁶⁹ Vilkas kirjeenvaihto oli tärkeää myös aatelisnuorisolle. Kirjeitä luettiin useimmiten ääneen koko perheelle ja kylässä oleville tuttaville. Erityisesti ulkomailta tulleet tiedonannot kiinnostivat kaikkia. Vain vastaanottajalle tarkoitetut viestit kirjoitettiin erilliselle lappuselle.⁷⁰ Kirjeet olivat siten eräänlaisia julkisia esityksiä, joten lapset harjoittelivat kirjeiden kirjoittamista lähettämällä niitä vanhemmilleen, jotka antoivat kommentteja tyylistä ja oikeinkirjoituksesta. Myös päiväkirjalla ja matkakertomuksilla saattoi olla samanlaisia kasvatuspäämääriä.⁷¹ Lady Russell mainitsi usein miehelleen lähettämissä kirjeissä, että heidän Rachel-tyttärensä on myös kirjoittanut isälleen kirjeitä, joita hän voi ihailia kun tulee takaisin kotiin.⁷² Aina kirjoittaminen ei kuitenkaan onnistunut:

Miss brings me her mite; but there has been almost wet eyes about it she thinks it so ill done.⁷³

Syy 7-vuotiaan tytön tuskastumiseen on voinut hyvinkin olla pelko siitä, että isä moittisi hänen kirjeensä tyyliä tai sisältöä. Myös kauniin ja selkeän käsialan kirjoittaminen on

⁶⁷ Tillyard 1995, 243; Martin 2004, 227, 228.

⁶⁸ Tillyard 1995, 244.

⁶⁹ Vainio-Korhonen 2008, 50.

⁷⁰ Tillyard 1995, 94; Vainio-Korhonen 2009, 168.

⁷¹ Tillyard 1995, 94; Vainio-Korhonen 2009, 157; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 206.

⁷² LRR, Lady Russell to Lord Russell, February 1679, 46–50.

⁷³ LRR, Lady Russell to Lord Russell, March 1681, 83–84.

voinut tuottaa pienelle tytölle hankaluuksia. Sulkakynä oli yleisessä käytössä kirjoitusvälineenä vielä 1800-luvullakin. Sillä kirjoittaminen oli hankalaa, joten kauniin käsialan kehittyminen vaati kovasti työtä.⁷⁴ Vielä vanhemmitenkin lady Sarah valitteli, miten hankalaa luettavan käsialan kirjoittaminen oli. Erityisesti hänen näkönsä heikkeneminen hankaloitti omakätistä kirjoittamista.⁷⁵

Oikea puhuttelu oli tärkeää aatelin sosiaalisessa elämässä ja nämä puhuttelukäytännöt ulottuivat myös kirjeretoriikkaan. Yläluokan jäseniä puhuteltiin kodin ulkopuolella aina arvoasemalla ja sukunimellä. Palvelusväestä käytettiin vain etunimeä.⁷⁶ Myös perheen sisäisessä kirjeenvaihdossa hierarkiaa pidettiin yllä. Arvoasema perustui ikään ja sukupuoleen. Lennoxin perheen naiset kutsuivat herttuan arvon perinyttä veljeään aina nimityksellä ”brother Richmond”, ei koskaan etunimellä. Vanhin sisar Caroline kutsui nuorempia sisaruksiaan aina etunimellä. Lady Sarah kutsui vanhempia sisaruksiaan kirjeissään muun muassa nimityksillä ”my sister Holland” tai ”my sister Kildare”, kun taas perheen nuorinta hän kutsui Ceciliaksi.⁷⁷ Ainoan poikkeuksen tästä säännöstä näyttää tehneen lady Sarahin kahta vuotta vanhempi sisar Louisa, jota hän kutsui kirjeissään joskus etunimellä.⁷⁸ Lennoxin naiset tunnustivat siis veljiensä ylemmän aseman perheen hierarkiassa patriarkaalisen mallin mukaan myös retoriikan tasolla. Siskokset pitivät yllä myös keskinäistä hierarkiaansa, joka perustui ennen kaikkea ikäjärjestykseen.

Kirjekulttuurin levitessä muihin yhteiskuntaryhmiin, aateli halusi myös sillä saralla erottautua. Perinteisen kirjeretoriikan saattoi oppia kuka tahansa oppaita lukemalla, joten aateli ryhtyi tahallaan rikkomaan kieliopin ja retoriikan sääntöjä. Teksti oli keskustelunomaista ja polveilevaa ja kieli saattoi vaihtua kesken lauseen. Tyylin tuli kuitenkin olla virheetöntä ja tekstin sujuvaa. Kirjeiden tuli olla viihdyttäviä ja samalla kuvastaa kirjoittajansa luonnetta. Miehet suosivat ajatustensa ilmaisuun latinankielisiä maksiimeja ja sitaatteja, naiset taas kirjallisuusviittauksia. Tämä johtui tietenkin siitä, että naiset harvemmin osasivat latinaa tai kreikkaa.⁷⁹ Myös aatelispiireissä suosittiin kuuluisia kirjeidenkirjoittajia, joista tuli ihannemalleja heidän omalle tyylilleen. 1700-

⁷⁴ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 205.

⁷⁵ LSL vol.I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan Fox Strangways, 16.10.1763, 133–135; LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 15.3.1807, 215–217.

⁷⁶ Vainio-Korhonen 2008, 223.

⁷⁷ Tillyard 1995, 191, 192.

⁷⁸ Esim. LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 16.6.1805, 192–193.

⁷⁹ Tillyard 1995, 94, 96, 97; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 206.

luvun kirjeenkirjoittajat käyttivät esikuvinaan muun muassa Ciceron, Plinius nuoremman sekä Senecan kirjeitä. Antiikin kirjoittajien ohella ranskalainen markiisitar de Sevigné oli myös hyvin suosittu. Lennoxin perheen vanhimmat tyttäret Caroline ja Emily pitivät Madame de Sevignéä esikuvanaan, joten pidän mahdollisena että myös lady Sarah on opetellut kirjeenkirjoitustaitoa Madamen esimerkin mukaan.⁸⁰ Lady Mary piti de Sevigné'n tyylistä, mutta ei vähätellyt omaansaakaan:

The last pleasure that fell in my way was Madame de Sevigné's Letters; very pretty they are, but I assert without the least vanity, that mine will be full as entertaining forty years hence.⁸¹

Historioitsija Kirsi Vainio-Korhosen mukaan uuden ajan alun aatelisnaiset eivät yleensä hallinneet oikeinkirjoitusta tai henkevää kirjetyyliä.⁸² Verrattuna Ruotsi-Suomeen Englannin tilanne oli kuitenkin toinen. Ainakaan lady Maryn kirjeitä ei voi moittia henkevyyden puutteesta. Hän ei ole lisäksi ainoa aatelisnainen, jonka kirjeenvaihto on ollut äärimmäisen suosittua luettavaa useiden jälkipolvien parissa. Mitä tulee oikeinkirjoitukseen, sen arvioiminen näin lyhyen tutkimuksen puitteissa on vaikeaa. Lady Sarah tosin pahoitteli ajoittain kirjeidensä puutteita ja lady Russell tunnusti eräässä kirjeessään miehelleen, ettei tiedä kuinka kirjoittaa jonkun henkilön nimeä.⁸³ Lady Annella oli tapana käyttää isoja ja pieniä kirjaimia hyvin epäloogisesti ja lady Sarahin sanojen kirjoitusasu oli joskus epätavallinen, kuten tässä tutkielmassa esitellyistä sitaateista voi päätellä. Neljä naista ei kuitenkaan ole riittävä otos todistamaan naisten kirjoitustaidon puolesta tai vastaan. James Daybellin mukaan aatelisnaisten kirjoitustaito parani 1700-luvulla verrattuna edelliseen vuosisataan. Hän kuitenkin toteaa, että uuden ajan alun naisten kirjeiden tyypillisiä piirteitä olivat foneettiset kirjoitusasut ja muutenkin epätavalliset sanamuodot. Myös kirjekonventioissa tapahtui muutoksia uuden ajan alun kuluessa. Keskiajan formaalisesta kirjeretoriikasta siirryttiin hiljalleen keskustelunomaiseen vapaaseen tyyliin.⁸⁴

⁸⁰ Halsband 1965, 155, 162. Tillyard 1995, 95, 96. Madame de Sevigné tuli tunnetuksi tyttärelleen lähettämistä kirjeistä, joissa hän kuvaa Ludvig XIV:n ajan hovia ja sen tapoja.

⁸¹ MWM vol. II, Mary Wortley Montagu to the Countess of Mar, 1724, 161–162.

⁸² Vainio-Korhonen 2008, 49.

⁸³ LRR, Lady Russell to Lord Russell, 1680, 60–62.

⁸⁴ Daybell 2001, 5, 6, 7.

2.2. Elämän teatteria

Jessica Parland-von Essenin mukaan aateliston huoleksi nousi 1700-luvulla myös kasvatuskysymyksissä oman säädyn ylemmyyden ja erilaisuuden osoittaminen aina kasvavaa ja vaurastuvaa aatelitonta säätyä vastaan. Hyvästä mausta ja varmasta tyylitajusta tulikin 1700-luvun aatelin tärkeimmät avainsanat. Aatelin tuli saavuttaa sama sivistystaso kuin muidenkin, mutta jalostaa sitä edelleen viehättävään, esteettiseen muotoon. Kauneus ja miellyttävyyden olivat tärkeitä tekijöitä. Ajateltiin, että mikä on kaunista, on myös oikein. Lasten kasvatukseen oltiin valmiita panostamaan suuria summia. Tytöiltä vaadittavat taidot, kuten käsityöt, tanssiminen ja piirtäminen vaativat pitkäaikaista harjoittelua ja opastusta. Samalla vahvistettiin aateliskulttuurin kansainvälisyyttä ja monikielisyyttä. Tytöille tämä erottautumisajattelu oli erityisen tärkeä, sillä naisten vaikutusmahdollisuudet olivat keskeisimmät juuri seuraelämässä. Aviopuolison etsinnässä aatelistyttöjen valttina olivat juuri aateluus ja siihen liitetyt ylevät piirteet ja hyveet. Johanna Ilmakunnas muistuttaa, että he eivät edustaneet vain omaa itseään, vaan koko säätyä.⁸⁵

Lady Sarah vaikuttaa olleen melko rasavilli lapsi. Erään tarinan mukaan hän oli kerran perheensä kanssa kävelyllä Kensingtonissa, kun kuninkaallinen seurue tuli heitä vastaan puutarhassa. Kotiopettajatar ohjeisti Sarahia ja tämän sisarta Louisaa, kuinka heidän tuli niitata ja pidellä hameenhelmojaan, kun seurue saapuisi kohdalle. Ennen kaikkea he eivät saaneet tuijottaa tai esittää kysymyksiä. Sarah ei kuitenkaan jaksanut odottaa, vaan ampaisi hoitajan otteesta, juoksi kuninkaan luokse ja puhutteli tätä ranskaksi. Kun kuningas katsoi pientä tyttöä hölmistyneenä, hän muisti saamansa ohjeistuksen ja niiasi sievästi, joka pelasti tilanteen. Kuningas oli niin mielissään, että pyysi saada nähdä tytön uudestaan palatsissa.⁸⁶ Lähteistä ei käy ilmi, milloin tapaus sattui, mutta koska Richmondin herttuapari oli vielä elossa, lady Sarahin on täytynyt olla alle 5-vuotias. Vuosia myöhemmin lady Sarah joutui tuskaisena toteamaan, ettei hänen oma 10-vuotias tyttärensä Louisa Bunbury kaikesta opetuksesta huolimatta oppinut viehkeäksi tavoiltaan:

[...] she is one of those people whom all the teaching upon earth will never make gracefull, so I have given up her having a pleasing manner, [...] I therefore content myself with her being good-natured, good-humour'd,

⁸⁵ Parland-von Essen 2007, 95, 96 ; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 205; Ilmakunnas 2011, 50, 52.

⁸⁶ LSL vol. I, 87; Curtis 1946, 21–23; Tillyard 1995, 120.

obliging, & sensible, & if I can moderate her excessive giddiness, & make her apply enough to learn all necessary things for her to amuse herself with a country life, I shall be satisfied, for I have not the tallent of education, nor she the disposition to learn anything with any degree of perseverance, so she never will be a prodigy. Luckily I am no admirer of prodigys, so it's no serious misfortune to me & only mortifys my vanity a little, [...] ⁸⁷

Eronneen naisen tyttärenä Louisa Bunburylla ei muutenkaan ollut järin hyviä mahdollisuuksia saada itselleen aviomiestä, mutta lady Sarah näyttää ajatelleen, että tytön kömpelö käytös vain pahensi tilannetta. Lady Sarah varmasti olisi toivonut, että tyttö olisi omaksunut aatelityöiltä odotetun viehkeän käytöksen, samanlaisen jonka hän itse varmasti oli hallinnut pienestä pitäen.

Hyvien tapojen opettelu oli tärkeä osa aatelisten kasvatusta. Myös pienten lasten tuli oppia ruumiintoimintojen, eleiden ja puheiden hallintaa. Käytöstapojen oppimisesta ja opettamisesta tuli keskiajan lopusta ja renessanssin taitteesta aina Ranskan suureen vallankumoukseen asti merkittävä kasvatuksellinen teema. Jacques Revel tiivistää, että käyttäytyminen alistettiin kohteliaisuuden normeille ja sosiaalisen kanssakäymisen vaatimuksille. Ajateltiin, että eleet ja ilmeet kertoivat ihmisen sisäisestä maailmasta, joten näitä oli pystyttävä kontrolloimaan. Konkreettisimmin käytöstapojen opettaminen näkyi lukuisissa käytösoppaissa, joita julkaistiin lukuisia 1600- ja 1700-lukujen aikana. Esikuva kaikille näille oli Erasmus Rotterdamilaisen vuonna 1530 julkaisema *De civilitate morum puerilium libellus*. 1600-luvulla erityisesti Ranskan hovista tuli hyvien tapojen esikuva. Kuitenkin kaikkia ihmisiä koskevat käytössäännöt alkoivat pian menettää merkitystään, ja erityisesti 1700-luvulla aatelisto pyrki erottautumaan muista rikkomalla sääntöjä. Jäykästä ja muodollisesta kanssakäymisestä haluttiin siirtyä intiimiin ja vapaamuotoiseen seurusteluun. Sama ilmiö on nähtävissä edellisessä alaluvussa esitetystä kirje-esimerkistä. Seurassa aatelin tuli keskustella miellyttävästi, muttei turhan oppineesti, ja erityisesti tyttöjen tuli osata ottaa vastaan kohteliaisuuksia viehättävästi. Luontevuus oli ratkaiseva. Ujous ei ollut sopivaa, sillä se aiheutti hämmennystä ja mielipahaa kaikissa osapuolissa. Aatelin tuli joka tilanteessa hallita tunteensa. Käyttäytymissäännöt tuli osata sujuvasti ja epäröimättä. Kaikkia henkilöitä piti kohdella asemalleen sopivalla tavalla.⁸⁸ Mitä kohteliaisuus (politeness) sitten varsinaisesti oli? 1700-luvulla käsitteestä tuli keskeinen osa aateliston ja muun säätyläistön kasvatuseriaatteita, mutta sen sisällöstä vallitsi erimielisyyttä. Myös

⁸⁷ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan O'Brien, 9.8.1778, 271–273.

⁸⁸ Revel 2001, 27–30, 53, 74–85; Parland-von Essen 2007, 95, 96; Vainio-Korhonen 2008, 53; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 209.

historioitsijoiden keskuudessa käsitteen määritelmästä on poikkeavia tulkintoja. Ingrid Tague on mielestäni tiivistänyt kohteliaisuuden ajatuksen osuvasti sanomalla, että se oli yhdistelmä käytöstapoja ja moraalisia periaatteita, jotka ulkoisen olemuksen kautta kertoivat yksilön sisäisestä luonteesta.⁸⁹ Ulkoinen kauneus kertoi siis sisäisestä hyvydestä.

Ulkoista olemusta jalostettiin aatelistyöillä hyvin konkreettisilla keinoilla. Lady Sarahilla ja lady Maryllä oli nuorena tanssinopettaja. Lady Mary oli koko ikänsä innokas tanssija, mikä herätti myöhemmin kummastusta, sillä myös iäkkäänä naisena hän tanssi mielellään energisiä maalaistansseja. Lisäksi hän rikkoi sopivaisuussääntöjä pyytämällä itse miehiä tanssimaan.⁹⁰ Lady Sarah iloitsi 1779 lähetetyssä kirjeessään, että hänen veljensä Richmondin herttua ja tämän vaimo ovat ottaneet Louisa-tyttären luokseen Lontooseen opettelemaan muun muassa tanssia.⁹¹ Tanssiminen kuului myös nuorten aatelistyttöjen opetusohjelmaa edelliselläkin vuosisadalla. Lady Annella oli tanssinopettajaan Stephens-niminen mies.⁹² Näyttävä esilläolo oli erityisen tärkeää naisille. Hienon naisen tunnusmerkkinä oli hyvä ja viehättävä ryhti sekä oikea tapa liikkua. Tanssi oli tärkeä liikuntamuoto molemmille sukupuolille. Tanssitunneilla opeteltiin paitsi askelkuvioita, myös siroa liikkumista; niauksia ja kumarruksia sekä huoneeseen astumista.⁹³ Ingrid Tague huomauttaa, että historioitsijat turhan usein esittävät vain eroja tyttöjen ja poikien koulutuksesta. Tanssi oli kuitenkin yksi osa-alue, joka kuului sekä aatelistyttöjen että -poikien koulutukseen. Tanssin avulla opeteltiin itsekuria ja estetiikantajua. Liikkumisen ja olemuksen tuli näyttää kauniilta. Lisäksi tanssitaito oli olennainen osa sosiaalisia tapahtumia, joissa nuoret saattoivat tutustua puolisoehdokkaisiin.⁹⁴ Tämäkään ei ollut puhtaasti sukupuoli- vaan myös säätykysymys. Kuitenkin erityisesti aatelisnaisten ulkoiseen olemukseen kiinnitettiin paljon huomiota.

Nuoret saivat esitellä taitojaan esimerkiksi teatteriesiintymisissä. Viisaiden ja kauniiden vuorosanojen opettelu ajateltiin kehittävän lapsen luonnetta ja moraalintajua. Erityisesti lady Sarah kunnostautui tästä nelikosta näyttelijänä. Hän esitti

⁸⁹ Tague 2002, 163–165.

⁹⁰ Grundy 2004, 15, 419.

⁹¹ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan O'Brien, 21.4.1779, 295–298.

⁹² Williamson 1922, 59.

⁹³ Vainio-Korhonen 2008, 52; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 194, 208.

⁹⁴ Tague 2002, 168, 169, 170.

serkkujensa kanssa näytelmiä sisarensa Carolinen kotona Holland Housessa.⁹⁵ Nuoret neidit saattoivat musiikkiesitysten avulla esitellä taitojaan ja sulojaan huomion keskipisteenä vaarantamatta siveellisyyttään. Yleisimmät soittimet olivat viulu, luuttu ja cembalo. Soittimina saattoi olla työllä myös klavikordi ja pojilla jousisoittimia tai huilu. Tytöt myös lauloivat.⁹⁶ Lady Russell kirjoitti tammikuussa 1686, että hänen poikansa lauloi ranskalaista laulua musiikin säestyksellä, mutta tytöt eivät ottaneet siihen osaa.⁹⁷ Lady Anne näyttää saaneen opastusta ainakin laulussa ja musisoinnissa:

During our being there I used to wear my Hair color'd velvet every day & learned to sing & play on the Bass Viol...⁹⁸

Lady Mary nautti musiikista, mutta hänellä ei ollut lauluääntä, joten voidaan olettaa, ettei hän ilahduttanut illallisseurueita lauluesityksillään. Lady Mary ei kuitenkaan mainitse mitään tästä kirjeissään. Isobel Grundy uskoo tähän olleen syynä sen, että hän halusi tulla tunnetuksi järkevyydestään toisin sanoen oppineena naisena.⁹⁹ Ehkä lady Mary ajatteli, että musiikki oli liian naisellinen taiteenlaji ja siten ei vakavasti otettavissa.

Kuvataiteiden ajateltiin kehittävän lasten esteettistä tajua. Pojille piirustustaito oli suorastaan välttämätön sotilasuralla.¹⁰⁰ Lady Sarah kertoi, että hän osasi vain kopioida painokuvia, mutta kärsivällisyys ei riittänyt edes niiden loppuun saattamiseen.¹⁰¹ Lady Mary sai nuorena opetusta kuvataiteissa, mutta valitteli, että se lopetettiin liian pian:

I was once extremely fond of my pencil, and it was great mortification to me when my father turned off my master, having made a considerable progress for the short time I learnt.¹⁰²

⁹⁵ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan Fox Strangways, 26.1.1762, 119; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 208, 209.

⁹⁶ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 194,209. Klavikordi oli 1300-luvulla keksitty pianon edeltäjä. Sitä pidettiin sopivana vasta-alkajalle, koska hiljaisen soinnin vuoksi soittovirheet eivät kuuluneet kauas ks. Lagerstam & Parland-von Essen 2010,210.

⁹⁷ LRR, Lady Russell to Mr. Thornton, January 1686, 141-142.

⁹⁸ DAC, 1603, 28. *Bass viol* on todennäköisesti viola la gamba nykyisen kontrabasson sukulainen, jota soitetaan jousella polvien välissä.

⁹⁹ Grundy 2004, 41, 226.

¹⁰⁰ Lagerstam & Parland-von Essen 2010,209.

¹⁰¹ LSL vol.I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 9.1.1766, 176–185.

¹⁰² MWM vol. III, Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 28.1.1753, 42-48.

Katson että taideaineet olivat osa aateliston koulutusta juuri estetiikantajun ja moraalin kehittämisen takia. Jukka Sarajan mukaan jo antiikin ajoista lähtien taiteella on ajateltu olleen merkittävä vaikutus ihmiseen. Taide herätti ihmisessä erilaisia tunteita. Nämä tunnetilat saattoivat näyttäytyä voimakkaina fyysisinä oireina kuten itkuna. Ihminen oli luonnostaan intohimojensa vietävissä, joten näitä tunteita oli pystyttävä säätelemään, jotta yhteiskuntarauha säilyisi. John Brewer lisäksi toteaa, että oli osattava valita oikeanlaista taidetta, joka herätti oikeanlaisia tunteita.¹⁰³ Oikeanlainen taidemaku oli merkinä hyvästä moraalista ja itsekurista. Taide oli olennainen osa sosiaalista kanssakäymistä.

Tyttöjen tyylikasvatukseen kuului lisäksi taito pukeutua ja ehottaa itseään säädynmukaisesti. Tämän katsottiin parantavan heidän mahdollisuuksiaan avioliittomarkkinoilla.¹⁰⁴ Lady Anne kirjoitti päiväkirjassaan maaliskuussa 1617:

This day I put on my Mourning Grogam Gown and intended to wear it till my mourning time was out, because I was found fault with for wearing such ill clothes.¹⁰⁵

Eri säätyjen tuli erottautua niin tavoiltaan kuin ulkoiselta olemukseltaan. Pukeutuminen oli selvin ulkoinen erottava tekijä. Ylellisyysasetukset säätelivät pitkään eri säätyjen pukeutumista. Aateliston oli erotuttava muista pukujen hienouden ja kalleuden kautta. Esimerkiksi tietyt kankaat oli varattu vain aatelistolle. Myös tietyt värit olivat säätysidonnaisia. Lady Annesta kerrotaan, että hän usein pukeutui yksinkertaisesti, jolloin saapuvat vieraat usein sekoittivat hänet seuralaisiin ja muuhun palveluskuntaan.¹⁰⁶ Päiväkirjakatkelma kertoo siitä, että häntä huomautettiin pitämästä liian yksinkertaisia vaatteita, jotka eivät sopineet aatelisrouvalle.

Miksi sitten pukeutumisella ja avioliittomahdollisuuksilla katsottiin olevan yhteyttä? Tähän löytyy vastaus uuden ajan alun kauneuskäsityksistä. Kuten tässä luvussa on jo tullut aiemmin mainittua, ulkoinen kauneus kertoi sisäisestä hyvydestä. Kaunis nainen oli myös moraalisesti kunnollinen. Lisäksi uskottiin, että ylhäinen syntyperä näkyi ulkonäössä. Kaunis nainen herätti miesten rakkauden ja rakkaus mahdollisti kiintymyksen, minkä katsottiin olevan edes jossain määrin tarpeellista avioliitossa.¹⁰⁷

¹⁰³ Brewer 1997, 105, 106. Dosentti Jukka Sarjala on tutkinut uuden ajan alun musiikkikäsitteitä ja sen yhteyttä ihmisen moraalisiin ja käytöksiin. ks. Sarjala 2001 passim.

¹⁰⁴ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 194.

¹⁰⁵ DAC, 15.3.1617, 54 (nootti 38).

¹⁰⁶ Costello vol. II 1844, 270; Pylkkänen 1970, 38; Belfanti 2009, 263, 265.

¹⁰⁷ Matthews-Grieco 1993, 57–58; Korhonen 2005, 141.

Stella Tillyard esittää mielenkiintoisen tulkinnan, miksi naiset kuvasivat kirjeissään pukujaan ja pukeutumistaan niin yksityiskohtaisesti. Koska kirjeet olivat keskustelua kirjallisessa muodossa, pukeutumisesta tuli luonteva keskustelunaihe. Naiset harjautuivat tässä lajissa taitaviksi, sillä juuri he kirjoittivat paljon kirjeitä. Pukeutumisen viimeinen vaihe oli kuvata ulkoasunsa sanoin. Erityisesti lady Sarah kuvasi mestarillisen tarkasti monia pukeutumisen yksityiskohtia.¹⁰⁸ Pukeutuminen oli muutenkin sosiaalinen tapahtuma. Ylhäisönaisilla oli tapana ottaa vieraita vastaan aamupäivällä pukeutumisen eli *toiletten* aikana. Ystävät saapuivat juttelemaan ja kertomaan juoruja samalla kun aatelisnainen kamarineidon avustamana laittautui. Naiset todella tarvitsivat apua raskaiden muotiluomusten pukemisessa. Tämäkin kertoo tavallaan sosiaalisesta asemasta. Vain ylhäisönaisilla oli varaa ja aikaa olla puettavana tuntikausia. Tapa levisi Ranskan hovista myös Englantiin. Pukuhuoneesta tuli muutenkin intiimin kodikkuuden näyttämö. Siellä ylhäisö saattoi kestittää läheisiä ystäviä tai vain viettää iltaa lukien ja kirjoittaen. Ranskalainen pukuhuone ja siten *toilette* kuvattiin kuitenkin usein flirttailun ja vapaamielisyyden näyttämöksi verrattuna englantilaiseen, joka oli naisellisuuden ja perhe-elämän tyyssija.¹⁰⁹ Pukeutumisella näyttää olleen paitsi sosiaalisia myös poliittisia ulottuvuuksia. Lady Mary kuvasi kirjeessään ystävättärelleen Anne Justicelle helmikuussa 1711:

As to Dresse, tis divided into Partys; all the High Church Ladies affect to wear Heads in the Imitation of Steeples, and on their Muffs roses [...] the low Party (of which I declare my selfe) wear little low Heads and long ribands to their Muffs.¹¹⁰

Lady Mary viittaa tässä kahteen Britannian valtapuolueeseen Whig ja Tory. Hän itse kuului ensin mainitun puolueen kannattajiin.¹¹¹

Kun ylellisyysasetuksista hiljalleen luovuttiin, tultiin uuden ongelman eteen. Toinen ongelma oli 1700-luvulla yhä kiihtyvä kulutusyhteiskunnan muodostuminen. Ylellisyysesineet ja kalliit kankaat tulivat yhä suurempien kansanjoukkojen saataville. Kuinka erottaa eri säädyt toisistaan? Lisäksi nykyaikainen nopeatempoinen muodin vaihtelu sai tuolloin alkunsa. Koska naisten pukukoreilun katsottiin olevan luonnollista, käytösoppaiden kirjoittajat peräänkuuluttivat, että kunhan nainen pukeutui säätynsä

¹⁰⁸ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan Fox Strangways 25.11.1762, 125–128; Tillyard 1995, 175. Kirjeistä keskusteluna ks. edellinen alaluku.

¹⁰⁹ Toilettesta ks. esim. Ilmakunnas 2011, 244; Vickery 2009, 147–150; Forsström 2010, 186–188.

¹¹⁰ CL vol. I Lady Mary Pierrepont to Anne Justice, c.3.2.1711, 70–71.

¹¹¹ CL vol. I, 71.

määrämällä tavalla, ongelmaa ei ollut. Koreilu oli jossain määrin sallittua vain aatelistolle. Tietyt 1700-luvun muotipuvut ja -asusteet kuten vannehame (*hoop petticoat rans. panier*) ja naisten ratsastuspuku herättivät arvostelijoissa paheksuntaa, sillä niiden ajateltiin olevan moraalisesti arveluttavia ja miehiseen ratsastuspukuun pukeutuneet naiset rikkoivat sukupuolirooleja. Ratsastuspukuun pukeutunutta naista ei erottanut miehestä. Naisten muotipuvun osana ollut helmoja kannatteleva vannehame saattoi kasvaa valtaviin mittoihin ja suuren kokonsa vuoksi niissä oli vaikeaa liikkua. Moraaliselta kannalta vannehameet olivat erittäin ongelmallisia, sillä ne paljastivat naisten jalat ja peittivät mahdollisen raskauden. Lisäksi tarttuessaan tuuleen tai naisen kaatuessa ne paljastivat lisää luvattomia näkymiä.¹¹² Lady Mary mainitsi kirjeessään erään Mrs Batemanin, joka pudottuaan hevosen selästä tahtomattaan esitteli sulojaan piispa Sternelle.¹¹³

Lady Mary osallistui aikansa pukumuodin kommentointiin muullakin tavoin. Helmikuussa 1712 hän kommentoi ystävättärelleen:

[...] am I fancying I see all the Beaux and Belles dressing in a Hurry to make threir Bows and Cursies [sic] to the Queen; [...]in Fring'd Gloves, embrodier'd Coats, and powder'd wigs in irresistible Curl; Lady Atkyns and her fair sister tiffing before the Glasse, and wishing for double Charms; [...]¹¹⁴

Uuden ajan alun kauneuskäsityksiä tutkineen Anu Korhosen ja ylellisyyttä ja muotia tutkineen Riikka Forsströmin mukaan itsensä ehostaminen oli naisille kaksiteräinen miekka. Vaikka naisten odotettiin olevan edustavia, arvostelijat ja moralistit valittivat jatkuvasti naisista, jotka viettivät aikaa peilin edessä ihailien ja ehostaen itseään, puhumattakaan niistä, jotka käyttivät naurettavia muotiluomuksia. Peili oli ylpeyden symboli. Itseään peilaava nainen oli tietoinen omasta kauneudestaan, jonka avulla hän yritti saada miehet rakastumaan itseensä. Peili antoi naiselle eräänlaisen aseensa miehiä vastaan.¹¹⁵ Lady Maryn kirjeenvaihdosta on nähtävillä hänen tietoinen osallistumisensa ajan ylhäisön ”muodikkaan” seurapiirin ilmiöiden, kuten muodin ja seurapiiritapahtumien kritisointiin. Kritiikistään huolimatta lady Mary otti itse näihin aktiivisesti osaa. Huomattakoon sekin, että lady Mary ei osoittanut kritiikkiään pelkästään naisille, vaan myös miehet saivat osansa.

¹¹² Tague 2002, 50, 51, 52. Huomattakoon, että uuden ajan alussa ei käytetty alusvaatteita.

¹¹³ CL vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to Mrs. Frances Hewet, July 1713, 189.

¹¹⁴ CL vol.I Lady Mary Pierrepont to Philippa Mundy, 6.2.1712, 115–116.

¹¹⁵ Forsström 2010, 179–195, 202–209; Korhonen 2010, 75.

Oleskelu aatelispiireissä viimeisteli aatelineitojen kasvatuksen. Hyvät sosiaaliset taidot ja laaja ystävien ja tuttavien verkosto oli ensiarvoisen tärkeä aatelin toiminnalle julkisessa elämässä. Myös naiset saattoivat omien yhteyksiensä avulla edistää aviomiestensä tai poikiensa uraa. Hovissa palveleminen esimerkiksi hovineitona oli erityisen otollinen tilaisuus solmia merkittäviä suhteita tulevaisuuden varalle. Itse asiassa vain hovipalvelus tarjosi aatelinaisille ainoan säädynmukaisen mahdollisuuden palkkatyöhön. Monille naisille hovineidon ura jäi väliaikaiseksi ennen oman talouden perustamista ja avioliiton solmimista. Nuorelle tytölle hovissa esittäytyminen oli tärkeä aikuistumisriitti. Hoviesittelelyn myötä hänestä tuli virallisesti aikuinen ja valmis osallistumaan avioliittomarkkinoille.¹¹⁶

Kukaan tutkimukseni kohdehenkilöistä ei itse toiminut palkallisessa hovinaisen virassa, joskin he asemansa puolesta osallistuivat hovin tapahtumiin useinkin. Sen sijaan heidän läheisissään oli myös hovissa palvelleita. Lady Annen täti Warwickin kreivitär palveli kuningatar Elizabeth I:stä, ja siten myös lady Anne oleskeli hovissa paljon äitinsä kanssa. Lady Anne kertoo, että hänestä suunniteltiin kuningattaren hovineittoa, mutta hanke jäi toteutumatta, koska kuningatar kuoli pian.¹¹⁷ Vaikka hänen tätinsä ja äitinsä osallistuivat kuningattaren hautajaisiin, lady Annelta tämä kiellettiin, koska häntä pidettiin ”liian nuorena ja lyhyenä.” Koska kuninkaalliset hautajaiset olivat näyttävä tapahtuma, 13-vuotias tyttönen ei luultavasti olisi sopinut arvokkaiden surijoiden joukkoon.¹¹⁸ Lady Annen molemmat aviomiehet toimivat aktiivisesti hovissa, joten hän osallistui myös myöhemmällä iällä usein hovin tapahtumiin. George Williamson katsoo että lady Annen osallistuminen vuoden 1609 kuninkaalliseen balettiesitykseen johti hänen ensimmäiseen avioliittoonsa.¹¹⁹

Myös lady Sarahin vanhemmilla oli virat hovissa. Richmondin kreivitär palveli kuningatar Carolinea, kuningas Yrjö II:n puolisoa.¹²⁰ Vaikka hän oli vierailut vanhempiensa kanssa hovissa pienenä tyttönä, varsinaisen seurapiiridebyyttinsä lady Sarah teki 14-vuotiaana, kun hänet esiteltiin hovissa. Lisäksi hän sai etuoikeuden toimia ensimmäisenä morsiusneitona kuningas Yrjö III:n ja prinsessa Charlotten häissä vuonna 1761. Tosin uutta kuningatarta ja häiden mahtavuutta enemmän hääväkeä kiinnosti

¹¹⁶ Mendelson & Crawford 1998, 337–338; Tague 2002, 194; Martin 2004, 101, Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 193.

¹¹⁷ DAC, 1603, 21; DAC, 2.

¹¹⁸ DAC, 1603, 22, 5.1.1617, 46–47; Williamson 1922, 161.

¹¹⁹ DAC, passim; Williamson 1922, 80–81.

¹²⁰ Tillyard 1995, 13.

sulhasen suhtautuminen viehättävään morsiusneitoon, jonka oli pitkään huhuttu olevan seuraava kuningatar.¹²¹ Lady Sarah itse ei näytä olleen kuninkaan hylkäämisestä pahoillaan, sillä hän kirjoitti ystävälleen Susanille elokuussa 1761:

Dear Pussy,—I have only time to tell you that I have been asked to be bridesmaid, & I have accepted of it. I am sorry to say it's against my sister Caroline's opinion a little ; I beg you will tell me what your opinion is. I think it is not to be looked upon as a favor, but as a thing due to my rank, [...]¹²²

Perhe selvästi vastusti Sarahin osallistumista, mutta hän itse näyttää ottaneen sen säätyasemalleen kuuluvana velvollisuutena. Vuonna 1807 (tai 1808) lady Sarah toivoi kirjeessään lady Susanille, että hänen kaksi tyttärtään Louisa ja Emily pääsisivät osallistumaan kuninkaan syntymäpäiville. Samalla heidät esiteltäisiin hovissa.¹²³ Vaikka lady Sarah itse oli vetäytynyt seuraelämästä, hän selvästi halusi, että tyttäret saisivat osansa sen huvituksista ja mahdollisuuksista. Kuten hänen oma äitinsä, lady Sarah varmasti toivoi, että Lontoon seurapiirien avulla tyttäret löytäisivät soveliaat aviomiehet. Richmondin herttuatar oli aikoinaan määrännyt testamentissaan lady Sarahin ja tämän sisarten siirtymisestä Lontooseen, kunhan he olisivat riittävän vanhoja. Irlantia pidettiin takapajuisena, joten valtakunnan tavoitelluimpien neitojen oli tärkeää päästä tutustumaan oikeisiin ihmisiin pääkaupungissa ja ennen kaikkea etsiä sopiva aviomies.

Lady Mary olisi syntyperänsä puolesta ollut kelvollinen hovinaisen (lady-in-waiting) virkaan, mutta hänen avioliittonsa aatelittoman miehen kanssa esti tämän paikan vastaanottamisen. Hoviviran puuttumisesta huolimatta lady Mary sai mainetta hovissa. Hän muun muassa kävi kirjeenvaihtoa Walesin prinsessan ja kuninkaan rakastajattaren kanssa. Lisäksi hän ystävystyi kuninkaan sisarpuolen madame von Kielmanseggin kanssa ja oli ainoa englantilainen nainen, joka sai kunnian osallistua tämän yksityisiin illanviettoihin. Lady Maryn lyhyt hoviura päättyi kuitenkin 1718 hänen matkustaessaan miehensä kanssa ulkomaille. Isobel Grundyn tulkinnan mukaan lady Mary ei suuresti

¹²¹ Vaikka lady Sarahilla oli vanhempia sisaria, hän oli vanhin herttuan naimattomista tyttäristä, ja siten oikeutettu osallistumaan morsiusaattueeseen ensimmäisenä. Sen sijaan ystävätär Susan Stragways-Fox, jonka isän jaarlin arvo oli hyvin tuore, joutui jonon viimeiseksi. Curtis 1946, 106; Tillyard 1995, 199, 123–134.

¹²² LSL vol.I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan Fox Strangways, August 1761, 110–111.

¹²³ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 1.6 (1807?), 207–211.

arvostanut hovipiirejä, joihin pääsy edellytti ylhäistä syntyperää, ei niinkään henkilökohtaisia ansioita.¹²⁴

Aateliston elämä oli monessa suhteessa jatkuvaa esiintymistä, siis eräänlaista teatteria. Aateliston elämään kuului paljon ulkoiseen olemukseen liittyviä taitoja ja vaatimuksia, joita voidaan myös tarkastella sukupuolihistorian näkökulmasta. Tämän kaiken edellä mainitun voidaan katsoa olevan osa sukupuolen performatiivisuutta. Sukupuoli on eräänlainen performanssi, kuten Judith Butler on esittänyt. Sukupuolta esitetään eleiden, merkkien ja puheen avulla.¹²⁵ Historioitsija Anne Ollila on tulkinnut Butlerin teoriaa toteamalla, että konkreettisimmillaan sukupuolen performatiivisuus tulee esille muun muassa pukeutumisessa.¹²⁶ Ulkoinen olemus erotti paitsi eri säädyt myös sukupuolet toisistaan. Kuten ratsastuspukuesimerkki osoitti, tilanteissa joissa sukupuolta ei voi päätellä ulkoisen olemuksen perusteella, performatiivisuuden ulottuvuus tulee voimakkaasti esille.

¹²⁴ Grundy 2004, 79, 82, 83, 84, 87. Hannover-sukuinen Yrjö I hallitsi Britanniaa 1714–1727.

¹²⁵ Butler (1990) 2008, 229, 235.

¹²⁶ Ollila 2010, 94–97.

3. KOTITALOUDEN JOHTAJATAR

3.1. Elämää kotikartano(i)lla

Don't you remember how miserable we were in the little parlour, at Thoresby? We then thought marrying would put us at once into possession of all we wanted.¹²⁷

Tässä lady Mary Wortley Montagun kirjoittamassa kirjekatkelmassa sisarelleen Francesille kiteytyy avioliiton merkitys uuden ajan alun naisille. Huolimatta tämän katkelman hienoisesta pettymyksen vireestä, myös lady Mary astui avioon muiden aikalaissisartensa tavoin. Aatelistyttöjen kasvatusta tähtäsi nimittäin yhteen ainoaan päämäärään eli avioliittoon. Avioliitto oli sekä miehille että naisille se ihanteellinen tila, jonka kautta he toteuttivat sekä kirkon että yhteiskunnan odotukset suvun jatkamisesta sekä sosiaalisesta kunniallisuudesta. Avioliiton kautta sekä miesten että naisten katsottiin tulevan täysivaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Erityisesti naisille avioliitto takasi legitiimin aseman, jonka kautta he saattoivat toimia yhteiskunnassa sekä saivat valtaa kodin piirissä. Toisaalta muun muassa Patricia Crawford ja Sara Mendelson ovat kritisoineet historioitsijoiden tapaa käsitellä uuden ajan alun naisia pelkästään avioituneina, vaikka suuri joukko pysyi naimattomana.¹²⁸ Pitäydyn kuitenkin tässä pelkästään avioituneissa naisissa sen vuoksi, että kaikki tutkielman naiset avioituivat. Lisäksi vain avioliiton kautta kasvatukseen liittyvät kysymykset ovat parhaiten nähtävissä.

Tutkijoiden keskuudessa vallitsee ilmeisen yksimielinen käsitys siitä, että erityisesti aatelistyttöillä oli hyvin vähän sananvaltaa tulevan puolisonsa valinnassa. Tähän on nähty syynä muun muassa aatelistyttöjen nuori avioitumisikä, sekä heidän taloudellinen riippuvaisuutensa vanhemmista ja muista sukulaisista. Oli lopullinen päätös kenen tahansa, avioliittoneuvottelut olivat aina monimutkaiset ja niihin osallistui perheenjäseniä ja muita sukulaisia.¹²⁹ Lady Annen ensimmäisen avioliiton solmimisen yksityiskohdista ei ole jäänyt merkintöjä. Lady Anne totesi vain, että hänet vihittiin 25.2.1609 äitinsä talossa Lontoossa, ja että kreivitär oli tilaisuudessa läsnä. Lady Anne

¹²⁷ MWM vol. II, Mary Wortley Montagu to the Countess of Mar, 1727, 187–189.

¹²⁸ Mendelson & Crawford 1998, 165.

¹²⁹ Englantilaiset naiset avioituivat keskimäärin 25-ikävuoden tietämillä. Aatelin naiset avioituivat muihin säätyihin kuuluvia pari, jopa kymmenen, vuotta nuorempina. Mendelson & Crawford 1998, 108, 112, 128, 129. ks. myös Vickery 1998, 40, 41, 45. Tutkielmani päähenkilöiden avioitumisiät ks. liite 10.

oli vain 19-vuotias avioituessaan Richard Sackvillen kanssa, joten on todennäköistä, että Cumberlandin kreivittärellä oli osuutensa avioliittoneuvotteluissa. Lady Annen isä oli kuollut vuotta aiemmin. Ei ole tietoa, osallistuiko lady Anne omien tyttäriensä avioliittoneuvotteluihin. Hän kuitenkin kieltäytyi naittamasta nuorempaa tytärtään Isabellaa toisen aviomiehensä pojalle, koska tytär oli ehdottomasti liittoa vastaan.¹³⁰ Myös lady Russellin ensimmäinen avioliitto Francis Vaughanin kanssa näyttää olleen vanhempien järjestämä.¹³¹ Lady Russellin tässä tutkielmassa käytetty kirjeenvaihto alkaa vasta toisen avioliiton solmimisen jälkeen, mutta eräässä kirjeessä voidaan nähdä viitteitä hänen ensimmäiseen avioliittoonsa. Lady Russellin tytär Katherine kuoli synnytykseen vuonna 1711 ja tämän aviomies luonnollisesti harkitsi toista avioliittoa. Kirjeessään serkulleen Galwayn jaarlille elokuussa 1712 lady Russell totesi seuraavasti:

[...] whether or not the Duke of Rutland had not fixed a second choice? perhaps as proper to call it first; for when marriages are so very early, it is accepting rather than choosing, on either side.¹³²

Lady Russell oli itse 17-vuotias ensimmäisen avioliiton solmimisen aikoihin. Kirjeen sävystä voi päätellä, että hänellä oli asiasta omakohtaisia kokemuksia. On kuitenkin huomioitava, että lady Russell järjesti itse kaikkien lastensa avioliitot, eikä ole viitteitä siitä, että lasten mielipiteitä olisi huomioitu. Tytär Rachel oli 14-vuotias avioituessaan William Cavendishin, tulevan Devonshiren herttuan kanssa vuonna 1687. Yllä mainittu Katherine avioitui John Mannersin, tulevan Rutlandin herttuan kanssa vuonna 1693. ”Kate” oli tuolloin 17-vuotias. Lady Russellin ainoa poika ja isoisänsä herttuan arvon perijä Wriothesley avioitui vuonna 1695 Elizabeth Howlandin kanssa. Nuoripari oli tuolloin iältään 15 ja 13. On kuitenkin huomioitava, että avioliiton solmimisen jälkeen pariskunnat jatkoivat omien vanhempiensa huomassa opintojaan siihen saakka, kunnes olivat kypsiä muuttamaan omaan kotiin. Lady Russell osallistui myös muiden sukulaistensa avioliittoneuvotteluihin.¹³³

17-vuotiaan lady Sarah Lennoxin ensimmäinen avioliitto Charles Bunburyn kanssa vuonna 1762 solmittiin lady Sarahin sisarten ja näiden perheiden myötävaikutuksella.

¹³⁰ DAC, 15, 101. Myös Paul Salzmanin mukaan lady Annen äiti järjesti tämän liiton, mutta ei esitä sille mitään perusteita. ks. Salzman 2010, 126.

¹³¹ Schwoerer 1988, 20.

¹³² LRR, Lady Russell to the Earl of Galway, 5.8.1712, 362-363.

¹³³ LRR, Lady Russell to Dr. Fitzwilliam 10.2.1687/8, 185-187; LRR, Lady Russell to the Duke of Rutland 17.8.1692 296-297; LRR, Lady Russell to the Duke of Rutland 3.10.1692, 298-301; Schwoerer 1988, 159, 161-163, 201-203, 205, 206.

Erityisesti vanhin sisar Caroline oli innokas saamaan nuoren sisarensa yhtä hyviin naimisiin kuin kaksi vanhempaa siskoaan. Stella Tillyard katsoo että epäonnistunut avioitumisyritys kuninkaan kanssa vauhditti uuden sulhasehdokkaan etsintää.¹³⁴ Lady Sarah näyttää olleen melko välinpitämätön tämän sulhasehdokkaan suhteen. Kirjeessään Susanille hän kirjoitti Bunburyn keskustelleen mitäänsanomattomista aiheista ja että huhujen mukaan Bunburyn isä olisi hieman hullu. Tämä joulukuussa 1761 päivätty kirje on ainoa, jossa hän mainitsi tulevan miehensä ennen avioliittoa.¹³⁵

Lady Mary teki omapäisen ratkaisun ja karkasi naimisiin isänsä ja sukulaistensa vastustuksesta huolimatta. Avioliitto Edward Wortley Montagun kanssa solmittiin 1712. Ilmeisesti Kingstonin jaarlilla oli tarjolla sulhasehdokas, jota lady Mary ei huolinut, kun taas Edward Wortley ei kelvannut jaarlille. Suurin syy jaarlin epäsuosiolle oli se, että Wortley kieltäytyi suosimasta automaattisesti mahdollista poikaa perinnönjaossa.¹³⁶ Vanhempien tahdon vastustamisella saattoi olla ankarat seuraukset. Lady Sarahin vanhin sisar Caroline karkasi naimisiin aatelittoman Henry Foxin kanssa. Herttua suuttui tästä tottelemattomuudesta niin paljon, että kieltäytyi tapaamasta tyttärtään tai lapsenlapsiaan vuosikausiin. Viimeisenä epäluottamuksen eleenä herttuapari määräsi nuorempien lastensa Louisan, Sarahin, Cecilian ja poikien Georgen ja Charlesin huoltajuuden Carolinen sisarelle Emilylle. Tämä oli suuri loukkaus Carolinen vanhimman lapsen asemaa kohtaan. Myös lady Maryn isä katkaisi välit tyttärensä joksikin aikaa avioliiton solmimisen jälkeen. Tämän vuoksi lady Mary todennäköisesti joutui suoriutumaan ensimmäisen lapsensa synnytyksestä yksin, koska hänen sisarensa eivät saaneet lupaa saapua hänen seurakseen.¹³⁷ Kuten myöhemmin tässä luvussa käy ilmi, läheiset naissukulaiset olivat synnyttävän äidin tukena ja seurana synnytyksen ja lapsivuoteessa olon aikana. Koska lady Maryn anoppikin oli kuollut, hänellä ei ollut ketään. Sara Mendelson ja Patricia Crawford huomauttavat, että naisten suhtautuminen avioliittoon muuttui iän ja aseman muutoksen myötä. Vaikka lady Mary karkasi naimisiin, hän ei sallinut oman tyttärensä avioituvan mieleisensä puolison kanssa. Nuori Mary kuitenkin avioitui varattoman Buten jaarlin kanssa vuonna 1736. On mielenkiintoista että lady Maryn aviomies hyväksyi liiton. Myös tämän äiti-tytär-parin

¹³⁴ Tillyard 1995, 135–140.

¹³⁵ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan Fox Strangways, 20.12.1761, 115–118.

¹³⁶ CL vol. I Lady Mary Pierrepont to Wortley, 26.7.1712, 133–136; Grundy 2004, 30–56. Jälkikäteen ajateltuna päätös oli viisas, sillä Edward junior aiheutti vanhemmilleen paljon harmia.

¹³⁷ Tillyard 1995, 27, 30, 31, 76, 77, 78, 83, 84; Grundy 2004, 58, 64.

välit katkesivat ennen kuin Edward Wortley kehotti vaimoaan ottamaan tyttärensä taas yhteyttä.¹³⁸

Leskien kohdalla perheen tai sukulaisten mielipiteet eivät olleet niin sitovia, joten he saivat valita puolisonsa melko vapaasti.¹³⁹ Sekä lady Anne että lady Russell jäivät leskiksi ja avioituivat uudelleen. Lady Anne avioitui vuonna 1630 ollessaan 40-vuotias Philip Herbertin, Pembroken jaarlin kanssa. Lady Annen uudelleen avioituminen herätti ystävä- ja sukulaispiirissä kuitenkin kummastusta. Lady Annen ensimmäinen avioliitto oli ollut onneton eikä toinen aviomies ollut luonteeltaan yhtään parempi. Philip Herbert oli oppineen ja vakavamielisen lady Annen täydellinen vastakohta.¹⁴⁰ Lady Sarahin avioliitto kapteeni Napierin kanssa voidaan laskea samaan kategoriaan, joskin hän haki liitolle veljensä suostumuksen.¹⁴¹

Olipa naisen sosiaalinen asema mikä tahansa, hänen ei sopinut tehdä aloitetta avioitumisaikeista. Ennen kuin kosijan aiheet olivat varmat, naisen tuli esittää tietämätöntä. Purkautunut kihlaus olisi ollut häpeällistä morsiamen kannalta.¹⁴² Ei ole varmuutta siitä, kuinka lady Mary tapasi ensimmäisen kerran tulevan aviomiehensä, mutta näyttää siltä että hän, tapojen vastaisesti, teki aloitteen ainakin kirjeenvaihtoon ryhtymisestä. Parin kirjeenvaihto ennen avioliittoa onkin täynnä soutamista ja huopaamista. Wortley jopa moitti lady Marya päättämättömyydestä ja tunteilla leikittelystä. Lady Mary yritti kuitenkin vakuutella vilpittömyyttään.¹⁴³ Ingrid Tague näkee lady Maryn joutuneen paradoksaaliseen tilanteeseen. 1700-luvulla vilpittömyys ja ”luonnollisuus” olivat nimenomaan ihanteena ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Kyseessä oli sosiaalinen konventio, jota odotettiin toistettavan. Ei ole siis mikään ihme, että Wortley ei uskonut lady Maryn vakuutteluja.¹⁴⁴ Samanlaisesta tilanteesta oli kyse lady Sarahin kohdalla, kun hän palasi lapsuusvuosiensa jälkeen Lontooseen ja huhut kuninkaan ihastuksesta ja mahdollisesta kosinnasta levisivät pitkin kaupunkia.

¹³⁸ CL vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Wortley 15.2.1740, 171–172; Mendelson & Crawford 1998, 113; Grundy 2004, 327, 328.

¹³⁹ Mendelson & Crawford 1998, 112.

¹⁴⁰ DAC, 94, 95; Williamson, 1922, 160–161.

¹⁴¹ LSL vol. II, Lady Sarah Lennox to Lady Susan O'Brien, 14.5.1781, 3–10; Curtis 1946, 259–260.

¹⁴² Mendelson & Crawford 1998, 116; Vickery 1998, 56.

¹⁴³ MWM vol. I, Lady Mary Pierrepont to E. Wortley Montagu Esq. s.a. 157–160; MWM vol. I, Lady Mary Pierrepont to E. Wortley Montagu Esq. s.a. 162–164; CL vol. I, Lady Mary Pierrepont to Wortley, 20.8.1710, 53–54; MWM vol. I, Lady Mary Pierrepont to E. Wortley Montagu Esq., 22.11.1710, 67–68.

¹⁴⁴ Tague 2002, 192, 193. Katso myös edellinen käsittelyluku.

Hän kirjoitti ystävättärelleen Susanille tarkasta ohjeistuksesta, jonka oli saanut sukulaisiltaan:

[...]To look ... in the face, and with an earnest but goodhumoured countenance say that, "I don't know what I ought to think." If the meaning is explained, I must say, "that I can hardly believe it," and so forth; if instead of that, you should be named, I shall say that you were so much confounded and astonished that I believe you did not understand the meaning; if the answer is—" I hope you do understand," I shall say, " that the more I think of it, the less I understand it," (I hope that won't be too forward). In short, I must show I wish it to be explained, without seeming to suspect any other meaning; [...] I am allowed to mutter a little, provided the words *astonished*, *surprised*, *understand*, and *meaning* are heard.¹⁴⁵

Tässä katkelmassa näkyy se oletus, että naisten tuli olla siveitä ja vaatimattomia. Vaikka nuori neito olisi ollut täysin selvillä miehen kosinta-aikeista, hänen tuli esittää tietämätöntä.

Kuka sitten oli sopiva puoliso? Vaikka erityisesti 1700-luvulla painotettiin entistä enemmän puolisoitten luonteen sopivuutta, ja tulevan puolison mieluisuutta, aatelistolle oli edelleen tärkeää myös varallisuuteen ja säätyasemaan liittyvät seikat.¹⁴⁶ Kaikki neljä tutkielmani päähenkilöä kuuluivat syntyperältään ylhäisaateliin. He olivat herttuoiden ja jaarlien tyttäriä, joten todennäköisin puoliso tuli omasta säätyluokasta. John Cannon erottelee Englannin aateliston kahteen ryhmään; ylhäisaateliin (peers) ja alempaan aateliin (gentry). Vaikka erot näiden kahden ryhmän välillä saattoivat olla häilyviä, alempi aateli oli pääsääntöisesti varattomampaa, eikä sillä ollut ylhäisaatelin tavoin määrättyjä privilegioita. Lisäksi ylhäisaatelilla oli pääsy kaikkiin valtakunnan merkittäviin virkoihin.¹⁴⁷

Mitä tulee säätyasemaan, lady Annen molemmat aviomiehet olivat hänen säätyovereitaan. Richard Sackville peri isänsä jaarlin arvon vain muutama päivä avioliiton solmimisen jälkeen.¹⁴⁸ Myös lady Russellin ensimmäinen aviomies Francis

¹⁴⁵ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan Fox Strangways, 19.6.1761, 102–104. Kursiivit ovat alkuperäiset.

¹⁴⁶ Mendelson & Crawford 1998, 108,112; Vickery 1998, 40, 41; Tague 2002, 73, 74, 75.

¹⁴⁷ Cannon 2007, 63, 64. Huolimatta siitä, että 1700-luvulla esitettiin yhä voimakkaampia vastaväitteitä avioitumiselle pelkästään rahan takia, aatelisten avioliitoissa liikkui suunnattomia summia rahaa. Esimerkiksi lady Russellin avioituessa William Russellin kanssa, aviomiehen isä tarjosi parille £2000 vuositulot sekä mahdollisille tyttärille myötäjäiset, tässä tapauksessa £10 000 kummallekin tyttärelle. Lisäksi lady Russellilla oli isänperintönä kiinteistöjä ja maaomaisuutta sekä £85 000 omaisuus, johon aviomiehellä ei ollut osuutta. Schwoerer 1988, 35,36, 45.

¹⁴⁸ DAC, 95.

Vaughan oli aatelistarvon perijä ja kuului siten samaan sosiaaliseen ryhmään. Hänen isänsä oli Carberyn jaarli. Sen sijaan William Russell ei ollut vanhin poika ja avioliiton solmimishetkellä siten lady Russellia alemmassa sosiaaliluokassa. Tästä osoituksena lady Russell käytti nimeä lady Vaughan aina siihen asti, kunnes hänen aviomiehestään tuli veljensä kuoleman jälkeen lordi Russell, Bedfordin jaarlin aatelistarvon perijä.¹⁴⁹ Lady Maryn aviomiehellä Edward Wortleyllä ei ollut aatelistarvoa. Voidaan myös ajatella, että lady Sarahin molemmat avioliitot solmittiin niin sanotusti ”alaspäin”. Sir Charles Thomas Bunbury oli baronetti (baronet) ja kuului siten alempaan aateliin (gentry). Kapteeni Napierilla ei ollut aateliarvoa. Myös lady Sarahin sisaret kohauttivat aviomiesvalinnoillaan. Vanhin sisar Caroline valitsi aatelittoman poliitikon ja Emily avioitui leskeksi jäätyään lastensa kotiopettajan kanssa.¹⁵⁰

Vaikka avioliitto oli naisten kannalta merkittävä elämänvaihe, monet tutkijat, kuten Sara Mendelson ja Patricia Crawford, katsovat avioliiton olevan jatkumona naisten alisteiselle asemalle miehiin nähden. Isän käskyvallasta nainen siirtyi aviomiehen käskyvaltaan. Avioitunut nainen oli lain silmissä lapsen asemassa. Aviomies oli hänen omaisuutensa hoitaja ja edusmies muun muassa oikeudessa. Tämä juontaa juurensa siihen olettamukseen, että naiset olivat älyllisiltä lahjoiltaan miestä heikompia. Jennifer Eales puolestaan katsoo, että miestään uskollisesti tottelevaa naista pidettiin velvollisuuden ja siveellisyyden malliesimerkkinä. Miehisen valvonnan puuttuminen johti taas epäjärjestykseen ja naisten moraaliseen rappioon.¹⁵¹

Ingrid Tague näkee 1700-luvun aviorakkauden retoriikassa samaa hierarkkista ajattelua. Rakkaus ei tehnyt parista tasa-arvoista, vaan rakkaus mahdollisti sen, että nainen suostui miehensä käskyvallan alle ja tottelemaan tätä.¹⁵² Erityisesti lady Russell käyttää kirjeissään aviomiehelleen Williamille tällaista alistuvan aviovaimon retoriikkaa. Hän käyttää aviomiehestään nimitystä isäntä (master) ja herra (Lord). Lisäksi hän puhuttelee miestään rakkaaksi herra Russelliksi (my dearest Mr. Russell). Lady Russell ei siis puhuttele miestään etunimellä William. Lähes poikkeuksetta kaikki

¹⁴⁹ Ks. lady Russellin eri nimityksistä ks. Schwoerer 1988, xv.

¹⁵⁰ Tillyard 1995, 20–29, 136, 244–245, 250, 308–310, 335.

¹⁵¹ Mendelson & Crawford 1998, 36, 37, 38; Eales 1998, 23–24. Ks. myös Kaartinen 2006, 45, 46. Uuden ajan alun käsityksiä naisten alisteisesta asemasta pohditaan luvussa 4.1.

¹⁵² Tague 2002, 40, 41, 42. Mies ei suinkaan ollut ylemmässä asemassa vain teoriassa vaan myös käytännössä. Lainsäädäntö suosi monissa kohdin aviomiestä. Mitä tuli parin lapsiin, aviomiehellä oli täysi päätösvalta. Siksi lady Anne joutui monesti taipumaan aviomiehensä tahtoon kun oli kyse heidän Margaret-tyttärensä asuinpaikasta. Aviomies määräsi myös oman vaimonsa asuinpaikasta. DAC 1.5.1616, 33, 3.5.1616, 33; Tammi 2002, 132.

lady Russellista kirjoittaneet pitävät hänen liittoaan William Russellin kanssa rakkausavioliittona. Lady Russellin kirjeenvaihto on täynnä rakkauden vakuutteluja ja kuvauksia parin erossa olon aiheuttamasta tuskasta. On kuitenkin mahdollista, että kyseessä on vain retoriikan tasolla toteutettu patriarkaattisen hierarkian vahvistaminen. Vaimon kuuluikin rakastaa ja totella miestään uskollisesti. Tosin yhdessä kirjeessään lady Russell hieman leikkitteli ankaran aviomiehen ja alistuvan vaimon ideaalilla. Lontoossa helmikuussa 1679 päivätyssä kirjeessä lady Russell totesi, että hän oli elänyt niin syrjäanvetäytyvää elämää kuin vain ankara aviomies voisi toivoa. Sen vuoksi Hän ei voinut kertoa mitään kuulumisia kaupungilta.¹⁵³ Kunnollinen vaimo ei siis juoksennellut kaupungilla aviomiehen poissa ollessa vaan odotti tätä kotona. Kuten myöhemmin tässä luvussa käy ilmi, tämän ihanteen ylläpitäminen oli monille aatelisnaisille erittäin vaikeaa, jopa mahdotonta.

Avioituneen naisen katsottiin olevan ensisijaisesti äiti. Naisen odotettiin synnyttävän mahdollisimman monta lasta suvun jatkumisen takaamiseksi. Lapseton nainen oli epäonnistunut tehtävässään. Olen koonnut tutkimieni naisten synnytyksistä ja lapsista taulukon (liite 10) käyttäen hyväkseni alkuperäislähteistä ja elämäkerroista saatuja tietoja. Tutkimukseni neljän päähenkilön lapsiluku noudatteli aikakauden keskiarvoa jos vertaa siihen yleiseen oletukseen, että aristokraattiperheissä syntyi keskimäärin kuusi tai seitsemän elävää lasta.¹⁵⁴ Lady Annella oli kaksi tytärtä. Hänen tiedetään saaneen myös viisi poikaa, jotka kuolivat aivan pieninä. Lady Russell sai ensimmäisestä avioliitostaan kaksi lasta; yhden pojan ja toisen lapsen, jonka sukupuolta ei ole tiedossa. Liitosta lordi Russellin kanssa syntyi neljä lasta. Näistä lapsista vain kolme viimeksi syntyneitä jäivät henkiin. Lady Maryllä oli kaksi lasta, eikä ole mitään tietoa siitä, saiko hän koskaan keskenmenoja, tai oliko ylipäätään useamman kerran raskaana. Lady Sarahilla lapsia oli yhteensä yhdeksän. Suureen lapsilukuun oli yleensä synnä muun muassa aatelisten alhainen avioitumisikä. Lisäksi näissä perheissä vältettiin lisääntymistä hidastavia tekijöitä, kuten lasten imetystä. Tehokkaiden ehkäisykeinojen puuttuminen on varmasti ollut yksi syy suureen perhekokoon, joskin monenlaisia keinoja sen säätelyyn käytettiin.¹⁵⁵

¹⁵³ LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 16.5.1672, 16–18; *ibid.* May 1672, 18–20; LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 1675, 24–27; LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 1675, 35–36; LRR, Lady Russell to Lord Russell, February 1679, 46–50.

¹⁵⁴ Fraser 1984, 60; Vickery 1998, 97. Yksi ääriesimerkki on lady Sarahin sisar Emily, lady Kildare, joka sai kaikkiaan 20 lasta.

¹⁵⁵ Liite 10; Fraser 1984, 59, 66–68; Hufton 1993, 35; Vickery 1998, 97.

Lukuun ottamatta lady Sarahia, joka sai melkein joka vuosi lapsen vuosien 1782–1791 (lapset kapteeni Napierin kanssa) välillä, muiden tutkimieni naisten synnytysvälit olivat melko pitkiä. Koska lady Annen kaikkien lasten syntymäaikoja ei ole tiedossa, on vaikea varmasti sanoa, kuinka pitkällä aikavälillä synnytykset tapahtuivat. Sen kuitenkin voin eri lähteiden perusteella todeta, että lady Anne sai viisi lasta ikävuosien 19 ja 34 välillä siis ensimmäisen avioliittonsa aikana. Lisäksi hän sai kaksi ennenaikaisesti syntynyttä lasta 40 ja 44 ikävuoden välillä. Tämä ikähaarukka perustuu siihen seikkaan, että vuoden 1634 eli neljä vuotta toisen avioliittonsa solmimisen jälkeen lady Anne ei asunut yhdessä aviomiehensä kanssa. Lady Russell sai ensimmäisen lapsensa kuuden vuoden kuluttua avioliiton solmimisesta. Tämä lapsi kuitenkin kuoli pian. Myös seuraavaa lasta lady Russell sai odottaa kuusi vuotta. Tämän poikavauvan kohtalona oli kuolla lähes välittömästi syntymän jälkeen. Ensimmäinen lapsi William Russellin kanssa, tytär nimeltään Anne, syntyi 1671 eli kaksi vuotta avioliiton solmimisen jälkeen. Myös tämä lapsi kuoli alle vuoden ikäisenä. Tytär Rachel syntyi 1674. Tytär Catherine seurasi sisartaan kahden vuoden kuluttua ja poika Wriothsley neljä vuotta myöhemmin. Lady Mary sai ensimmäisen lapsensa vuoden kuluttua avioliiton solmimisesta, mutta tytär Mary syntyi vasta kuusi vuotta veljensä jälkeen.¹⁵⁶

Synnytyksen käytännön järjestelyt olivat odottavan äidin vastuulla. Hän valitsi paikan ja läsnä olevat henkilöt. Moni nainen palasi vanhempiensa kotiin synnyttämään tai kutsui läheisiä naissukulaisia kotiinsa avustamaan synnytyksessä. Ylhäisönaiset halusivat synnyttämään Lontooseen, missä kättilöillä oli parempi maine.¹⁵⁷ Kun synnytys oli saatettu onnellisesti loppuun, lapsi vietiin imettäjän tai lastenhoitajan hoiviin, mikäli äiti ei halunnut imettää lastaan itse. Monissa aristokraattiperheissä tämä näyttää olleen yleisin käytäntö. Myöskään tutkielmani neljä aatelisnaista eivät mainitse, että he olisivat imettäneet lapsiaan itse. Itse lapsiaan imettävät aatelisnaiset näyttävät olleen sen verran poikkeuksellisia, että heidät mainittiin myös kirjeenvaihdossa. Lady

¹⁵⁶ DAC, 96; liite 10; Scwoerer 1988, 22, 26, 60. Lady Russellin elämäkerran kirjoittajan Lois Schwoererin mukaan tämä osoittaa sen, että hänellä oli vaikeuksia saada lapsia. Schwoerer lähtee siitä olettamuksesta että lady Russell käytti imettäjää ja että hänellä oli intiimit ja lämpimät välit aviomiehensä kanssa. Avioliiton onnellisuuteen on kuitenkin vaikea ottaa kantaa tämän lähdeaineiston perusteella, kun ottaa huomioon miten tyyppillisen rakastavan vaimon retoriikkaa lady Russell kirjeissään käytti. Mahdolliset ristiriidat eivät tule helposti ilmi, eikä se ole tämän tutkielman tarkoituksaan. Ks. Schwoerer 1988, 60, passim.

¹⁵⁷ Vickery 1998, 100.

Sarah kertoi maaliskuussa 1783 Devonshiren herttuattaren suunnitelleen lastensa imettämistä itse.¹⁵⁸ Lady Mary pohti vuonna 1715 imetyskysymystä seuraavasti:

I grant that Nature has furnished the mother with milk to nourish her child; but I maintain at the same time, that if she can find better milk elsewhere, she ought to prefer it without hesitation [...] I do verily think that the milk of a good comely cow, who feeds quietly in her meadow, never devours ragouts, nor drinks ratifia, nor frets at quadrille, nor sits up 'till three in the morning elated with gain or dejected with loss, I do think that the milk of such a cow, or of a nurse that came as near as possible, would be likely to nourish the young squire much better than hers. If it be true that the child sucks in the mother's passions with her milk, this is a strong argument in favour of the cow, unless you may be afraid that the young squire may become a calf; but how many calves are there both in state and church, who have been brought up with their mother's milk!¹⁵⁹

Katkelman ensisijaisena tarkoituksena on ollut ottaa kantaa ajan ylhäisön sosiaaliseen elämään kuin imetykseen, lady Marylle tyypilliseen humoristiseen sävyyn. Kommentti kuitenkin sitoutuu uuden ajan alussa käytyyn vilkkaaseen keskusteluun imetyksestä. Monet oppineet ja erityisesti puritaanit kannustivat äitejä imettämään itse omaa lastaan, mitä pidettiin merkinä äidinrakkaudesta. 1700-luvun oppineet katsoivat sen olevan hyväksi äidin terveydelle. Lady Mary viittaa myös yleiseen käsitykseen siitä, että lapsi saattoi saada äidin maidon kautta henkisiä ominaisuuksia.¹⁶⁰ Yksi syy imetyskäytännön yleisyyteen, mihin lady Marykin katkelmassa selkeästi viittaa, olivat aristokraattinaisten sosiaaliset velvoitteet. Imettävä äiti ei voinut osallistua seurapiirielämään yhtä vapaasti. Antonia Fraser on esittänyt, että aviomiehet kielsivät vaimojaan imettämästä lastaan itse. Lastenhoitajat olivat alempien säätyjen edustajia, joten imettämällä itse aatelisrouva alentui heidän tasolleen. Lisäksi aviomiehet halusivat aloittaa seksuaalisen kanssakäymisen vaimonsa kanssa mahdollisimman pian synnytyksen jälkeen. Ingrid Tague on kuitenkin osoittanut, että aatelist naiset ottivat myös itse aktiivisesti osaa naiseuden määrittelyyn ja pohtivat heille kuuluvia velvoitteita.¹⁶¹ Lisäksi on hieman huolimaton väittää, että säätyyn kuuluvat velvoitteet ja oikeudet eivät olisi naisia kiinnostaneet. Kuten tässäkin tutkielmassa tulee useassa kohdassa esille, nämä neljä ylhäisaateliin kuulunutta naista olivat tietoisia säätyasemansa velvoitteista ja käyttäytyivät sen mukaan.

¹⁵⁸ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 25.3.1783, 33–36; Tammi 2002, 123.

¹⁵⁹ MWM, vol. I Mary Wortley Montagu to Lady—23.1.1715, 223–226.

¹⁶⁰ Mendelson & Crawford, 1998, 29, 83; Tammi 2002, 122, 123.

¹⁶¹ Fraser 1984, 76–77; Tague 2002, passim.

Äidin rakkauden konkreettinen ilmaisumuoto oli lapsen hyvä hoiva ja koulutukseen ja kasvatukseen nähty vaiva.¹⁶² Erityisesti lady Annen päiväkirjan alkupuolella ja lady Russellin kirjeenvaihdossa lasten sairaudet ja muut edesottamuksen saavat suurta huomiota. Lady Russell kirjoitti heinäkuussa 1686, että Rachel-tytär oli vakavasti sairas. Hän käytti taudista nimitystä ”St Anthony’s fire”. Kyseessä oli todennäköisesti jokin ihotulehdus, mahdollisesti ruusu, mikä aikana ennen antibiootteja oli hengenvaarallinen.¹⁶³ Myös lady Anne kirjasi lukuisia kertoja tyttäriensä, erityisesti Margaretin lukuisat sairastelut.¹⁶⁴ Tammikuun 25. päivänä on seuraavanlainen merkintä:

Upon the 25th I spent most of my Time in working & in going up & down to see the Child. About 5 or 6 o’clock the Fit took her which lasted 6 or 7 hours.¹⁶⁵

Sairaalan lapsen hoito oli äidin vastuulla säätyyn katsomatta.¹⁶⁶ Katkelma osoittaa, että äidin henkilökohtainen osallistuminen katsottiin tärkeäksi, vaikka lasta hoitivat käytännössä lastenhoitajat. Uuden ajan alun lapsikuolleisuus oli verrattain korkea, joten huoli lasten sairastumisesta oli todellinen. On arvioitu, että Englannissa vuosina 1500–1820 lapsikuolleisuus oli 0,187 promillea. Jos lapsi selvisi kahden vuoden ikään, hän todennäköisesti selvisi hengissä.¹⁶⁷ Kuitenkin kuolema kohtasi myös vanhempia lapsia. Lady Sarah joutui kokemaan lähes kaikkien tyttäriensä menetyksen. Tytär Louisa Bunbury kuoli 17-vuotiaana vuonna 1785. Tyttäret Caroline ja Cecilia Napier kuolivat 1810 ja 1808 20- ja 17-vuotiaana. Myös lady Russell saattoi hautaan kaikki lapsensa tytär Rachelia lukuun ottamatta. Imeväisikäisinä kuolleiden lasten lisäksi hänen poikansa Wriothesley kuoli isorokkoon ja, kuten on jo edellä käynyt ilmi, tytär Katherine synnytykseen.¹⁶⁸

Pienten lasten kasvatusvastuu oli äidillä, joskin aatelisrouvilla oli lastenhoitajia avustamassa. Tosin eri tehtävien jako on jäänyt epäselväksi. Amanda Vickeryn mukaan lastenhoitaja huolehti käytännön asioista, pesemisestä, ruoanlaitosta, pukemisesta ja niin

¹⁶² Tammi 2002, 125.

¹⁶³ LRR, Lady Russell to Dr. Fitzwilliam, 18.7.1686, 155-156. Usein Pyhän Antoniuksen tuli ymmärretään ruusuksi (erysipelas). ks. ”St. Anthony’s fire”, OED.

¹⁶⁴ Esimerkiksi DAC, 21.2, 1617, 52.

¹⁶⁵ DAC, 25.1.1617, 49.

¹⁶⁶ Tammi 2002, 133.

¹⁶⁷ Kuolleisuusluku ilmoitetaan promilleina eli kuinka monta lasta kuollut 1000 syntynyttä kohden. 1000 syntynyttä kohden kuoli siis 187 lasta. Ks. Kaartinen 2006, 74,75.

¹⁶⁸ Ks. liitteet 4, 9 ja 10. Ks. lisäksi esim. Schwoerer 1988, 226, 228.

edelleen. Äidin vastuulle jäi kurinpito, opetus ja lasten kanssa leikkiminen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita Vickeryn mukaan sitä, että lapsenpiika olisi ollut äidin korvike vaan pikemminkin jatke.¹⁶⁹ Lady Annen ensimmäisen aviomiehen, Richard Sackvillen, kotikartanon Knolen henkilökunnasta vuosilta 1613–1624 tehty luettelo osoittaa, että lady Annella oli palveluksessaan hoitaja nimeltään Carpenter. Lisäksi lastenhuoneessa työskentelivät Jane Sisley ja Dorothy Pickenden sekä leskirouva Ben.¹⁷⁰ Myös lady Russell kirjoitti usein kotoisia kirjeitä aviomiehelleen, jossa hän kertoi laittaneensa tyttärensä nukkumaan tai seurasi lapsen iltatoimia. Kirjeissä ei mainita ketään hoitajaa nimeltä, mutta on hyvin todennäköistä, että myös lady Russellilla oli apunaan lastenhoitajia.¹⁷¹

Liisa Lagerstamin mukaan käytännön kasvatustyötä hallitsi rakastava kotikuri. Liiallinen hemmottelu oli pahasta, joten vanhempien tuli tarvittaessa ojentaa ja neuvoa jälkikasvuaan. Ajan muotifilosofi John Locke piti kevyttä ruumiinkurittamista sallittuna niin kauan kuin lapsi oli riittävän vanha, jotta hänen kanssaan pystyi kunnolla keskustelemaan.¹⁷² Alkuperäisaineistossani ei juuri ole viitteitä rankaisutoimenpiteistä, lukuun ottamatta yhtä katkelmaa, jossa lady Anne kertoi joutuneensa omaan huoneeseensa arestiin. Hän kirjoitti äitinsä suuttuneen hänen ratsastettuaan erään herra Menen kanssa.¹⁷³ Katkelman niukkasanaisuus ei paljasta, miksi kreivitär oli tyttärensä niin suuttunut. Luultavasti tyttö rikkoi sopivaisuussääntöjä ratsastaessaan yksin miehen kanssa ilman valvojaa.

Vanhempien kunnioitus oli ensiarvoisen tärkeää läpi koko uuden ajan alun. Myös appivanhempia tuli kunnioittaa kuin isää ja äitiä. Tottelevaisuus piti yhteiskuntaa koossa, ja koska perhe toimi ainakin teoriassa yhteiskunnan pienoismallina, myös sen toiminnalle ylempien kunnioitus oli olennaista.¹⁷⁴ Kuten esimerkit vanhemman ja nuoremman Mary Wortleyn sekä Caroline Lennoxin kohdalla osoittavat, vanhempien tahdon vastustamisella oli konkreettisia seurauksia. Näyttää myös siltä, että vanhemmat odottivat lapsiltaan kuuliaista tottelevaisuutta, eivätkä nähneet omassa käytöksessään

¹⁶⁹ Vickery 1998, 110, 113, 115.

¹⁷⁰ DAC Appendix 1. Myös lady Mary mainitsee kirjeissään pojallaan olleen hoitajan. Tämä hoitaja jää kuitenkin nimettömäksi. ks. CL vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to Wortley, 15.7.1713, 185–186.

¹⁷¹ LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 15.8.1675, 33-34; LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 1675, 34–35.

¹⁷² Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 186.

¹⁷³ DAC, 1603, 26.

¹⁷⁴ Kaartinen 2006, 26, 45; Vainio-Korhonen 2008, 239; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 184.

mitään vikaa. Lady Mary ei nähnyt omassa toiminnassaan puutteita, kun hän riitautui tyttärensä kanssa tämän avioitumisen jälkeen. Kirjeessään aviomiehelleen lady Mary sen sijaan moittii tyttärtään, että tämä oli lähettänyt kirjeen äidilleen sinetöimättä.¹⁷⁵ Lady Mary varmasti piti tätä sekä loukkauksena että luottamuksen puutteena. Suljettujenkaan kirjeiden sisältö ei välttämättä kestänyt salassa, joten avonaisen kirjeen lähettäminen merkitsi, että tytär joko halusi muidenkin näkevän sisällön, tai että se oli niin muodollinen, ettei mitään yksityistä asiaa ollut. Myös lady Russell neuvoi kirjeessään lady Oglea sopimaan erimielisyytensä äitinsä kanssa. Hän painotti, että äiti oli toiminut vain tyttärensä parhaaksi.¹⁷⁶

Vaikka turha ankaruus ei ollut suotavaa, myös liika hemmottelu oli pahasta lapsen kehitykselle. Erityisesti äitien katsottiin olevan taipuvaisia liikaan hemmotteluun. Varttuneempien lasten kohdalla epäsuotuisa äidinrakkaus oli tukahduttavaa, sillä se esti lasta kasvamasta aikuiseksi.¹⁷⁷ Elokuussa 1725 sisarelleen lähettämässään kirjeessä lady Mary moitti hyvin häijysti Bedfordin herttuatarta siitä, että tämä oli kasvattanut poikansa liian uskonnolliseksi ja tietämättömäksi elämän tosiasioista:

I am in hopes your king of France behaves better than our Duke of Bedford, who by the care of a pious Mother certainly preserv'd [sic] his Virginity to his marriage bed, where he was so disappointed in his fair Bride [...] that he already Pukes at the very name of her, and determines to let his Estate go to his Brother, rather than go through the filthy Drudgery of getting an Heir on it[...]This comes of living till sixteen without a competent knowledge either of practical or speculative Anatomy, and literally thinking fine Ladys compos'd [sic]of Lillys and Roses.¹⁷⁸

Katkelmasta näkee, miten suurta painoarvoa äidin vaikutukselle lapsiinsa annettiin. Äideillä oli myös valtaa vaikuttaa lapsiinsa negatiivisesti. Lady Mary näyttää ajattelevan, että äidin kasvatettavana ollut poika ei ollut voinut kasvaa kunnan mieheksi. Siksihän pojat erotettiin naisväestä 7-vuotiaana ja siirtyivät miespuolisen kotiopettajan

¹⁷⁵ CL vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Edward Wortley, 11.12.1739, 162-164; Tammi 2002, 124, 125. On myös mielenkiintoista, että myöskään tyttäret eivät mielellään kuvanneet edesmenneiden äitiensä tekoja negatiivisesti. Äiti oli aina hyvä ja oikeassa. Ks. Ibid.

¹⁷⁶ LRR, Lady Russell to the Countess of Ogle, 1.4.1679, 52-53.

¹⁷⁷ Tammi 2002, 128.

¹⁷⁸ CL vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Lady Mar, August 1725, 54-56. Huomautettakoon, että kyseinen Bedfordin herttuatar oli Elizabeth Howland (1682-1724), lady Russellin miniä. Herttua oli siis hänen pojanpoikansa, isänsä mukaan nimetty Wriothsesley Russell (1708-1732), Bedfordin 3. herttua. Ranskan kuningas Ludvig XV meni samana vuonna naimisiin. Kuningas tunnettiin mieltymyksestään naiseen ja hänellä oli useita rakastajattaria kuten kuuluisa markiisitar Pompadour.

ohjaukseen. Tällainen negatiivisuus erityisesti naisten uskonnollisuutta kohtaan joutuu mielenkiintoiseen valoon, kun ottaa huomioon, että aatelinaisen velvollisuuksiin kuului huolehtia sekä perheensä että palveluskuntansa hyveellisyydestä ja moraalisesta käytöksestä. Hänen oli toimittava esimerkkinä muille niin puheillaan kuin käytöksellään. Tämän moraalisen kasvatusvastuun takia tyttöjen koulukseen kuului paljon hengellisiä ja moraalisia opintoja.¹⁷⁹ Lady Anne kirjasi muistelmiinsa ylös ne lukuisat kerrat jolloin hän itse tai palveluskunta kävi kirkossa. Lisäksi perheen kappalainen suoritti messun ja ehtoollisen myös kartanolla.¹⁸⁰ Hän selkeästi halusi osoittaa, että piti huolta sekä oman perheensä että palveluskuntansa hengellisestä elämästä.

Kiinnostus palveluskunnan hengelliseen ja moraaliseen ohjaukseen juontaa juurensa siitä oletuksesta, että erityisesti alempien sosiaaliluokkien naisia pidettiin automaattisesti löyhämoraalisina. Siksi he tarvitsivat ohjausta ylempiensä taholta. Lady Mary ei onnistunut tässä tehtävässään aivan mallikkaasti, sillä kirjeessään lady Pomfretille hän tunnusti kamarineitonsa olleen raskaana. Ilmeisesti raskaus oli jo niin pitkällä, että synnytys oli käsillä minä päivänä hyvänsä. Lady Mary myönsi, että huolimattomuutensa ja palvelijattaren väljän puvun takia hän oli asiasta täysin tietämätön, vaikka koko muu kaupunki näytti olleen siitä selvillä. Lieventävänä asianhaarana hän totesi, että nainen oli aviossa lady Maryn miespalvelijan kanssa, vaikka tästäkään asiasta lady Mary ei näytä olleen tietoinen.¹⁸¹ Lady Maryn vitsaileva tyyli peittää usein hänen kirjeidensä vakavan sanoman, ja katson, että niin on myös tässä tapauksessa. On mahdollista, että hän halusi huvittaa ystävätärtään palveluskuntansa edesottamuksilla ja samalla korostaa omaa ylhäistä syntyperäänsä. Hän jopa vitsaili kirjeen aluksi, ettei ystävätär vain luulisi hänen itsensä olevan raskaana. Asian todellisesta vakavuudesta kertonee se seikka, että lady Mary ei uskaltanut paljastaa palvelijattaren raskautta aviomiehelleen kuin vasta myöhemmin. Lady Pomfretin kirje on päivätty kesäkuun alussa ja kirje aviomiehelle kuun lopulla.¹⁸²

¹⁷⁹ Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 188, 189. Esimerkkinä lady Annen todennäköisesti samaa uskonnollinen koulutus ks. luku 2.1.

¹⁸⁰ DAC, 28.12.1617, 68, 6.6.1619, 81–82, 2.1.1676, 240.

¹⁸¹ MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Lady Pomfret, 4.6.?, 241–243; Vickery 1998, 127; Tague 2002, 120, 121.

¹⁸² “Here is a now unforeseen, impertinent impediment rose up;...a big belly. I hope you won’t think it my own;...” MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Lady Pomfret, 4.6.? 241–243; CL vol. II Lady Mary Wortley Montagu to Wortley, 17.6.1740, 193–195.

Mutta ennen kuin aatelinainen saattoi vaivata päätään palveluskunnan edesottamuksilla, hänellä oli paljon opittavaa. Seitsemän ikävuoden tienoilta lähtien tyttöjen ja poikien kasvatuksessa ja koulutuksessa tapahtui ratkaisevia eroja. Erityisesti tässä vaiheessa tyttöjen kasvatukseen tulivat mukaan käytännön taitojen, kuten kodinhoidon kannalta keskeisten taitojen opettelu. Näitä taitoja opeteltiin talouden naisten johdolla. Kotitalouden pyörittäminen oli talon valtiattaren vastuulla ja tätä johtamistaitoa opeteltiin pienestä pitäen. Kun aatelinainen solmi avioliiton, hänen odotettiin osaavan itse huolehtia kotitaloudestaan. Erityisen suositeltavaa oli lukea aiempien talon rouvien laatimia kotitalousoppaita.¹⁸³ Lady Russellin kirjeistä voi päätellä, että hän otti tyttärensä usein mukaansa hoitaessaan talousaskareita. Eräässä kirjeessään hän mainitsi heidän vierailleen alustalaistensa tiloilla.¹⁸⁴ Pian avioitumisensa jälkeen lady Mary kirjoitti miehelleen:

I discovered an old trunk of papers, which to my great diversion I found to be the letters of the first Earl of Sandwich; and am in hopes that those from his lady will tend much to my edification; being the most extraordinary lessons of economy that ever I read in my life [...]¹⁸⁵

Lady Maryn retoriikka osoittaa, että hän halusi osoittaa ottavansa aviovaimon roolinsa vakavasti. Perheen ja kodin kunnia oli riippuvainen kartanon rouvan pätevyydestä. Vaikka talon emäntä ei osallistunutkaan käytännön töihin, hänen tuli olla selvillä niistä, jotta hän osaisi ohjata muita. Emäntä päätti viime kädessä, mihin taloon tulleet tavarat sijoitettiin ja miten taloutta hoidettiin. Vielä vanhanakin lady Anne kirjasi päiväkirjaansa olleensa läsnä, kun hänen sihteerinsä maksoi palveluskunnan palkan.¹⁸⁶

Amanda Vickeryn mukaan tulevan kartanon valtiattaren vaikutus saattoi alkaa jo ennen avioliiton solmimista. Miehen tehtävänä oli tarjota sydämensä valitulle kunniallinen koti, joten tulevilla vaimolla oli paljon sananvaltaa, kun perheen yhteistä kotia remontoitiin ja sisustettiin.¹⁸⁷ Voidaan ajatella, että aatelinaisen tyttöissä saama

¹⁸³ Mendelson & Crawford 1998, 307; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 188, 189, 190.

¹⁸⁴ LRR, Lady Russell to Lord Russell, 1680, 67.

¹⁸⁵ MWM vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to E. Wortley Montagu, Esq., 4.12.1712, 198–199.

¹⁸⁶ DAC, 14.1.1676, 245; DAC, 29.2.1676, 271; Mendelson & Crawford 1998, 307; Kaartinen 2006, 56, 59; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 189, 190; Vickery 1998, 135, 146, 147, 148, 153; Vickery 2009, 159, 160.

¹⁸⁷ Vickery 2009 83–105, 132–134. Aatelinaiset näyttävät olleen ajoittain myös vastuussa itse asuinpaikan hankinnasta. Kesällä 1713 lady Mary etsi itselleen ja aviomiehelleen vuokrattavaksi taloa. Herra Wortley näyttää jättäneen päätöksenteon täysin vaimonsa huoleksi. Kirjeistä päätelleen tällainen

taidekasvatus osoittautui nyt hyödylliseksi. Naisella oli täysi valta päättää, miltä hänen tuleva kotinsa näyttäisi. Aateliskartano oli osoitus perheen varallisuudesta ja kunniasta, joten lopputulosta tulisivat arvioimaan sekä sukulaiset että muu tuttavapiiri.

Aatelinaisen vastuulla oli muun muassa vieraiden kestitseminen, talouden kirjanpito, varastojen inventointi ja valvominen sekä lääkkeiden valmistus. Siisteys oli kaikkein tärkein ominaisuus ylhäisötaloudessa.¹⁸⁸ Lady Anne kirjasi päiväkirjaansa myös talousaskareisiin liittyviä seikkoja. Muun muassa maaliskuussa 1617 hän kirjoitti tehneensä rosmariinikakkuja ja lokakuussa hän kertoi tarjonneensa vierailleen kvitteneistä tehtyä marmeladia.¹⁸⁹ Jäädessään leskeksi lady Anne valvoi myös laajemmin tilustensa toimintaa. Maaliskuussa 1653 hän kertoi uusista rakenteilla olevista hevostalleista.¹⁹⁰ On huomionarvoista, että lady Anne puhui juuri omista talleistaan (*my Newe Stables*). Kendal Diaryn (1650–1675) retoriikka poikkeaa huomattavasti aiemmasta. Näissä merkinöissä hän, korostaen omaa päätösvaltaansa, kirjoitti vahvasti minä-muodossa, korostaen omaa päätösvaltaansa. Lady Anne oli tuolloin jo leski ja saanut haltuunsa perintötilansa. Hänellä todella oli valtaa toimia myös kartanon isännän tehtävissä.

Käytännössä monet aatelinaiset joutuivat jossain vaiheessa hoitamaan koko kartanotalouden elinkeinoja. Tämä koski erityisesti leskirouvia, mutta myös niitä, joiden aviomiehet olivat virkatehtävien vuoksi pitkiä aikoja pois kotoa.¹⁹¹ Kun lady Russellin aviomies oli poissa, hän raportoi miehelleen taloudenpitonsa yksityiskohtia, kuten sen, että eräs piika oli kuollut, ja että kartanon viljavarasto oli uudelleen rapattavana.¹⁹²

Kartanon rouvan vastuuta ei helpottanut sekään, että aatelisperheillä oli usein useampi asuinpaikka. Maaseutukartanoita saattoi olla pari kolmekin, ja lisäksi perhe saattoi omistaa tai vuokrata taloa Lontoosta.¹⁹³ Saatuaan lopulta pitkään taistelemansa

vastuu huoletti vastaviihityä vaimoa. CL vol. I, Lady Mary Wortley to Wortley, 15.7.1713, 185–186; CL vol. I, Lady Mary Wortley to Wortley, 16.7.1713, 186–187. Ks. myös Tague 2002, 101–102.

¹⁸⁸ Kaartinen 2006, 56, 59; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 189; Vickery 1998, 148, 150, 151, 153. Lääkkeiden valmistus oli omavaraista 1600-luvulla, mutta seuraavalle vuosisadalle tultaessa apteekkitoiminta oli pitkälti syrjäyttänyt omatekoisten lääkkeiden valmistuksen. Ks. esim. Martin 2004, 167–168.

¹⁸⁹ DAC, 22.3.1617, 54; DAC, 25.10.1617, 65.

¹⁹⁰ DAC, 123.

¹⁹¹ Tague 2002, 123–129; Kaartinen 2006, 60; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 190.

¹⁹² LRR, Lady Russell to Lord Russell, 17.9.1680, 64–67; LRR, Lady Russell to Lord Russell, 1680, 67–69.

¹⁹³ Martin 2004, 97, 98.

perinnön lady Annella oli omistuksessaan peräti kahdeksan linnaa ja maaseutukartanoa. Näiden asuinpaikkojensa välillä hän matkusti useita kertoja vuodessa ja kirjasi päiväkirjaansa, kuinka pitkän ajan eri paikassa vietti. Avioliittojensa aikana hän asui aviomiestensä kotikartanoissa Knolessa ja Wilton Housessa sekä näiden Lontoon kaupunkitaloissa.¹⁹⁴ Lady Russellilla oli isänperintönä saatu näyttävä kaupunkitalo Lontoossa nimeltään Southampton House. Lisäksi hän asui aviomiehensä kotikartanolla Woburn Abbeyssä.¹⁹⁵ Sen sijaan lady Marylla ja lady Sarahilla oli avioliittojensa aikana vain yksi asuinpaikka pääasiassa Lontoossa tai sen lähialueella. Lisäksi lady Sarah asui pitkiä aikoja sisarustensa luona. Otaksun tämän johtuvan osaltaan pariskuntien rahatilanteesta. Vaikka Wortleyn pariskunnan taloudellinen tilanne parani huomattavasti, lady Maryn aviomiehen aatelittomuus vaikutti varmasti siihen, etteivät he katsoneet tarpeelliseksi pitää yllä aatelista elämäntapaa useine maaseutukartanoineen.

Aatelitalouden hoidossa oli kyse merkittävistä rahasummista. Lady Maryn talouskulut 1720-luvulla olivat noin £1000 vuodessa. Tosin pariskunnan ensimmäisinä avioliittovuosina vuositulot olivat vain £800 vuodessa, joten lady Marynkin on täytynyt harjoittaa säästäväisyyttä.¹⁹⁶ Lady Sarahin avioliitto kapteeni Napierin kanssa toi mukanaan taloudellisia huolia. Monilapsisen perheen tulot olivat kapteenin saaman palkkatulon varassa, joka oli £300 vuodessa. Lisäksi Sarah sai £500 elatuksen veljeltään. Vastaavasti Richmondin herttuan vuositulot olivat jopa 20 000 puntaa.¹⁹⁷

Lady Annen eräs päiväkirjamerkintä paljastaa, että hänellä oli aviomiehensä kanssa riitaa rahasta. Ilmeisesti lady Anne ei aviomiehen mukaan ollut riittävän säästäväinen, ja rahaa oli jäänyt liian vähän säästöön. Merkintä ei kuitenkaan paljasta, millaisista summista oli kyse.¹⁹⁸ Vaikka aatelisten elämäntavan ylläpitäminen vei rahaa, talon rouvan taloudellisuus oli paitsi välttämätöntä, osoitti se myös hyvää moraalialia.¹⁹⁹ Yrittikö aviomies tietien tahtoen loukata vaimoaan moittimalla häntä tuhlaavaiseksi? Mahdollisesti lady Anne koki tämän moitteen kohtuuttomana, ja siten kirjasi

¹⁹⁴ ks. DAC kuvaliitteet ja passim.

¹⁹⁵ LRR, passim. sekä Schwoerer 1988, 35, 48.

¹⁹⁶ Tague 2002, 99; Grundy 2004, 58.

¹⁹⁷ Tillyard 1995, 341, 356. Amanda Vickery arvioi, että vuonna 1790 aristokraattinen elämäntapa vaati vähintään £5000 vuositulot. £10 000 vuodessa perhe saattoi elää mukavasti. Vickery 2009, 130.

¹⁹⁸ DAC, 5.4.1617, 56.

¹⁹⁹ Tague 2002, 106–108. Johanna Ilmakunnas on tutkinut teoksessaan *Kartanot, kapiot, rykmentit* ruotsalaisen aatelin rahankäyttöä ja sitä, miten merkittävä osa sillä oli aatelisten elämäntavan ylläpitämisessä. Ilmakunnas 2010, passim.

jälkipolville luettavaksi miehensä epäoikeudenmukaisen kohtelun. Lady Sarah moitti ystävätärtään Susan O'Brienia huolimattomasta taloudenpidosta. Susan oli karannut naimisiin varattoman näyttelijän kanssa ja pari asettui asumaan New Yorkiin. Aviopari eli sukulaisten lahjoitusten varassa. Lady Sarah kirjoitti Susanille marraskuussa 1764:

I am sorry, my dear Ly Susan, to tell you that you will hear some way or another that Lord Holland is very much displeased at your accounts, which he tells me is more than double what he proposed to your father [...] To make your father pay for swords, guns, &c. for Mr O'Brien (as necessaries) he says is shameful, but chiefly to make him pay for his picture is what he cannot forgive [...] I think you should take some notice of your being more extravagant than you intended, but in what manner I can't tell.²⁰⁰

Lady Sarah jatkoi kirjettään kertomalla, että pari oli ylittänyt vuositulonsa pelkästään New Yorkin matkallaan. Hän varoitti ystävätärtään olemasta suuttuttamatta sukulaisiaan enää enempään. Vanhempien ja sukulaisten tahdon vastainen avioliitto oli jo kyllin paha, mutta tilannetta vaikeuttaisi entisestään Susanin tuhlaavaisuus.

Palveluskunta oli statussymboli aatelisten elämäntavalle. Ilman palveluskuntaa suuren kartanon päivittäiset rutiinit olisivat olleet mahdottomia hoitaa. Palveluskunnan suuri määrä kertoi myös isäntäväen taloudellisesta vauraudesta ja korosti sosiaalista valta-asemaa. Varakkaalla aatelilla oli mahdollisuus siirtää työtehtäviä palveluskunnalle.²⁰¹ Talon rouvan tehtäviin kuului palvelijoiden kouluttaminen ja valvominen. Opaskirjallisuus neuvoi seikkaperäisesti, kuinka hänen tuli valita palvelijansa ja kuinka heitä tuli opastaa moraaliseen käytökseen. Rouvan tärkein tehtävä oli säilyttää auktoriteettinsa, joten hänen tuli välttää ylilyöntejä ja epäjohdonmukaisuutta. Hän ei näyttänyt koskaan kiireiseltä, vaan kaiken tuli näyttää vaivattomalta ja tapahtuvan kuin itsestään.²⁰²

Suuren kartanotalouden pyörittämistä voidaan verrata yritysjohtamiseen. Lady Annen ja hänen ensimmäisen aviomiehensä Dorsetin jaarlin kotikartanossa Knolessa oli palveluskuntaa 120 henkeä.²⁰³ 1700-luvulla palveluskunnan määrä Euroopan aatelitalouksissa väheni. Keskimäärin englantilaisessa aateliskartanossa oli tuolloin

²⁰⁰ LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 4.11.1764, 148–150. Lady Susanin vuositulot olivat £400 vuodessa. Parin New Yorkin matka maksoi yli £2000. Ks. myös LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 20.3.1768, 217–218.

²⁰¹ Tague 2002, 112; Martin 2004, 121, 122; Ilmakunnas 2010, 276.

²⁰² Mendelson & Crawford 1998, 309; Vickery 1998, 127, 128, 131, 146.

²⁰³ DAC Appendix 1.

palveluskuntaa 25–50 henkeä.²⁰⁴ Siihen verrattuna lady Sarahin sisaren Emily, lady Kildaren kodin Cartonin väkimäärä oli valtava. Pysyvää palveluskuntaa oli noin 100 henkeä, joka saattoi moninkertaistaa palkattaessa tilapäistä työvoimaa.²⁰⁵ Carton olikin Irlannin suurin kartano. Mitä suurempi talo oli, sitä eriytyneemmät olivat palvelusväen tehtävät. Luonnollisesti talon rouva ei voinut valvoa henkilökohtaisesti kaikkea vaan palveluskunnan johtaminen oli osittain ylimpien palvelijoiden vastuulla.²⁰⁶

Miten avioituminen oli sitten osa naisten kasvatusta ja koulutusta? Kuten johdannossa jo mainittiin, olennaista uuden ajan alun koulutuksessa oli juuri yksilön valmentautuminen tulevaa elämäänsä varten. Naisten todennäköisin elämänura oli olla vaimoja ja äitejä. Lasten kasvatusta ja kodinhoito olivat heidän pääasiallisia askareitaan ja tämä mahdollistui vain avioliiton kautta. Myös avioliiton solmimiseen liittyi paljon seikkoja, jotka olivat paitsi sääty- myös sukupuolisidonnaisia. Naisen katsottiin olevan passiivinen osapuoli, jonka tehtävä oli valita puolisonsa huolella, mutta ei ottaa itse osaa etsintään. Patriarkaalista perhemallia pidettiin yllä ainakin retoriikan tasolla, joskaan ei aina käytännössä. Avioitunut nainen tarvitsi suoriutuakseen tehtävistään laajaa kotitalouden hoidon tuntemusta, ja näitä taitoja aatelisneidot opettelivat pienestä pitäen äitinsä johdolla.

3.2. Aateluus velvoittaa

Yläluokan erottautuminen muista sosiaaliryhmistä ulottui myös huvittelu- ja ajanviettopoihin. Ylhäisönaisten odotettiin viettävän joutilasta elämää, joten heidän tuli osata viettää aikaansa eri tavoin.²⁰⁷ On totta, että naiset viettivät paljon enemmän aikaa kotona, mutta se ei kuitenkaan tarkoittanut toimetttömyyttä. Johanna Ilmakunnaksen mukaan aatelisnaistenkaan ei sopinut viettää päiviään tekemättä mitään, vaan heidän tuli täyttää päivänsä erilaisilla askareilla, kuten käsitöillä, lukemisella tai opiskelulla. Kuten Ilmakunnas toteaaakin, ”joutilas luokka” on hyvin ongelmallinen käsite. Hänen mukaansa käsitys aateliston joutilaisuudesta on myöhempi harha. Aatelisto ei ollut toimettona tai vain kuluttanut aikaansa juhlimiseen. Esimerkiksi

²⁰⁴ Ilmakunnas 2010, 276, 278.

²⁰⁵ Tague 2002, 111.

²⁰⁶ Vickery 1998, 134; Martin 2004, 123, 127.

²⁰⁷ Mendelson & Crawford 1998, 310; Glaser 2006, 191; Kaartinen 2006, 118.

seurustelukulttuuri ja sen mukana luonnollisesti juhlakulttuuri olivat tärkeä osa aatelin välistä kanssakäymistä ja siten vaikutusmahdollisuuksia yhteiskunnassa.²⁰⁸

Aatelisperheen elämään kuuluivat lukuisat vierailut ja vieraiden kestitseminen. Perheen tyttäret koulutettiin toimimaan emäntinä jo varhain. Vierailut kestivät yleensä pitkään ja kaikkien vieraiden ruokailusta ja majoittumisesta oli huolehdittava. Varakkaille aatelisperheille oli suuri ylpeyden aihe pystyä tarjoamaan näyttäviä päivällisiä.²⁰⁹ Lady Maryn tiedetään opetelleen lihanleikkuuta jo hyvin nuorella iällä, jotta hän olisi pystynyt toimimaan emäntänä isänsä päivälliskutsuilla.²¹⁰ Lady Sarah kirjoitti tammikuussa 1805 ihmisiä vilisevästä talostaan:

Dearest Lady Susan,—I cannot find paper, pen, or ink that will write, & have nobody at home to send out for others, so you must decypher, because I live in a perfect hurry as if I lived in the world, for this reason. My mere family amounts to 25 in town now, & a few old friends make up beyond thirty ; so that as all see my sister, & our house is a nutshell, my own family within being with myself 10 at dinner, you see I may be hurried without what is called seing anybody[...]²¹¹

Koska keskinäinen kanssakäyminen oli tärkeä osa aateliskulttuuria, myös lapset ja nuoret ottivat niihin osaa jo varhain. Nuoret tytöt tekivät ensiesiintymisensä seurapiireissä yleensä 14–15-vuotiaina, aikaisintaan kuuden tai seitsemän vuoden iässä. Lapset osallistuivat vanhempiensa mukana tanssiaisiin, retkiin, juhliin sekä teatteri- ja musiikkiesityksiin. Tarkkailemalla aikuisten toimintaa lapsi oppi, miten käyttäytyä eri tilanteissa.²¹² Lady Mary valitteli ystävättärelleen maaseudun naapurustonsa tylsyyttä elokuussa 1710. Hän kirjoitti, että vaikka harvalukuisista naapureista kaikki olivat käyneet häntä tervehtimässä, poloiset naiset eivät saaneet usein käyttöönsä vaunuja, sillä miehet olivat joko metsästävässä tai ryypiskelemässä.²¹³ Lady Mary siis katsoi, että oli naisten etuoikeus ja suorastaan velvollisuus päästä tapaamaan naapureitaan ja pitää siten yllä sosiaalisia suhteita. Kuten Kirsi Vainio-Korhonen on 1700-luvun aatelisnaisten kirjeenvaihtoa tutkiessaan todennut, naisten tehtäväksi jäi usein ystäväpiirin ja

²⁰⁸ Ilmakunnas 2011, 186, 187, 188.

²⁰⁹ Mendelson & Crawford 1998 307; Martin 2004, 105–108, 117, 118, 119; Vainio-Korhonen 2009, 171, 175, 176.

²¹⁰ Grundy 2004, 15.

²¹¹ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 17.1.1805, 181–184.

²¹² Borsay 2006, 59; Vainio-Korhonen 2008, 43; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 208.

²¹³ CL vol. I Lady Mary Pierrepont to Mrs. Frances Hewet, 2.8.1710, 49–50.

sukulaisten välinen yhteydenpito.²¹⁴ Myös Ingrid Tague painottaa vierailujen ja muiden sosiaalisten aktiviteettien olleen nimenomaan naisten hallitsemaa aluetta ja erityisesti naiselliseksi miellettyä. Naiset toimivat tätä kautta kullisseissa auttaen miehiään ja poikiaan etenemään urallaan.²¹⁵

Äitien rooli tyttärien sosiaalistamisessa oli ilmeisen tärkeä. Nimenomaan äidit näyttävät kuljettaneen tyttäriään vierailuille ja muihin seurapiiritapahtumiin. Tämä oli tietenkin luonnollista, sillä isät olivat usein poissa kotoa, ja sitä paitsi tytöt tarvitsivat oma sukupuolensa mukaisen roolimallin. Kuten olen aiemmin jo osoittanut, lady Annen äiti otti tyttärensä mukaan hoviin, jossa tyttö saattoi ottaa osaa sosiaaliseen elämään ja hioa käytöstapojaan. Voidaan ajatella, että oli jopa äitien velvollisuus toimia näin. Lady Sarah kertoi maaliskuussa 1780 kälystäään, joka oli viettänyt miehensä kanssa hiljaiseloa muutaman vuoden, jona aikana perheen tyttäret oli pidetty kotona. Lady Sarahin mukaan lady Louisa oli yrittänyt itsepäisesti pitää tyttärensä lapsina liian pitkään.

Ly Louisa led a very retired life for some years, & I think was a little obstinate about keeping her daughters as children too long; [...] However within this year & half a great change has taken place, which as I don't live with them I can't exactly account for, *mats tant il y a* that Ly Louisa dresses her daughters as much as anybody, sends them out as much as the country permits of, & lets the eldest go to London : all which both she & my brother George used to exclaim against most violently [...] the only thing wanting is her going herself to town with her daughters, as surely it is most proper for all mothers to do. I find she has almost conquered her aversion to it, & means to go this spring.²¹⁶

Astuminen seuraelämään merkitsi eräänlaista aikuistumista, joten oli tärkeää, että tyttäret saivat hyvissä ajoin ottaa niihin osaa. Vanhempien tehtävä oli tarjota tämä mahdollisuus. Mikäli vanhemmilla ei ollut varaa tai halua osallistua pääkaupungin huvituksiin apua saattoi saada myös muilta sukulaisilta. Kuten edellisessä käsittelyluvussa kävi ilmi, lady Sarahin veli Richmondin herttua otti sisarentyttärensä luokseen Lontooseen, jotta tämä pääsi opettelemaan tanssia.

Mitä naiset sitten tekivät hetkinä jolloin ei ollut illallisjuhlia tai teatteriesityksiä? 1700-luvulla ilmestyneiden kirjojen määrä lähti dramaattiseen nousuun romaanikirjallisuuden kasvaneen suosion myötä. Englannissa nousun aloitti vuonna 1740 ilmestynyt Samuel Richardsonin kirjeromaani *Pamela*. Tosin romaanikirjallisuutta

²¹⁴ Vainio-Korhonen 2011,142.

²¹⁵ Tague 2002, 182.

²¹⁶ LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan O'Brien, 5.3.1780, 301–308. Lady Sarahin toinen veli George Lennox (1737–1805) avioitui lady Louisa Kerrin kanssa. Perheessä oli kolme tytärtä Louisa, Emily ja Georgiana.

oli luettu jo edellisellä vuosisadalla. Molemmat sukupuolet lukivat romaaneja, joskin sitä pidettiin enemmän naisten harrastuksena.²¹⁷ Ylhäisaatelin tyttärinä kaikilla neljällä tutkielmani naisilla on ollut erinomaiset mahdollisuudet lukuharrastukselle. Lady Maryn lapsuudenkodissa Thoresby Parkissa oli näyttävä kirjasto. Kirjasto sisälsi tuhansia kirjoja ja 1200 käsikirjoitusta. Lady Anne ei mainitse, mistä hänen kirjakokoelmansa oli peräisin. On kuitenkin todennäköistä, että osa oli saatu perintönä. Ystävien yksityiskokoelmista lainaaminen oli varsin yleistä mutta 1700-luvulla myös kaupalliset julkiset kirjastot ja kirjakaupat tulivat yhä yleisemmiksi. Huolimatta aikaisempaa niukemmista rahavaroista lady Mary onnistui hankkimaan avioliittonsa aikana merkittävän kirjakokoelman. Koska lady Mary tunsu henkilökohtaisesti monia aikansa merkkikirjailijoita, hän on voinut saada niitä myös lahjoina.²¹⁸

Tutkielmani naisten lukemisto kattaa hyvin laajan kirjon romaaneista ja runoudesta historiateoksiin ja Raamattuun. Lady Anne luki mielellään historiaa käsitteleviä teoksia. Lisäksi hänen lukemistoonsa kuului Montaignen kuuluisat esseet sekä näytelmiä muun muassa Edmund Spenseriltä. Antiikin kirjailijoista hän mainitsi päiväkirjassaan Ovidiuksen. Myös Raamattua luettiin hänen taloudessaan ahkerasti.²¹⁹ Lady Mary ja lady Sarah lukivat mielellään romaaneja. Lady Mary piti sukulaisensa Henry Fieldingin romaaneista *Joseph Andrews* ja *Tom Jones*. Muita hänen lukemiaan romaaneja olivat Tobias Smollettin *Peregrine Pickle*, Samuel Richardsonin *Sir Charles Grandison*, *Clarissa* ja *Pamela* sekä Charlotte Lennoxin *Harriet Steward*.²²⁰ Lady Sarah kehui romaania *Cecilia*.²²¹ Lisäksi lady Mary näyttää tutustuneen laajalti antiikin kirjailijoiden teoksiin, sillä hän viittaa niihin kirjeissään usein. Myös edellisen vuosisadan kirjailijasuuruudet, kuten Cervantes ja Rabelais, olivat hänelle tuttuja. Hän rakasti

²¹⁷ Martin 2004, 237; Kaartinen 2006, 130.

²¹⁸ DAC, 24.5.1617, 59; Brewer 1997, 173–176; Grundy 2004, 17, 194,195; Martin 2004, 237.

²¹⁹ DAC, 31.9.1616, 43; DAC, 9.11.1616, 43; DAC, 9.1.1617, 47; DAC, 28.1.1617,49; DAC, 27.2.1617, 52; DAC, 8.3.1617, 53; DAC, 13.3.1617, 53. Nigel Wheale esittää mielenkiintoisen selityksen, miksi Shakespeare puuttui lady Annen lukemistosta. Lady Anne halusi boikotoida näytelmäkirjailijaa, koska tämä oli kuvannut näytelmässään hänen esi-isänsä kuningas Henrik VI:n raakalaiseksi. ks. Wheale (1999) 2005, 135–136.

²²⁰ MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 1.10.1748, 375–377; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 23.6.1754, 92–96; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 1752, 5-10; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute,1.3. 1752, 21–25; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 20.10, 1752, 32–41.

²²¹ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 11.9.1782, 24–26.

runoutta ja luki lisäksi elämäkertoja.²²² Naiset lukivat myös sanoma- ja aikakauslehtiä. *Annual Register* ja *Gentleman's Magazine* olivat suosittuja juoru- ja tietolähteitä. Lady Sarah suositteli muun muassa *The Englishman*-nimistä lehteä. Lady Anne näyttää lukeneen *Gazette*-nimistä lehteä.²²³

Romaanien lukeminen oli jossain määrin ikäkysymys. Sitä pidettiin enemmän nuorten ajanvietteenä. Vanhojen ei sopinut käyttää aikaansa joutavaan.²²⁴ Tätäkin ideaalia kuitenkin rikottiin yleisesti. Lady Mary kirjoitti Venetsiasta lokakuussa 1748 tyttärelleen kiittäkseen kirjalähetyksestä, mutta häpeillen totesi, että innostui lukemaan iltamyöhään, mikä olisi sopinut paremmin hänen tyttärentyttärelleen.²²⁵ Vaikka lukemista pidettiin naisille hyödyllisenä, eri kirjallisuuden lajit arvoitettiin hyvin voimakkaasti. Arvostelijoiden mielestä romaanien lukemisen suosio oli huolestuttavaa, sillä siihen käytetty aika meni hukkaan ja romaanit pilasivat naisten mielet ja johtivat paheisiin. Romanttisten tarinoiden pelättiin herättävän turhia harhakuvitelmia ja siten aiheuttavan tyytymättömyyttä.²²⁶

Yksin lukemisesta tuli muodikasta 1700-luvulla, mutta ääneen lukemisella oli edelleen oma sosiaalinen roolinsa. Ääneen lukeminen oli suosittua ajanvietettä perheitä ystäväpiirissä. Kun yksi luki ääneen, muut saattoivat tehdä käsitöitä, piirtää tai jopa torkkua.²²⁷ Erityisesti lady Annen päiväkirjamerkinnöistä paljastuu, että hän harvoin luki itse, vaan yleensä joku muu luki hänelle.²²⁸ Tämä ei tarkoita sitä, että lady Anne ei olisi osannut itse lukea. Todennäköisesti hän teki lukemisen aikana jotain muuta, kuten käsitöitä ja samalla kuunteli. Ehkä paikalla oli myös palveluskuntaa, joka ei osannut lukea, ja jolle erityisesti Raamatun lukeminen ääneen oli tärkeää.

Lukemisen ohella naiset ulkoilivat. Kohtuullinen liikunta eri muodoissa ymmärrettiin terveyttä edistäväksi. Se oli myös suosittua ajanvietettä. Kävely oli säätyläisnaisten yleisin liikuntamuoto ja monelle suuri ilon aihe. Kävely sopi myös

²²² Esim. MWM vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to Mr. Pope, 1.4. 1717, 380–390; MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to Lady Pomfret, 1738, 206–207; MWM vol. III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 23.6.1752, 10–21.

²²³ DAC, January 1676, 240; LSL vol. I, Lady Sarah Lennox to Lady Susan O'Brien, 21.4.1779, 295–298; Martin 2004, 242.

²²⁴ Kaartinen 2006, 130.

²²⁵ MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 1.10.1748, 375–377.

²²⁶ Martin 2004, 238; Glaser 2006, 190, 191, 192; Kaartinen 2006, 130, 131.

²²⁷ Martin 2004, 242; Kaartinen 2006, 131, 132.

²²⁸ Esim. DAC, 31.9.1616, 43; DAC, 9.11.1616, 43; DAC, 9.1.1617, 47; DAC, 28.1.1617, 49; DAC, 27.2.1617, 52; DAC, 8.3.1617, 53; DAC, 13.3.1617, 53.

hieman sairaille henkilöille. Matkaa taitettiin joskus yksin, mutta myös seurassa. Kävelymatkat saattoivat olla joskus hyvinkin pitkiä tai ne taivallettiin hyvin huonossa säässä. Joanna Martinin mukaan aatelisnaiset eivät kävelleet 1700-luvun puolessa välissä pitkiä matkoja vaan käyskentelivät enimmäkseen puutarhassa. Vasta 1790-luvulla pitkät patikointiretket saivat suosiota. Tällainen ajanviettotapa oli erittäin säätyisidonnaista. Suurimmalle osalle tavallista kansaa kävely oli välttämätön keino liikkua paikasta toiseen, joten aateliston tapa kävellä huvin vuoksi herätti lähinnä hilpeyttä. Myös ratsastaen liikuttiin ja ulkoiltiin. Aatelisnaiset osasivat yleisesti ratsastaa.²²⁹ Irlannissa kasvanut lady Sarah oli taitava ratsastaja, ja hän myös osasi ajaa vaunuja. Avioiduttuaan Charles Thomas Bunburyn kanssa lady Sarah näyttää joutuneen luopumaan ratsastusharrastuksestaan, vaikka aviomies oli innokas hevostmies. Syy tähän ei käy kirjeenvaihdosta ilmi. Lady Sarah kirjoittaa ystävättärelleen Susan O'Brienille, että ratsastaa tuskin koskaan, mutta kävelee tai ajelee vainuilla.²³⁰ Myös lady Anne ja lady Mary mainitsevat usein käyneensä kävelemässä tai ratsastamassa.²³¹

Korttipelit olivat sekä aikuisten että lasten huvia. Hovien ja salonkien uhkapelilloissa aristokratia saattoi menettää suuriakin summia, mutta korttipelit kuuluivat myös tavallisiin koti-iltoihin.²³² Lady Anne pelasi mielellään glecko-nimistä korttipeliä niin ystäviensä kuin hovimestarinsa kanssa illallisen tai lounaan jälkeen. Hän kertoi menettäneensä eräässä pelissä 15 puntaa.²³³ Myös lady Russell vietti iltaa ystävien kanssa korttien ääressä.²³⁴ Uhkapelaamisen, huolimatta sen suosiosta, katsottiin olevan myös haitallinen ajanviette naisille. Pelaava nainen laiminlöi aviomiehestään ja ennen kaikkea tuhlassi tämän rahat.²³⁵

Käsityöt olivat paitsi osaksi välttämätön taito omavaraisessa taloudessa myös yksi naisille sopivista ajanviettotavoista. Kehräävä tai käsitöitä tekevä nainen oli naiseuden peruskuvaa; kotoisa, hiljainen ja siveä. Käsitöidenkin tekemisessä säätyerot näkyivät.

²²⁹ Martin 2004, 300–303; Kaartinen 2006, 162, 163, 166. Uuden ajan alun terveyst- ja liikuntakäsityksistä ks. Kaartinen 2006, 157–167.

²³⁰ LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 12.5.1768, 218–220; LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien 9.1.1766, 176–185; Curtis 1946, 27.

²³¹ Esim. DAC, 30.3.1617, 55; CL vol. I, Lady Mary Pierrepont to Philippa Mundy, 25.9.1711, 109–110.

²³² Vainio-Korhonen 2009, 162.

²³³ DAC, 15.2.1616, 30; DAC, 8.3.1617, 53. Kyse ei ollut mistään pienestä summasta. £15 oli monen keskivertoperheen vuositulojen verran. Wheale 1999, 134.

²³⁴ LRR, Lady Vaughan to Mr. Russell, 11.2.1675, 30–32.

²³⁵ Tague 2002, 60–61.

Vain varakkailla oli lupa käyttää kalliita, kirjottuja kankaita. Aristokraattiperheiden ei välttämättä tarvinnut valmistaa itse liinavaatteitaan, joten korukirjonnasta eli brodeerauksesta tuli varakkuuden merkki. Vain rikkaan talon rouvalla oli vapaa-aikaa kirjonta- ja muille käsitöille.²³⁶ Lady Mary totesi kirjeessään tyttärelleen, että olisi yhtä skandaalinomaista, jos nainen ei osaisi käyttää neulaa kuin että mies ei osaisi käyttää miekkaa.²³⁷ Lady Sarah kertoi syyskuussa 1764 lady Susanille tekevänsä hametta, mutta harmittelee miten pitkäveteistä kukkien tekeminen on. Käsityöt miellettiin erityisesti naisille kuuluvaksi velvollisuudeksi, mutta kuten lady Sarahin kommentista voi päätellä, kaikki eivät kokeneet sitä yhtä miellyttäväksi velvoitteeksi.²³⁸

Tytöt aloittivat käsitöiden opettelun merkkkausliinojen avulla neljä- tai viisivuotiaana. Liinoihin oli tapana kirjailla aakkoset, numerot, omat tai vanhempien nimikirjaimet ja erilaisia kuvia ja symboleja. Liinat olivat tärkeitä sukukalleuksia ja periytyivät usein äidiltä tyttärelle. Kirjontatyöt eivät olleet ainoita käsitöiden muotoja, joita naiset harrastivat. Erityisesti 1700-luvulla niiden ohessa naiset tekivät simpukoista koristetöitä, siluettikuvia, piirroksia ja vesiväritöitä.²³⁹ Lady Anne mainitsi päiväkirjassaan tehneensä lukuisia ristipistotöitä. Huomionarvoista on, että usein sen ohessa hän teki muutakin, kuten kuunteli, kun joku luki hänelle kirjaa. Käsitöillä oli siis myös sosiaalinen ulottuvuus. Amanda Vickery huomauttaa, että käsityöt olivat myös kunniallinen pakotie tylsästä seurasta. Kukaan ei moittinut jos nainen uppoutui kirjontatyöhönsä istuessaan iltaa seurueen kanssa salongissa. Sen sijaan kaikkia arkisia käsitöitä, kuten alusvaatteiden parsimisia ei voinut tehdä vieraiden läsnä ollessa.²⁴⁰

Ehkä jotkut lapset saivat osakseen liiankin kanssa seurapiirientoja. Lady Sarah kirjoitti maaliskuussa 1783, että hänen tyttärensä Louisa on Lontoon vierailullaan saanut päähänsä, että nuoren neidin on päästävä ulos ainakin kerran viikossa. Tyytyväisenä lady Sarah totesi, että onneksi tyttö on päässyt tästä tavasta ja käynyt koko talven aikana seurapiiritapahtumissa vain kolme kertaa.²⁴¹ Huvitukset ja seuraelämä olivat niitä aatelistelämän osa-alueita, jotka olivat sekä hyödyllisiä että haitallisia naisille. Toisaalta aatelist naisen odotettiin osaavan käyttäytyä seurapiireissä ja

²³⁶ Shimizu 2006, 76–78; Vickery 2009, 238, 239, 253; Ilmakunnas 2011, 188.

²³⁷ MWM vol.III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

²³⁸ LSL vol. I, Lady Sarah Bunbury to Lady Susan O'Brien, 26.9.1764, 142–146. Ks. myös Vickery 2009, 240–241.

²³⁹ Vickery 2009 249; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 192.

²⁴⁰ DAC, 14.3.1617, 53; DAC, 22.3.1617, 54. Vickery 2009, 244, 245. Ks. myös liite 11.

²⁴¹ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 25.3.1783, 33–36.

tämän taidon oppi vain ottamalla erilaisiin huvituksiin osaa. Kuitenkin käytösoppaiden kirjoittajat olivat huolissaan siitä, että naisten siveellisyys vaarantui erilaisten huvitusten pyörteissä. Erityisesti naamiaisten katsottiin olevan vaarallisia, sillä identiteetin peittävien naamiaisasujen turvin aatelistytöt saattoivat kohdata myös vähemmän kunniallista väkeä. Kärkkäimmät arvostelijat olivat sitä mieltä, että kaikki julkinen esiintyminen saattoi olla haitallista naisen maineelle. Joidenkin mielestä niinkin tärkeä osa säätyläistön elämää kuin vierailut olivat myös epätoivottavia. Vieraitaan kestitsevät naiset kuluttivat aikansa teenjuontiin ja juoruiluun.²⁴² Odotukset naisten toiminnalle olivat siis hyvin ristiriitaisia.

²⁴² Tague 2002, 55–67.

4. RAJOJA RIKKOMASSA?

4.1. *Querelle des femmes* – kiista sukupuolesta

I am not now arguing for an equality of the two sexes. I do not doubt but that God and nature have thrown us into an inferior rank, we are a lower part of the creation, we owe obedience and submission to the superior sex, and any woman who suffers her vanity and folly to deny this, rebels against the law of the creator, and indisputable order of nature; but there is a worse effect than this, which follows the careless education given to women of quality, its being so easy for any man of sense, that finds it either his interest or his pleasure, to corrupt them.²⁴³

Lady Mary asetteli sanansa melko varovaisesti tässä Salisburyn piispalle, Gilbert Burnetille, vuonna 1710 lähettämässään kirjeessään. Kirje on yksi esimerkki siitä, kuinka hän toi esille näkemyksiään naisten asemasta ja erityisesti naisten kasvatukseen ja koulutukseen liittyvissä kysymyksissä. Lady Mary ei suinkaan ollut alistuvan perheenäidin esikuva kuten aikakauden ihanteet olisivat odottaneet. Hän kuitenkin näyttää ainakin näennäisesti allekirjoittaneen nämä vaatimukset. Kuten myöhemmin tässä käsittelyluvussa tulee ilmi, lady Mary ylitti kirjallisessa oppineisuudessa monet aikalaissisarensa. Mitä tulee kirjeen alkuosaan, jota siteerasin johdannossa, lady Mary nimenomaan puhui naisten paremman koulutuksen puolesta, mutta näytti lopuksi pehmentävän kritiikkiään. Isobel Grundy arvelee syyksi varovaisuuteen sen, ettei piispa ollut kovinkaan radikaali naisasian puolestapuhuja.²⁴⁴

Querelle des femmes tai *querelle des sexes* on nimitys keskustelulle tai oikeastaan kiistalle, jota käytiin Euroopassa vuosisatojen ajan. Keskustelun keskeisin kysymys oli, mitä naiset ja miehet ovat, ja mitä näiden tulisi olla. Kiistan alkujuuret olivat keskiajalla, mutta renessanssin aikana se kehittyi humanismin ja uskonnollisen uudistusliikkeen vaikutuksesta jatkuen aina valistusajalle. Renessanssin aikana kiistaa käytiin erityisesti Italiassa ja Ranskassa, mutta keskustelu levisi pian muualle Eurooppaan.²⁴⁵ Tässä luvussa käsittelen tätä keskustelua naisista ja naisten asemasta,

²⁴³ MWM vol.1, Lady Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153.

²⁴⁴ Grundy 2004, 37.

²⁴⁵ Bock 2002, 1, 4, 6–13. Jotkut tutkijat arvelevat että kyseessä olisi ollut vain kirjallinen ilmiö. Heidän mukaansa naisen alempiarvoista asemaa pidettiin niin itsestään selvänä, että kyseessä täytyi olla parodiointi. On nimittäin nähtävissä, että esimerkiksi skolastiikan vastustajien tunnusmerkkinä olivat naisen aseman parantamisyrittäykset. Kyse olisi ollut vain oppineiden välisestä älyllisestäittelöstä. Ibid, 6.

jota eurooppalaisen sivistyneistön piirissä käytiin keskiajalta aina 1700-luvulle asti. Millä tavoin, jos mitenkään, tutkielmani naiset ottivat keskusteluun osaa? Erityisenä huomion kohteena ovat kommentit naisten koulutuksesta ja oppineisuudesta. Ongelman muodostaa se, että Mary Wortley Montaguta lukuun ottamatta kolmen muun tutkielmani aatelin naisen ajatukset ja mielipiteet ovat luettavissa enemmän rivien välistä ja heidän konkreettisista teoistaan kuin suoranaisista kirjallisista kommenteista.

1600-luvun puolivälissä Englannin poliittista vakautta horjutti sisällissota. Silloin myös joukko naiskirjoittajia alkoi kyseenalaistaa perinteisiä näkemyksiä sukupuolesta. He argumentoivat, että naisen alisteinen asema ei johtunut luonnollisesta huonommuudesta vaan kyse oli sosiaalisesta rakenteesta. Naisten osallistumismahdollisuudet julkiseen keskusteluun olivat parantuneet lukutaidon yleistymisen ja painetun kirjallisen materiaalin räjähdysmäisen kasvun myötä.²⁴⁶ Naisten asema miestä alempiarvoisena sekä toiminta kodin piirissä perusteltiin perinteisesti ”luonnollisilla” eroilla miehen ja naisen välillä. Nainen oli fyysisesti miestä heikompi. Erityisesti kuukautisten katsottiin olevan selvä merkki naisen fyysisestä heikkoudesta ja siten peruste kodille naisen luonnollisena elinpiirinä. Nainen oli lisäksi miestä älyllisesti lahjattomampi ja pystyi kontrolloimaan huonommin tunteitaan. Itsekontrollin puute altisti naiset herkemmin moraalittomille toimille. Naisesta puhuttiin ”heikompana astiana”. Tämä ajatus perustui ensinnäkin Raamatun opetukseen, tarinaan Aatamista ja Eevasta ja perisyntistä. Lankeamisen katsottiin olevan merkki naisen moraalista heikkoudesta. Toiseksi tukeuduttiin Aristoteleen teoriaan, jonka mukaan nainen oli epätäydellinen mies, ja siten miestä alemmassa asemassa. Kolmas oli ajan lääketieteellinen perusteoria neljästä ruumiinnesteestä. Humoraaliteorian mukaan näiden neljän ruumiinnesteen epätasapaino aiheutti sairauksia. Jokaisella yksilöllä oli oma luontainen nestetasapainonsa, johon vaikuttivat paitsi ikä myös sukupuoli. Miesten ajateltiin olevan kuumia ja kuivia, kun taas naiset olivat kylmiä ja kosteita. Yleisessä ajattelussa tämä teoria vaikutti pitkään, vaikka lääketieteellinen tietämys ihmisanatomiasta muuttuikin.²⁴⁷

I have not the usual pride of my sex; I can bear being told I am in the wrong,
but tell it me gently.²⁴⁸

²⁴⁶ Eales 1998, 4, 24; Dzuback 2003, 171, 172.

²⁴⁷ Fletcher 1995, 60–62, 73, 76, 77; Eales 1998, 3–4; Kaartinen 2006, 56, 147–150.

²⁴⁸ MWM vol.1, Lady Mary Pierrepont to Edward Wortley Montagu, Esq. s.a. (ennen vuotta 1717), 164–165.

Tässä kirjekatkelmassa lady Mary osuvasti leikittelee juuri ajatuksella naisten huonommasta itsekontrollista. Jos naiset ovat huonompia käsittelemään tunteitaan, he ovat myös herkemmin loukkaantuvia, jos heidän sanotaan olevan väärässä. Lady Mary ikään kuin kumoaa tämän väitteen omalta kohdaltaan, mutta samaan hengenvetoon vaatii hienovaraisuutta, koska hän on se ”heikompi” sukupuoli.

Lady Anne ei varsinaisesti ottanut kantaa naisten asemaan, mutta koko hänen elämänsä on suoranaan todistus sille, ettei hän katsonut sukupuolensa olevan esteenä toiminnalleen. Hän taisteli vuosikausia oikeudestaan isänsä perintöön välittämättä siitä, mitä muut ihmiset, jopa kuningas, asiasta ajattelivat. Hän puolusti kaikkia oikeuksiaan lukuisten linnojensa ja kartanotilustensa valtiattarena, ja ennen kaikkea hän hallitsi niitä vuosikausia yksin ilman aviomiestä. Ainoa asia, missä hänen voidaan ajatella taipuneen yhteiskunnan realiteeteille, oli nimenomaan avioituminen toistamiseen vuonna 1630. Aviomies takasi laillista turvaa, jota lady Anne tarvitsi kamppaillessaan perintönsä puolesta.²⁴⁹ Aikakauden poliittisesti levoton ilmapiirikään ei ollut esteenä. Otettuaan vanhempiensa perintötilat haltuunsa vuonna 1649 lady Anne alkoi välittömästi korjata sisällissodan aiheuttamia vaurioita. Ystävät varoittelivat, että tilanne oli liian epävakainen ja että toiminnallaan hän saattaisi suututtaa lordiprotektori Oliver Cromwellin.²⁵⁰ Lady Annen kerrotaan tokaisse:

Let him [Cromwell] destroy my Castles if he will, as often as he levels them I will rebuild them, so long as he leaves me a shilling in my pocket.²⁵¹

Mikäli edellä mainittu lausahdus on todella lady Annen sanoma, se osoittaa melkoista uhmakkuutta. Paul Salzmanin mukaan lady Anne ei peitellet rojalistia sympatioitaan, kun taas hänen toinen aviomiehensä Pembroken jaarli vaihtoi puolta aina tilanteen tullen. Joka tapauksessa lady Anne jätettiin rauhaan ja hän sai jatkaa rakennusprojektejaan.²⁵²

Lady Russell paljasti kirjeenvaihdoissaan hyvin vähän mielipiteistään. Seuraava lyhyt katkelma on ainoa, jossa hän edes etäisesti näyttää tuovan esiin käsityksiään naisista.

I hear my Lady Digby is safely laid of a girl; the sex can be no disappointment to them, likely to have so many...²⁵³

²⁴⁹ Uudelleen avioitumisesta ks. DAC, 96; Williamson 1922, 161, 162.

²⁵⁰ DAC, 105. Kuningas Kaarle I oli mestattu 30.1.1649.

²⁵¹ DAC, 105.

²⁵² DAC, 105; Salzman 2010, 127.

²⁵³ LRR, Lady Russell to Dr. Fitzwilliam, 1.10.1684, 118–121.

Kertooko tämä katkelma siitä, että tyttölapset olivat lady Russellin mielestä vähempiarvoisia, niin kuin monet tutkijat väittävät uuden ajan alussa ajatellun?²⁵⁴ On myös mahdollista, että hän viittaasi tässä siihen tosiasiaan, että vain pojat pystyivät perimään isänsä aatelistarvon ja omaisuuden. Tyttö olisi siis siinä suhteessa pettymys, että perhe ei vielä saanut aatelistarvon perijää.

Lady Sarahin ajatuksista ja mielipiteistä on vaikea saada selkoa. Lady Sarah mainitsi harvakseltaan tyttäriään, lukuun ottamatta ensimmäisestä avioliitosta syntynyttä Louisa Bunburya ja tytärpuoltaan, myös nimeltään Louisa. Vain tyttärien sairastelu ja lopulta kuolemat saivat sijan kirjeissä.²⁵⁵ Stella Tillyard katsoo, että lady Sarah piti enemmän pojista kuin tytöistä, joten ei siksi kiinnittänyt näihin juuri huomiota.²⁵⁶ Marjo Kaartinen kuitenkin muistuttaa, että koska tytöt olivat enemmän kotona äitinsä kanssa, ei heitä usein mainittu päiväkirjoissa tai kirjeissä. Sen sijaan poikien matkat ja kotiinpaluut kirjattiin muistiin.²⁵⁷ Myös sen tosiseikan, että lady Sarah antoi tyttärensä Emilyn sisarensa Louisa Conollyn²⁵⁸ kasvatettavaksi, Tillyard tulkitsee välinpitämättömyytenä tyttöjä kohtaan.²⁵⁹ Lady Sarah perusteli päätöstään ystävälleen Susanille seuraavasti:

My sister Louisa has begged my little girl Emily, who is turned out quite beautiful, & I own it gives *un petit serement de cœur* to part with her, but when I consider who it is to, I think it a *duty* to my child quite incumbent on me.²⁶⁰

Päätös lähettää tyttö tädin kasvatettavaksi oli kaikin puolin perusteltavissa taloudellisilla seikoilla. Conollyn pariskunta oli lapseton ja lisäksi vauraampi kuin kapteeni Napierin palkkatuloilla elänyt 10-lapsinen perhe. Lady Sarah halusi saada tyttärelleen parhaat mahdolliset elinot, joita hän itse ei pystynyt tarjoamaan. Jälkikäteen ajateltuna päätös oli oikea, sillä muut perheet tyttäret kuolivat sairauksiin alle parikymppisinä. En

²⁵⁴ Amanda Vickery katsoo, että sukupuolella ei ollut merkitystä, kun taas muun muassa Patricia Crawford ja Sara Mendelson ovat poikia suosivan ajattelumallin kannalla. ks. Vickery 1998, 100, 104, 105, 106; Mendelson & Crawford 1998, passim.

²⁵⁵ On kuitenkin otettava huomioon, että julkaistussa kirjeenvaihdossa on vain osa lähetetyistä kirjeistä. Esimerkiksi muille perheenjäsenille lähetettyjä kirjeitä ei ole julkaistu, vaan ne löytyvät arkistoista.

²⁵⁶ Tillyard 1995, 358. Tillyard nojaa Louisa Conollyn kommenttiin Sarahin mieltymyksestä poikiin, mutta koska teoksesta puuttuvat tarkat lähdeviitteet, hänen argumenttiaan on hankala todentaa.

²⁵⁷ Kaartinen 2001, 168.

²⁵⁸ Louisa (1743–1821) avioitui rikkaan irlantilaisen Thomas Conollyn (1738–1803) kanssa vuonna 1758. Heidän kotikartanonsa Castetown sijaitti lähellä Louisan ja Sarahin sisaren Emily, lady Kildaren kotia Cartonia.

²⁵⁹ Tillyard 1995, 349,350. Tillyardin mukaan Emily muisteli katkerana, että hänet annettiin pois.

²⁶⁰ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 8.9.1784, 48-49. Kursiivit ovat alkuperäiset.

myöskään usko, että lady Sarah olisi antanut tyttärtään muiden kuin läheisen sisarensa huostaan. Kuten katkelmasta käy ilmi päätös ei missään nimessä ollut helppo.

Naiskysymykseen osaa ottaneet uuden ajan alun kirjoittajat näkivät suurimpana ongelmana tyttöjen koulutuksen puutteen.²⁶¹ Myös Lady Mary näyttää olleen sitä mieltä. Kirjeessään piispa Gilbert Burnetille, hän käytti apunaan merkittäviä humanistikasvattajia, kuten Erasmus RotterdAMILAISTA. Lady Mary sai voimakkaita vaikutteita myös ystävältään Mary Astellilta sekä Batshua Makinilta. Kirjeessään tyttärelleen Marylle hän totesi, että koulutuksen puute oli syynä tyttöjen sekä huonoon moraalisiin käytöksiin. Lisäksi opiskelu oli hänen mukaansa välttämätöntä naisen onnellisuudelle.²⁶² Lady Mary käytti ovelasti argumenttinaan sitä tosiseikkaa, että naisilta oli suurimmaksi osaksi päästy kielletty institutionaaliseen opetukseen.

I have heard it lamented that boys lose so many years in mere learning of words; this is no objection to a girl; whose time is not so precious: she cannot advance herself in any profession, and has therefore more hours to spare...²⁶³

Koska naiset viettivät paljon aikaa kotona, heillä oli aikaa opiskella muun muassa kieliä, joita pojat olivat velvoitettuja pöytäoppia, ilmeisesti turhaan, kouluissa. Siksi naisten kielten opiskelu oli hyödyllisempää, sillä tyttöjä ei koulutettu mihinkään ammattiin.

Lady Mary kritisoi, että naisten kasvatusta ei yrittänytkään parantaa heidän ymmärrystään vaan päinvastoin. Ja ne naiset, jotka yrittävät pyrkiä johonkin muuhun leimattiin naurettaviksi:

We are taught to place all our art in adorning our outward forms, and permitted, without reproach, to carry that custom even to extravagancy, while our minds are entirely neglected, and, by disuse of reflections, filled with nothing but the trifling objects our eyes are daily entertained with. This custom so long established and industriously upheld, makes it even ridiculous to go out of the common road, and forces one to find as many excuses, as if it were a thing altogether criminal not to play the fool in concert with other women of quality, whose birth and leisure and most worthless part of the creation.²⁶⁴

²⁶¹ Eales 1998, 4,24.

²⁶² MWM vol.1, Lady Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153; MWM vol.II, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 15.4.1751, 403–405. Makin ja Astell kytkökset ks. Paston 1907, 12, 13, 21; Grundy 2004, 21, 37.

²⁶³ MWM vol.III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

²⁶⁴ MWM vol.1, Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153.

1600-luvun loppuun mennessä oli muodostunut yleiseksi ajatukseksi se, että hyvin kasvatettu nainen (*accomplished woman*) ei tarvinnut kirjasivistystä vaan hänen tuli hallita naisille kuuluvat taidot kuten käsityöt, musisoinnin sekä aateliston keskuudessa suositun ranskan kielen.²⁶⁵ Lady Mary kannusti tyttärtään kasvattamaan omat tyttärensä toisin tai ainakin kehotti olemaan tuomitsematta heidän intoaan opiskella, mikäli he sitä osoittivat. Hänellä näyttää olleen erityisen suuret odotukset omaa nimeään kantavan vanhimman tyttärentyttären suhteen.²⁶⁶

... I will therefore speak to you as supposing Lady Mary not only capable, but desirous of learning: in that case by all means let her be indulged in it.²⁶⁷

Vaikka lady Sarah oli vaitonainen omien tyttäriensä kasvatuksesta ja koulutuksesta, hän kuitenkin mainitsi lähettäneensä tytärpuolensa Louisa Napierin kouluun vuonna 1783. Kuten luvussa 2 esitetyt ei-kirjaopilliseen kasvatukseen liittyneet esimerkit osoittavat, lady Sarah kiinnitti huomiota tyttäriensä kasvatukseen, joskaan ei välttämättä kirjalliseen sellaiseen. Edelleen on todettava, että käytössä oleva kirjeaineisto ei anna riittäviä todisteita suuntaan tai toiseen. Perheen varallisuus on voinut johtaa priorisointiin. Vain poikien opilliseen koulutukseen oli varaa.²⁶⁸ Lisäksi sisar Emilyn vaikutus lady Sarahin omaan kasvatukseen on voinut johtaa tämän päätökseen olla kouluttamatta tyttäriään samalla tavoin kuin poikiaan.²⁶⁹

Lady Sarah oli itse kiinnostunut politiikasta, mutta hän ei Tillyardin mukaan katsonut naisten mielipiteillä olleen mitään vaikutusta poliittisiin tapahtumiin. Ainakaan tämän kirjekokoelman perusteella ei voi päätellä, osallistuiko lady Sarah kirjeissään sisartensa tavoin keskusteluun naisista ja naisten asemasta. Caroline ja Emily ottivat usein kantaa näihin kysymyksiin, mutta eivät mieltäneet itseään kuuluviksi ”sinisukkiin”, jotka propagoivat naisten oppineisuuden ja älykkyyden puolesta.²⁷⁰

Täysin varauksettomasti lady Marykään ei koulutuskysymyksiin suhtautunut. Tammikuussa 1753 hän kirjoittaa tyttärelleen Marylle:

²⁶⁵ Glaser 2006, 190.

²⁶⁶ Mary Stuart (1738–1824) myöhemmin Lowther, ks.liite 6.

²⁶⁷ MWM vol.III, Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

²⁶⁸ LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 25.3.1783, 33–36. Poikien koulutushuolista esim. LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 25.2.1805, 188–191; LSL vol. II, Lady Sarah Napier to Lady Susan O'Brien, 16.6.1805, 192–193.

²⁶⁹ Lady Sarahin kirjallisista opinnoista ks. seuraava alaluku.

²⁷⁰ Tillyard 1995, 100–102, 358.

There are two cautions to be given on this subject: first, not to think herself learned, when she can read Latin, or even Greek... The second caution to be given her (and which is most absolutely necessary) is to conceal whatever learning she attains,...the parade of it can only serve to draw on her the envy, and consequently the most inveterate hatred, of all he and she fools...²⁷¹

Ilmeisesti Lady Maryn lähipiiri ei ollut kaikin puolin yhtä vapaamielistä. Eräässä kirjeessään hän kommentoi vävyensä mahdollisia ajatuksia, jos heidän tyttärensä kasvatettaisiin isoäidin mielen mukaan:

...Lord Bute will be extremely shocked, at the proposed of a learned education for daughters, which the generality of men believe to be as great a profanation, as the clergy would do, if the laity should presume to exercise the functions of the priesthood.²⁷²

Tällainen varovaisuus voi johtua siitä, että kirjaopillista sivistystä saanutta naista katsottiin edelleen kummeksuen. Oppinut nainen rikkoi totunnaisia sukupuolirooleja astuessaan miehille mielletylle oppineisuuden areenalle. Siksi julkisesti oppineisuuttaan harjoittava nainen joutui helposti pilkan kohteeksi.²⁷³ Tästä yksi kuuluisimmista esimerkeistä on 1600-luvulla elänyt Margaret Cavendish, Newcastlen herttuatar, joka uhmasi tätä sääntöä julkaisemalla omalla nimellään teoksiaan. Hänen tuotantonsa kirjo vaihteli runoudesta aina luonnonfilosofiaan. Herttuatar sai lempinimen Mad Madge, joka leimasi hänen jälkimaineensa pitkäksi aikaa myös historian tutkijoiden piirissä.²⁷⁴ Kaikkia oppineita naisia ei suinkaan pilkattu. Lady Annelle laskettiin suorastaan ansioksi, että hän oli laajasti oppinut. Lady Annen hautajaissaarnassa mainittiin, että

She was not ignorant of knowledge in any kind which might make her Conversation not only useful and grave, but also pleasant and delightful;[...]²⁷⁵

Oikeanlainen keskustelutaito oli tärkeä osa aatelin naisen kasvatusta. Oppineisuus ei ollut haitallista, mikäli nainen osasi keskustella miellyttävästi ja oikealla tavalla kaikkien keskustelukumppaneiden kanssa. Kyse oli siitä miten opittuja taitoja käytti ja miten nämä taidot ja tiedot oli saavuttanut. Oli siis olemassa sekä soveliaista että

²⁷¹ MWM vol.III, Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

²⁷² MWM vol.III, Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 6.3.1753, 52–56.

²⁷³ Nurminen 2008, 20,22.

²⁷⁴ Katie Whitaker on tehnyt Margaretista kiitellyn elämäkerran *Mad Madge. The Extraordinary life of Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle, the first woman to live by her pen.*

²⁷⁵ Costello, vol. II, 1844, 285.

sopimatonta oppineisuutta.²⁷⁶ Naisten oppineisuuteen ei ole kuitenkaan suhtauduttu aina yhtä nihkeästi. Elizabethin ajan aatelisnaisille oli suorastaan tavanomaista olla kirjallisesti sivistyneitä. Vasta Stuart-kuninkaiden kaudella arvostus naisten oppineisuutta kohtaan laski ja tytöt suljettiin klassisen koulutuksen ulkopuolelle. Tämä johtui pitkälti hallitsijan persoonasta. Elizabethin seuraaja Jaakko I ei ollut yhtä vakuuttunut naisten älyllisistä lahjoista eikä siten katsonut tarpeelliseksi naisten kirjallista sivistystäkään.²⁷⁷ Hallitsijan ja siten hovin esimerkillä on ollut suuri vaikutus asenteisiin.

4.2. (Oppineet) naiset koulutusjärjestelmän ulkopuolella

There is hardly a character in the world more despicable, or more liable to universal ridicule, than that of a learned woman; those words imply, according to the received sense, a talking, impertinent, vain, and conceited creature. I believe nobody will deny that learning may have this effect, but it must be a very superficial degree of it.²⁷⁸

Tämä katkelma lady Maryn kirjeestä tyttärelleen lady Butella kertoo siitä, miten ristiriitaisesti oppineisiin naisiin suhtauduttiin uuden ajan alussa. Kuten edellisen luvun esimerkki Newcastle'n herttuattaresta osoitti, pahimmillaan oppineet naiset saivat osakseen pilkkaa. Heitä pidettiin epänaissellina, itsekkäinä, turhamaisina ja huomionkipeinä. Lady Mary tiedosti tämän ongelman, mutta kuittasi kritiikin toteamalla, että vain pinnallinen oppineisuus saattoi oikeuttaa tällaisiin moitteisiin. Naisten oppineisuuteen kieltämättä suhtauduttiin epäilevästi, mutta se ei estänyt tutkielmani naisia astumasta myös näennäisesti naisilta suljetuille alueille. Erityisesti lady Anne ja lady Mary ovat saaneet oppineen naisen maineen. Herääkin kysymys, mihin tämä maine perustuu? Millä tavoin he poikkesivat ”normista”?

Monet tutkijat katsovat, että aatelistyttöjen kirjalliset opinnot olivat usein ohjattua itseopiskelua. Monissa perheissä tytöt saivat osallistua veljien kotiopetukseen, tosin heiltä ei vaadittu samanlaisia suorituksia. Useimmissa tapauksissa aatelisnaisen perusteellisen kirjallisen koulutuksen takana olisi ollut poikkeuksellisen sivistynyt

²⁷⁶ Kiitos FT Maarit Leskelä-Kärjelle tästä ajatuksen muotoilusta.

²⁷⁷ Fraser 1984, 121; Glaser 2006, 190.

²⁷⁸ MWM vol.1, Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153.

isä.²⁷⁹ Näyttää kuitenkin siltä, että lady Annen tapauksessa nimenomaan äiti panosti tyttärensä kasvatukseen ja koulutukseen. Lady Anne kertoo, kuinka hän sai äidiltään erinomaisen kasvatuksen ja huolenpitoa, minkä avulla hän selvisi lapsuusajan monista vaaroista.²⁸⁰ Koska lady Anne oli vanhempiansa ainoa lapsi ja perijä, on uskottavaa, että hänen koulutukseen panostettiin aivan eri tavalla kuin jos hänen kaksi vanhempaa veljeään olisivat olleet elossa.²⁸¹ On mahdollista, että äidin innostus tieteisiin kannusti myös tytärtä. Cumberlandin kreivitär oli itse lahjakas kirjoittaja. Lisäksi Margaret-äiti oli kiinnostunut alkemiasta ja luonnontieteistä.²⁸² Lady Anne ei mainitse päiväkirjassaan olleensa itse kiinnostunut näistä tieteenalosta, mutta epäilemättä äiti vaikutti tyttären kiinnostukseen oppineisuutta kohtaan.

Joka tapauksessa lady Anne sai 11-vuotiaana opettajakseen runoilija Samuel Danielin. Elämäkertojen kirjoittajilla näyttää olevan yksimielinen käsitys siitä, että Danielin vaikutuksesta lady Anne innostui runoudesta. Myöskään hänen antamastaan kirjallisen koulutuksen tasosta ei vallitse erimielisyyttä. Monet pitävät eräänlaisena todistuksena lady Annen varhaisesta lukeneisuudesta jo aiemminkin tässä tutkielmassa mainittua *The Great Picture* muotokuvaa.²⁸³ Tämä triptyykin, joka on maalattu vuoden 1646 tienoilla esittää lady Annea 15- ja 56-vuotiaana. Triptyykin keskellä on hänen vanhempiansa ja veljiensä muotokuvat. Muotokuvien taustana on huone, jonka seinillä riippuu maalauksia sukulaisista ja muun muassa lady Annen tuutorin Samuel Danielin ja kotiopettajattaren Mrs. Anne Taylorin kuvat. Kirjahyllyihin on kuvattu tunnistettavia teoksia. Hyllystä löytyy muun muassa antiikin kirjoittajia, kuten Epiktetosta, Ovidiusta, Boethiusta, kirkkoisien kuten Augustinuksen teoksia, *Don Quijote*, Chauceria ja Montaignen esseitä.²⁸⁴ Muotokuvan pitäminen aukottomana todisteena on hieman riskialtista, vaikka viitteitä se voi toki antaa. On kuitenkin otettava huomioon, että maalaus on tehty huomattavasti myöhemmin. Vain maalauksen oikealla puolella esitetty 56-vuotias lady Anne on tehty elävästä mallista. Maalaus ei todista, milloin kirjat on luettu, vaikkakin se osoittaa lukeneisuuden olleen tärkeää.²⁸⁵

²⁷⁹ Fraser 1984, 128, 129, 134, 135 ; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 190.

²⁸⁰ Williamson 1922, 56, 58. Williamson viittaa kadonneeseen päiväkirjaa, josta tieto on peräisin. Käyttämässäni editiossa kohtaa ei ole.

²⁸¹ Pojat Francis (1584–1589) ja Robert (1585–1590?).

²⁸² Wheale (1999) 2005, 131.

²⁸³ Ks. mm. Wheale (1999) 2005 ja Williamson 1922.

²⁸⁴ DAC, 2; Williamson 1922, 58, 60, 61. Ks. lisäksi liite 12.

²⁸⁵ Kiitokset Maarit Leskelä-Kärjelle tästä huomiosta.

Sen sijaan päiväkirjamerkintöjen perusteella voidaan todeta, että lady Anne oli perehtynyt englantilaiseen kirjallisuuteen, historiaan ja myös antiikin teoksiin. Hän mainitsee usein, mitä kirjaa hän luki tai antoi jonkun muun lukea hänelle. Omien sanojensa mukaan hän ei kuitenkaan osannut kreikkaa eikä latinaa.²⁸⁶ Yksi lady Annen elämänmittainen kirjoitusprojekti oli koota muistelmat sekä omasta elämästään että sukunsa historiasta. Näistä teksteistä on jäänyt myöhempien aikojen historiantutkijoita ilahduttamaan tässä tutkimuksessa käytetyt päiväkirjamuotoon kirjoitetut muistelmat vuosilta 1603, 1616, 1617, 1619, 1650–1675 ja 1676 sekä suvun historiasta tehdyt annaalit ja sukupuut. Valitettavasti paljon on myös hävinnyt.²⁸⁷

Paul Salzman uskoo, että innostus laatia suvun historia lähti lady Annen perintökiistasta setänsä ja serkkunsa kanssa. Hän halusi niiden avulla todistaa olevansa oikeutettu perintöön.²⁸⁸ Kyse on voinut olla myös suvun kunniaista. Anthony Fletcherin mukaan aatelin kunnia oli sekä julkista että yksityistä. Tätä kunniaa pidettiin yllä vaalimalla suvun historiaa eli tuomalla esiin, kenestä kukin oli polveutunut. Tällaisia suvun historian muistomerkkejä olivat sukuhistorioiden lisäksi esimerkiksi muistopatsaat ja hautamausoleumit.²⁸⁹

Koska tutkielmani neljän päähenkilön isät olivat paljon poissa kotoa tai he eivät osoittaneet mielenkiintoa tyttäriensä kirjallisiin opintoihin, on syytä kyseenalaistaa oletus, että vain isien tahdolla oli merkitystä tyttärien opinnoissa. Ainoastaan Richmondin herttualla on voinut olla jokin kannustava vaikutus tyttärensä Sarahin kirjallisiin opintoihin. Herttuankin osallisuus toiseksi nuoremman tyttärensä opintoihin on kuitenkin epävarma. Richmondin herttua oli kiinnostunut keräilystä ja luonnontieteistä. Hän kuului Royl Societyyn ja kestiti kotonaan tiedemiehiä ja muita aikansa älykköjä. Herttualla oli kotonaan eksoottisten kasvien ja eläinten kokoelma. Perheen naiset osallistuivat tähän harrastukseen. On kuitenkin luultavampaa, että lady Sarahin sisarella lady Kildarella oli suurempi vaikutus sisarensa koulutukseen. Lady Sarah muutti sisarensa luo Irlantiin vuonna 1751 vanhempiensa kuoleman jälkeen. 6-vuotiaan Sarahin kirjalliset opinnot ovat tuskin ehtineet lukemisen ja kirjoittamisen opettelua pidemmälle. Vaikka Lennoxin perheen vanhimmat tyttäret olivat saaneet

²⁸⁶ Kirjoista ks. tarkemmin edellinen käsittelyluku. Williamson 1922,66.

²⁸⁷ Esimerkiksi lady Anne mainitsi päiväkirjassaan kirjoittaneensa vuoden 1607 kronikkaa. Tämä teksti on kuitenkin hävinnyt. ks. DAC, 14.2.1617, 51. Koska osa kirjoitustyöstä on myös tämän tutkimuksen lähdeaineistoa, se on esitelty tarkemmin johdannossa.

²⁸⁸ Salzman 2010, 128, 137.

²⁸⁹ Fletcher 1995, 126–153. Myös lady Anne pystytti muistopatsaan muun muassa äidilleen.

oppineen ja monipuolisen koulutuksen, lady Kildare ei pitänyt tarpeellisena tyttäriensä kirjallista oppineisuutta perusklassikkoja ja matematiikkaa pidemmälle. Kuitenkin heillä oli käytössään kotikartanonsa laaja kirjasto, jossa tytöt saattoivat lukea monipuolisesti.²⁹⁰ Ei ole syytä olettaa, että lady Sarahin lukeneisuus olisi ollut puutteellista. Hän mainitsee kirjeissään lukemiaan teoksia, pääasiassa romaanikirjallisuutta ja sanomalehtiä. Kirjeistä löytyy myös viittauksia antiikin teoksiin, joten myös ne olivat hänelle jollain tasolla tuttuja. Lady Sarah ei näytä olleen juuri kiinnostunut tieteistä, mutta hän seurasi aktiivisesti politiikkaa. Tämä oli luonnollista, sillä sekä hänen veljensä että kolme lankoaan ja molemmat aviomiehensä ottivat osaa politiikkaan.

Lady Maryn lapsuudenkoti Thoresby tarjosi hyvät puitteet. Lady Maryn isä tunsi koko joukon kulttuurivaikuttajia. Hän kuului kuuluisaan Kit-Kat Clubiin, jonka muita jäseniä olivat muun muassa kirjailijat William Congreve, Joseph Addison ja Richard Steele. Näyttää kuitenkin siltä, että päävastuu Lady Maryn ”miehisistä” opinnoista oli hänellä itsellään. Isä ei tuntunut liiemmin välittävän lastensa opillisesta kasvatuksesta. Aikansa naisista poiketen lady Mary hallitsi muun muassa latinaa, muttei kreikkaa, toista aikansa oppineiden kieltä. Lady Mary ei mainitse kirjeissään erityistä syytä kieliopintoihinsa. Opiskelun aloittamisen ajankohdasta on myös kahtalaista tietoa. Yhden tarinan mukaan Lady Maryn innostus alkoi Ovidiuksen ihailusta 13-vuotiaana, toisen mukaan tuleva aviomies Edward Wortley Montagu olisi kannustanut häntä latinan opiskeluun. Lady Mary ei myöskään mainitse, saiko hän ohjausta veljensä kotiopettajalta. Kirjeessään ystävättärelleen Anne Wortleylle (aviomiehensä sisarelle) vuodelta 1709, Lady Mary kertoo yrittävänsä opiskelua ilman opettajan ohjausta. Pelkkä Ovidiuksen tuntemus ei kuitenkaan todista hänen varhaisesta latinantaidostaan, sillä Lady Mary on voinut käyttää myös käännoiksi.²⁹¹ Kaikki vaihtoehdot vaikuttavat yhtä todennäköisiltä. Oletan, että mikäli Lady Mary halusi todistaa ajan yleiset väitteet naisten älyllisestä heikkoudesta miehiin nähden vääriksi, hän luonnollisesti olisi jättänyt miesten vaikutuksen opintoihinsa mainitsematta korostaakseen argumenttiaan.

Lady Mary osoittaa useissa kirjeissään kielitaitoaan ainakin latinan suhteen. Kesken avioliittoneuvottelujensa, jotka kaatuivat useaan kertaan isän ja Edward Wortley Montagun erimielisyyksiin, Lady Mary kulutti aikaansa käännöstyöhön. Hän käänsi

²⁹⁰ Tillyard 1995, 14, 15, 16, 239, 240.

²⁹¹ “My study at present is nothing but dictionaries and grammars. I am trying whether it is possible to learn without a master...” MWM vol.1, Lady Mary Pierrepont to Anne Wortley, 8.8.1709, 134–136. Grundy 2004, 13, 15, 16, 17.

kreikkalaisen stoalaisfilosofi Epiktetoksen (n.55–138) teoksen *Enkheiridion* (*Ohjenuora*), ja pyysi sitten kommentteja tohtori Burnetilta. Koska Lady Mary ei osannut kreikkaa, käännös on luultavimmin tehty latinankielisen käännöksen pohjalta. Isobel Grundyn mukaan Thoresbyn kirjastossa oli Epiktetoksen kirjoituksia sekä latinaksi että kreikaksi, kolme englanninkielistä käännöstä ja yksi kommentaari.²⁹²

You have already forgiven me greater impertinencies, and condescended yet farther in giving me instructions and bestowing some of your minutes in teaching me...I am sensible of the gratitude I owe to so much goodness...Here is the work of one week of my solitude – by the many faults in it your Lordship will easily believe I spent no more time upon it...I endeavoured at no beauty of style, but to keep as literally as I could to the sense of the author...²⁹³

Kirjeen sävy on jälleen sovittelleen alistuva. Lady Mary esittää hengentuotteensa vapaa-aikana tehdyksi kirjoitelmaksi, ja alistaa sen oppineen miehen arvostelulle, joka on hyvää hyvyttään käyttänyt aikaansa nuoren naisen opettamiseen. Tohtori Burnetin vastauskirjettä ei ole, joten hänen arviostaan ei ole mitään tietoa. Kirjekokoelmaan on lisätty englanninkielinen käännös, johon on kursivilla merkitty tohtori Burnetin korjausehdotukset. Alkuperäistä Lady Maryn käännöstä ei kuitenkaan ole, joten on taaskin hankala päätellä, miten paljon se todellisuudessa oli virheellinen.

Kun hänen miehensä sai suurlähettilään pestin Osmanien valtakuntaan, Lady Marylle aukesi mahdollisuus kokea ja nähdä kaikki antiikin ihmeet paikan päällä. Useissa kirjeissään hän mainitsee nähtävyyksiä ja tekee viittauksia antiikin tarinoihin, joiden tapahtumapaikan hän näki nyt omin silmin. Lisäksi hän teki muistiinpanoja näkemistään piirtokirjoituksista.²⁹⁴

Lady Maryn otti osaa myös lääketieteen kehitykseen. Oleskellessaan Osmanien valtakunnassa, lady Mary tutustui inokulaatioksi kutsuttuun menetelmään. Inokulaatio tai variolaatio-menetelmässä lievästi sairastuneelta henkilöltä siirretään taudinaiheuttajaa terveeseen henkilöön. Lyhyen sairauden jälkeen rokotettu sai

²⁹² Epiktetos-käännös MWM, vol. I, 225–252. Paston 1907, 5; Grundy 2004, 36–38. Kreikkalaisten nimien kirjoitusasu ja teosten suomenkieliset nimet ks. Castrén 2006. Se seikka, että nämä kaikki teokset olivat hänen käytettävissään, ei vähennä Lady Maryn kielitaitoa, sillä nykyisinkin filologien on jopa suositeltavaa käyttää vanhoja käännöksiä oman työnsä tukena.

²⁹³ MWM vol.1, Lady Mary Pierrepont to the Lord Bishop of Salisbury 20.7.1710, 149–153.

²⁹⁴ MWM vol.II, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bristol, s.a., 34–44; Lady Mary Wortley Montagu to the Abbé, 31.7.1718, 59–74; Lady Mary Wortley Montagu to Mr. Pope 28.9.1718, 83–88.

immunitetin isorokkoa vastaan.²⁹⁵ Lady Mary raportoi rokottaneensa poikansa tällä menetelmällä vuonna 1718.²⁹⁶

Kun Wortley Montagut palasivat Englantiin, lääketieteellisissä piireissä oli käynnissä kiivas taistelu isorokkoa vastaan. Keväällä 1721, muutama vuosi sen jälkeen kun lady Mary palasi kaukomailta, Lontoossa puhkesi epidemia. Lady Mary järjesti tyttärensä Maryn rokotuksen Lontoossa. Joukko lääkäreitä ja muita tärkeitä henkilöitä saapui todistamaan operaatiota. Lady Mary alkoi kampanjoida rokotuksen puolesta laajasti tuttavapiirissään. Myös kuningasperhe, erityisesti Walesin prinsessa Caroline, suosivat uutta menetelmää. Uuden hoitokeino otettiin ristiriitaisesti vastaan ja sen hyvistä ja huonoista puolista käytiin kiivasta keskustelua.²⁹⁷

Vaikka kirjeenvaihdosta käy hyvin ilmi, että lady Mary toimi aktiivisesti rokotuskampanjan puolesta, Isobel Grundy huomauttaa, että virallisesti aviomies sai kunnian kaikista hänen toimistaan. Grundyn mukaan tämä johtui siitä, että inokulaation puolestapuhujat katsoivat tehokkaammaksi tukea asiaansa arvovaltaisilla mieshenkilöillä.²⁹⁸ Naisten osallistumista lääketieteeseen pidettiin siis arveluttava. Naiset eivät voineet olla tieteellisten seurojen jäseniä, heillä ei ollut lääkäreiltä vaadittavaa yliopistokoulutusta, joten he eivät myöskään voineet uskottavasti toimia tällä areenalla. Tällainen ajattelu on osittain siirtynyt myös nykypäivään. Myös nykyiset lääketieteen tarinat suhtautuvat nihkeästi lady Maryn osuuden merkitykseen isorokkorokotteen kehittämisessä.²⁹⁹

On huomionarvoista, että vaikka lady Mary oli itse laajasti kirjaoppinut, näyttää siltä, että hän kasvatti oman tyttärensä seurapiirinaiseksi, eli juuri siten kuin hän oli kovasti kritisoinut muiden tekevän.

You will tell me I did not make it a part of your education: your prospect was very different from hers [tyttärentytär Mary]. As you had much in your

²⁹⁵ Varsinaisessa rokotuksessa eli vaksinaatiossa käytetään lehmärokkovirusta (vaccinia). Kallioinen 2005, 56.

²⁹⁶ CL vol. I, Lady Mary Wortley Montagu to Wortley 23.3.1718, 391–392.

²⁹⁷ CL vol. II, Lady Mary Wortley to Lady Mar, June 1723, 25–26; CL vol. II, Lady Mary Wortley to Lady Mar, July 1723, 26–27; Grundy 2004, 209, 210, 211–222.

²⁹⁸ Grundy 2004, 211.

²⁹⁹ Esimerkiksi verkostoja ja globalisaation historiaa tutkineen William McNeillin mukaan lady Maryn kiinnostus isorokkoa kohtaan johtui vain siitä, että hän oli menettänyt kauneutensa isorokkotartunnan jälkeen. ks. McNeill 2004, 240–241.

circumstances to attract the highest offers, it seemed your business to learn how to live in the world, as it is hers, to know how to be easy out of it...³⁰⁰

Isobel Grundy päättelee, että tähän saattoi vaikuttaa suvun painostus, ei niinkään äidin tahto.³⁰¹ Mary Wortley Montagu nuorempi oli kuitenkin taiteellisesti ja kirjallisesti lahjakas kuten äitinsä. Hän osasi laulaa ja tanssia sekä näytellä. Nuori Mary lisäksi kirjoitti runoja. Lady Mary myös luultavasti antoi hänelle opastusta englantilaiseen kirjallisuuteen.³⁰²

Grundy katsoo, että Buten pariskunnan varattomuus oli syynä siihen, miksi Lady Mary halusi tyttärentyttärilleen kunnan koulutuksen. Oli erittäin epätodennäköistä, että kaikki viisi pääsisivät varakkaisiin naimisiin ja seurapiireihin, joten opiskelu oli keino oppia elämään tyydyttävää kotielämää yksinäisyydessä.³⁰³ Lady Mary ei näytä pitäneen opiskelua naisen keinona elättää itseään. Ilmeisesti hän oletti, että naimattomat tyttäret tulevat muuttamaan veljiensä luo elätettäväksi ja toimimaan jonkinlaisen avustavan sukulaisen roolissa esimerkiksi lastenhoidossa.

Mitä tulee tyttärentyttärien koulutukseen, isoäiti neuvoi tarjoamaan heille uuden ajan alun klassisen opetussuunnitelman mukaisesti historiaa, maantiedettä ja filosofian opintoja. Lady Mary piti tärkeänä riittävää kielenopiskelua, jotta he pystyisivät lukemaan teoksia alkuperäiskielellä. Lady Maryn mielestä monet käännökset vain pilasivat alkuperäisen teoksen. Hän ei myöskään tunnu pitäneen matematiikan opiskelua tytöille haitallisena ja oli iloinen, että vanhin tyttärentytär Mary näytti olleen lahjakkuus myös sillä saralla.³⁰⁴

I think I have ill luck if none of my grand-daughters have a turn for writing: she that has, will be distinguished by me...³⁰⁵

Isoäiti Mary suosi selvästi vanhinta tyttärentytärtään, mikä on tietysti luonnollista, sillä hän ehti tuntea tämän pisimpään. Nuori Mary näyttää kuitenkin olleen hienoinen pettymys. Tyttärentyttären ja isoäidin välinen kirjeenvaihto lakkasi heti alkuunsa. Isobel Grundyn mukaan nuori Mary kyllä vastasi kiitoskirjeellä, kun isoäiti lähetti lahjaksi helmikaulanauhan, mutta ei kirjoittanut enää uudelleen.³⁰⁶ Lady Mary näyttää siirtäneen

³⁰⁰ MWM vol.III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

³⁰¹ Grundy 2004, 309.

³⁰² Grundy 2004, 288, 310, 320.

³⁰³ Grundy 2004, 524.

³⁰⁴ MWM vol.III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

³⁰⁵ MWM vol. II, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 2.11.1751, 412–414.

³⁰⁶ Grundy 2004, 532.

toivonsa sisarusarjassa seuraavaan eli lady Janeen (1742–1828), johon myös yllä oleva katkelma viittaa. Kirjekokoelma ei kuitenkaan anna viitteitä siitä, kuinka hyvin tämä kirjeenvaihto onnistui.

Valitettavasti Lady Maryllä ei ollut ennustajanlahjoja. Lady Buten lapset avioituivat kohtalaisen hyvin (isoäidin ennustuksista huolimatta) englantilaisen aateliston piiriin. Sisarusarjan nuorin Louisa, joka oli 5-vuotias isoäitinsä kuollessa vuonna 1762, jäi naimattomaksi. Hän oli tyttärentyttäristä ainoa, joka omasi samanlaista kirjallista lahjakkuutta kuin kuuluisa isoäitinsä. Lady Bute osoitti suurta luottamusta nuorinta tytärtään kohtaan antamalla tämän lukea isoäitinsä tarkoin säilytettyä päiväkirjaa. Lady Mary oli antanut sen tyttärensä haltuun ennen kuolemaansa. Lady Louisa näki myös paljon vaivaa, jotta hänen isoäitinsä kirjallinen tuotanto julkaistaisiin niiden arvoa kunnioittavasti.³⁰⁷

Jotkut poikkeusyksilöt kuten lady Anne ja lady Mary erottuivat kanssasisaristaan poikkeuksellisella oppineisuudella. Vaikka heitä arvostettiin laajasti näiden ominaisuuksien vuoksi, molemmat toivat oppineisuutensa varovaisesti esille, jotta he eivät olisi ylittäneet sitä veteen piirrettyä viivaa, joka erotti sopivan ja epäsopivan oppineisuuden.

4.3. Muusien tyttäret – uuden ajan alun naiskirjailijat

You will tell me I have not observed this rule myself; but you are mistaken: it is only inevitable accident that has given me any reputation that way...³⁰⁸

Tämä lyhyt katkelma on Lady Maryn kirjeenvaihdossa yksi harvoista viittauksista hänen kirjailijanuraansa. Lyhydestään huolimatta se pitää sisällään monia ulottuvuuksia naisten kirjoittamisesta uuden ajan alussa. Lady Mary ei suinkaan ollut ainoa laatuaan, vaan Englannissa oli nähty jo usean vuosisadan ajan lahjakkaita ja tunnettuja naiskirjailijoita. Paul Salzmanin mukaan kuningatar Elizabethin hallituskausi oli kukoistava myös naisten oppineisuuden kannalta. Kuningattaren esimerkkiä seuraten hovissa oli suuri joukko hyvin koulutettuja naisia. Naisten tuottama kirjallisuus oli tuolloin pääasiallisesti uskonnollisten teosten englanninkielisiä käännöksiä. Niin

³⁰⁷ Grundy 2004, 569–570, 623, 625.

³⁰⁸ MWM vol.III, Lady Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48.

sanottua maallista kirjallisuutta tunnetaan hyvin vähän 1500-luvulta. 1600-luvulla alkoivat yleistyä myös ei-aatelisten naisten kirjoittamat teokset. Tuolloin Englannissa käyty sisällissota, sitä seuranneet levottomuudet ja sensuurin höltyminen mahdollistivat myös naisten laajemman kirjoittamisen. He saattoivat nyt julkaista myös omaperäistä kirjallisuutta. Suurin osa naisten kirjoittamasta kirjallisuudesta oli runoutta. Tekstit kiersivät lähinnä käsikirjoituksina tuttavien ja perheen piirissä. Lisäksi naisten kirjoittamia runoja sisällytettiin runoantologioihin ja perheiden käsikirjoituskokoelmiin. Painetun runouden määrä oli hyvin vähäistä ennen 1600-luvun puoltaväliä. Myös äitien lapsilleen kirjoittama opaskirjallisuus eli niin sanotut äidin neuvot -kirjallisuus oli suosittu ja naisille sopiva kirjallisuudenlaji. Lisäksi naiset kirjoittivat paljon elämäkertoja.³⁰⁹

Suuri osa Lady Maryn kirjallisesta tuotannosta on hävinnyt tai kirjoituksia ei ole varmasti pystytty toteamaan hänen tekemikseen. Lady Maryn kirjalliseen tuotantoon kuului runojen ohella muun muassa esseitä, joissa, niin kuin monissa runoissaankin, hän käsitteli ajankohtaisia poliittisia tai sosiaalisia aiheita. Hän tuhosi luultavasti osan töistään itse ja sukulaiset hävittivät loput hänen kuolemansa jälkeen.³¹⁰ Syitä tähän tuhoamis päätökseen pohdin myöhemmin.

Lady Mary aloitti kirjailijanuransa tiettävästi hyvin varhain. Nuoruudenaikaisia runokokoelmia on säilynyt vuosilta 1704–1705, jolloin hän oli 14-vuotias. On mahdollista, että hän kirjoitti runoja jo 12-vuotiaana. Lady Mary suku oli useassa sukupolvessa harjoittanut kirjallista toimintaa, joten ei ole mikään ihme, että lady Mary jatkoi sukunsa traditioita. Hänen lähisukulaisissaan oli kirjallisia lahjakkuuksia niin naisissa kuin miehissäkin, muun muassa äidinpuoleinen serkku Henry Fielding (1707–1754) ja tämän sisar Sarah (1710–1768) olivat tällaisia. Avioiduttuaan Edward Wortley Montagun kanssa, Lady Marylle aukeni tie kirjallisiin seurapiireihin miehensä ystävien

³⁰⁹ Salzman 2006, 12–14, 15, 17–18, 19, 20, 21, 22–24, 25. Äidit kirjoittivat lapsilleen elämänohjeita siltä varalta, että kuolisivat synnytykseen. Riina Tammi on tutkinut englantilaisten äidin neuvot-kirjallisuutta ja uuden ajan alun äitiyttä. ks. Tammi 2002, passim. Claude Dulongin mukaan, naisten kirjallinen tuotanto oli keskinkertaista, koska tietyt kirjallisuuden lajit, kuten tiede ja filosofia olivat heiltä suljettuja. Vain vaivoin heidän oli hyväksyttyä kirjoittaa uskonnollista kirjallisuutta. Vain ylhäisnaiset selvisivät suuremmatta kritiikittä sosiaalisen asemansa varjolla. Hän käyttää esimerkkinä Margaret Cavendishia. Ks. Dulong 1993, 410, 411.

³¹⁰ Grundy 2004, xix, xx. Lady Marylle varmuudella attribuoitu tuotanto on liitetty kirjekokoelman loppuun.

kautta. Hän toimi yhteistyössä muun muassa Alexander Popen (1688–1744) ja John Gayn (1685–1732) kanssa.³¹¹

Naiskirjailija oli monessa suhteessa ongelmallinen hahmo. Uuden ajan alussa kirjailija miellettiin vahvasti miespuoliseksi, kun taas muusa, hänen inspiraationsa, oli naispuolinen. Samalla tavoin kuin yhteiskunta muutenkin, myös kirjallinen maailma rakentui heteroseksuaalisen hierarkian varaan. Siksi satiiriset kuvaukset naiskirjailijoista kuvaavat heidät naurettaviksi tai moraalittomiksi. Naiskirjailija oli tavallaan kolmas sukupuoli, joka rikkoi totunnaisia roolimalleja. Koska kirjoittamisen katsottiin olevan miehille kuuluva julkisen elämän osa-alue, kirjoittava nainen oli paitsi itsekäs, joka laiminlöi velvollisuutensa kodin piirissä, myös liikkui kielletyllä alueella. Kirjoja julkaisutta naista verrattiin prostituoituun, joka laittoi itsensä julkisesti myyntiin. Toinen seikka on ajatus kirjallisesta tuotoksesta tekijänsä henkisenä lapsena. Yhdistettynä aristoteeliseen käsitykseen naisen ja miehen roolijaosta elämän luomisessa törmätään ongelmaan. Aristoteleen mukaan nainen antaa vain materian ja mies tuo hengen. Miten nainen voi tuottaa henkisen puolen?³¹²

Margaret Ezellin mukaan, syy miksi aatelinaiset suosivat kirjoitustensa levittämistä käsikirjoituskopioina oli se, että luotettu ystävä- ja tuttavapiiri oli turvallinen yleisö. He yleensä jakoivat kirjoittajan ajatukset ja uskomukset, eivätkä tarvinnut apua kirjoitusten tulkitsemiseen, joten erehtymisen vaaraa sen sanomasta ei ollut. Joskus kuitenkin kävi niin, että sukulaiset julkaisivat käsikirjoitukset tekijän kuoleman jälkeen tai kirjanpainaja sai ne käsiinsä ja julkaisi ne ilman lupaa. Heillä, jotka halusivat kirjoituksensa julkaistavaksi, oli monia keinoja, yksittäisen teoksen julkaisemisen lisäksi. Sanomalehdistön merkitys kasvoi 1700-luvun kuluessa, joten yksi keino oli

³¹¹ MWM vol.III, Mary Wortley Montagu to the Countess of Bute, 25.1.1753, 42–48. Keith 2003,79; Grundy 2004, 3–5, 10–11, 16, 17, 93. Henry Fielding tunnetaan klassikkoromaaneistaan *Joseph Andrews* ja *Tom Jones*. Lady Mary tapasi Popen vuonna 1715. Parin monimutkainen ystävyys ja Popen puolelta romanttinen ja seksuaalinen ihailu, muuttui lopulta katkeraksi vihanpidoksi.

³¹² Tammi 2002, 120; Spencer 2003, 99, 100, 101, 102, 103. Kolmas sukupuoli ks. Nurminen 2008, 20. Naiskirjailijoiden kuvastoa yksityiskohtaisesti ks. Spencer 2003 passim. Naiskirjailijoita puolustavat tahot nostivat usein Sapfon esiin todistaakseen naiskirjailijoiden pitkälle juontuvan tradition. Toisaalta häntä käytettiin myös aivan päinvastaiseen tarkoitukseen. Sapfo (640–590) eaa. oli kreikkalainen naisrunoilija Lesboksen saarella. Hänen kerrotaan asuneen naisyhteisössä, jossa palvottiin Afroditea, muusia ja sulottaria. Legendan mukaan Sapfo teki itsemurhan onnetoman rakkausjutun päätteeksi. Tämä ja saaren nimi ovat myöhemmin virheellisesti luoneet käsityksen Sapfon homoseksuaalisuudesta. Sapfosta ks. Castrén (2000) 2006, 503–504. Tämä naiskirjailijoita kohtaan tunnettu epäluulo jatkui pitkälle 1800-luvulle. Kiitokset tästä huomiosta Maarit Leskelä-Kärjelle.

julkaista kirjoitus sanomalehdessä tai pamflettina. Tällöin naiskirjoittajan anonyymiys säilyi, koska hänen ei tarvinnut neuvotella esimerkiksi kirjanpainajan kanssa. Monien naisrunoilijoiden töitä julkaistiin myös lukuisissa runokokoelmissa.³¹³ Claude Dulong kirjoittaa, että monet naiset turvautuivat salanimeen tai anonyymiuteen paheksunnan pelossa. Ongelmaksi muodostui kuitenkin se, etteivät he voineet kunnian menettämisen pelossa myöskään puolustaa omia töitään kritiikiltä.³¹⁴

Lady Mary oli erityisen tarkka sopivaisuussäännöistä, vaikka toimikin hyvin julkisesti. Hän suosi tuotoksiensa yksityistä levittämistä valikoidussa tuttavapiirissä. Runot ja muut kirjoitukset levisivät käsikirjoituskopioina. Lady Mary todennäköisesti julkaisi myös tarkoituksella kirjoituksiaan. Niitä julkaistiin myös nimettömänä ilman hänen lupaansa. Kaikissa tapauksissa, silloinkin kun kirjailijan henkilöllisyys oli kaikille selvää, lady Mary piti kiinni nimettömyydestään.³¹⁵ Katson, että koska lady Mary oli ylhäisaatelista, hän ei katsonut arvolleen sopivaksi, että hänen tekemisiään ruodittaisiin lehdistössä. Jennifer Keithin mukaan hänen töidensä saama arvostelu oli sidoksissa hänen henkilönsä. Tekstejä ei arvosteltu niiden kirjallisten ansioiden mukaan, vaan osana lady Maryn persoonaa.³¹⁶

Toisaalta lady Maryn vaitonaisuus johti siihen, että osa hänen töistään nimettiin miesten kirjoittamiksi. Yksi kiistanalaisimmista on runokokoelma *Town Eclogues*, joka on kirjoitettu ennen vuotta 1716. On epäselvää, miten suuri vaikutus Popella ja Gayllä oli kokoelman tekemisessä. Isobel Grundy katsoo, että lady Mary kirjoitti ne ennen kuin edes tapasi nämä kaksi herrasmiestä. Molemmilta runoilijoilta löytyy samantyyppisiä tekstejä, mutta se ei todista, että he olisivat kirjoittaneet myös tämän kokoelman. Koska he olivat miehiä ja vanhempia kuin lady Mary, oli niin helppo uskoa, että lady Mary oli vain kirjallinen oppilas.³¹⁷

I desire this letter (innocent as it is) may be burnt. All my works are consecrated to the fire for fear of being but to more ignoble uses, as their betters have been before them.³¹⁸

Town Eclogues kokoelma ei ollut tarkoitettu julkaistavaksi. Kirjanpainaja Edmund Curll julkaisi kuitenkin kokoelman ilman lupaa nimellä *Court Poems*. Näin lady Maryn nimi

³¹³ Ezell 2003, 144, 145, 149, 150, 151.

³¹⁴ Dulong 1993, 412.

³¹⁵ Rumbold 2003, 129, 130.

³¹⁶ Keith 2003, 80.

³¹⁷ Grundy 2004, 93, 94, 103, 104, 109, 110.

³¹⁸ MWM, vol.III, Mary Wortley Montagu to Lady Frances Steuart, 7.9.1758, 208–270.

joutui lehdistön hampaisiin, aivan kuten hän oli pelännyt. Kokoelman runo *Roxana* suututti Walesin prinsessa Carolinen.³¹⁹ Siksi lady Maryn ratkaisu tuhota töitään on perusteltu. Aikana jolloin maine oli naiselle kaikki kaikessa, henkilökohtaisten kirjeiden tai runojen joutuminen väärin käsiin saattoi haitata sosiaalisia ja taloudellisia suhteita. Varmaankin hän olisi polttanut kaikki työnsä jos olisi osannut aavistaa, millaiseen kirjalliseen sotaan myöhemmin joutuisi Alexander Popen kanssa.³²⁰

Naiskirjailija liikkui hankalalla maaperällä julkisen ja yksityisen välimaastossa. Vaikka lady Maryn työskentely kirjailijana oli kaikille selvää, hän viimeiseen asti kielsi tämän tosiseikan julkisuudessa. Huolimatta töidensä saamasta arvostuksesta lady Mary edelleen kielsi niiden olevan lähtöisin hänen kynästään. Ehkä alhaisempi syntyperä olisi suonut lady Marylle suuremman vapauden harjoittaa kirjailijan ammattia, mutta ylhäissyntyiselle naiselle se ei ollut mahdollista. Kirjailijan ammatti oli julkinen ja kuten niin monesti tämän tutkielman aikana on tullut ilmi, naiselle maine oli ensiarvoisen tärkeää. Kuinka lady Mary olisi voinut säilyttää siveellisen ja koskemattoman aatellisnaisen statuksensa, jos hänen tekemisiään olisi käsitelty julkisesti?

³¹⁹ Grundy 2004, 102, 103, 109, 110, 111, 112. Runossa arvosteltiin prinsessan hovipolitiikkaa. Runon päähenkilö valittaa, että hänen hovinaisen paikkansa annettiin ulkomaalaiselle. Ilmeisesti taustalla olivat todelliset henkilöt. K.s. Grundy 2004, 86.

³²⁰ Tämä kirjallinen kamppailu ja mustamaalaus jatkuivat vuosien ajan. Molemmat osapuolet julkaisivat vastaiskuja lehdistössä ja runomuotoisena. Syitä Popen suuttumukseen voi vain arvailla. Kiistan yksityiskohdista ks. Grundy 2004, passim.

5. MIKÄ TEKEE LADYN? – LOPPUSANAT

Allmost all Girls of Quality are educated as if they were to be great Ladys, which is often as little to be expected as an immoderate Heat of the Sun in the North of Scotland. You should teach yours to confine their Desires to probabillitys, to be as usefull as is possible to themselves, and to think privacy (as it is) the happiest state of Life.³²¹

Ympyrä on sulkeutunut ja annan jälleen kerran puheenvuoron lady Marylle. Hänen kommenttinsa ovat yhtä ristiriitaiset kuin ovat hänen tekonsakin. Tässä tyttärelleen lähetetyssä kirjeessä lady Mary asettuu niiden soraäänien kannalle, jotka pitivät aatelistyttöjen koulutusta riittämättömänä ulkoisiin asioihin keskittyvänä näpertelynä, joka sivuutti kirjalliset pyrkimykset. Toisaalta niin hänen oma kasvatuksensa kuin omille tyttärentyttärilleen suosittelimansa kasvatusta- ja koulutusohjelma sisälsi paljon niitä elementtejä, joita sisältyi ”perinteiseen” aatelistyttöjen kasvatukseen. Lady Mary ei myöskään aikuisiällä hyljeksinyt näitä taitoja, kuten käsitöitä ja puutarhanhoitoa. Myös monet tutkijat ovat langenneet yksioikoisesti toteamaan, että aatelisnaisten koulutus oli uuden ajan alussa puutteellinen ja keskittyi vain hienoille naisille sopiviin taitoihin (*accomplishments*). Tämän tutkielman tarkoituksena on ollut kiinnittää huomiota siihen, miten paljon tätä monimutkaisempi asia naisten koulutus ja kasvatuskysymys on ollut.

Kysymys aatelisnaisten kasvatuksesta ja koulutuksesta muodostaa monisäikeisen kudelman, joka ulottuu englantilaisten aatelisnaisten elämään monelta eri suunnalta. Siksi tämäkin tutkielma on tarkastellut kysymystä laajasti ulottuen tutkimuskohteiden koko elämän eri osa-alueisiin. Naisten kasvatusta ja koulutusta eivät olleet yksioikoinen asia, kuten herkästi tänä päivänä voisi luulla. Sitä ei voida kuitata toteamalla, että naiset eivät saaneet uuden ajan alussa mitään koulutusta. Palatakseni johdannossa esittämäni Barbara Whiteheadin määritelmään, uuden ajan alun koulutuksen ja kasvatuksen päämääränä oli suoda jokaiselle yksilölle riittävät taidot ja tiedot toimia yhteisössä. Jokaisella yksilöllä oli hierarkkisen ideaalin mukaan oma paikkansa ja tehtävänsä. Siihen tehtävään hänen piti valmistautua. Tällöin sukupuolella, iällä ja sosiaalisella asemalla oli merkitystä.

Vaikka tutkimuskohteenani ovat ennen kaikkea naiset, olen halunnut myös tuoda esille myös niitä seikkoja, jotka koskivat molempia sukupuolia. Uuden ajan alun kasvatusta ja koulutuskysymyksissä säätyasemalla, tässä tapauksessa aatelisella

³²¹ CL vol. II Lady Mary Wortley Montagu to Lady Bute, 19.2. 1750, 450–452.

syntyperällä oli suurempi merkitys kuin sukupuolella. Molemmilla toki oli merkitystä. Monissa alan tutkimuksissa on painotettu eri sukupuolten kasvatuksellisia eroja. Sukupuoli merkitsi kuitenkin enemmän painotuseroja. Sekä aatelisneitojen että poikien oli hallittava samoja asioita toimiakseen yhteiskunnassa ja säätynsä jäsenenä. Jos tarkastellaan kirjallisia perustaitoja, englantilainen aatelisto oli täysin kirjoitus- ja lukutaitoista tarkastellulla ajanjaksolla. Sekä naisten että miesten odotettiin osaavan kirjoittaa kirjeitä ja hallitsevan siihen liittyvät konventiot. Sekä tytöille että pojille opetettiin perustiedot historiasta ja uskonnosta sekä klassisesta kirjallisuudesta. Nämä säilyivät aatelin kasvatuksen kulmakivinä koko varhaismodernin ajan, joskin 1700-luvulla tuli muotiin myös ranskalainen kirjallisuus ja ranskan kielelle käännetty klassisen kirjallisuuden merkkiteokset. On myös havaittavissa, että 1700-luvulla uskonnollisuus jäi taka-alalle. Tutkielmani päähenkilöistä 1700-luvulla eläneet lady Mary ja lady Sarah eivät nosta uskonnollisuutta esille toisin kuin edellisellä vuosisadalla eläneet lady Anne ja lady Russell.

Aatelisto erottautui muista säädyistä käytöksensä erinomaisuudella. Jokaisen aatelisen tuli osata käyttäytyä tilanteen ja henkilöiden aseman mukaisella tavalla. Aatelislapsille opetettiin näitä sääntöjä muun muassa kirjeenvaihdon avulla, mutta myös antamalla heidän ottaa osaa sosiaalisiin tapahtumiin, joissa he pystyivät käytännössä näitä taitoja käyttämään. Sosiaalinen elämä vierailuineen ja huvituksineen olivat osa aatelin jokapäiväistä elämää ja tärkeä vaikuttamisen kanava, joten aatelisneitojen saama kasvatusta oli elintärkeä. Viimeinen silaus aatelisnaisen kasvatukseen saatiin esittäytymällä hovissa. Käytös- ja puhuttelusäännöt kuvastivat hierarkkisia suhteita sekä eri säätyjen että sukupuolten välillä. Puolisot, ainakin vaimot kutsuivat miestään sukunimellä ja usein myös tittelillä isäntä (master) tai herra (Lord). Myös ikäjärjestys näkyi puhutteluissa. Lennoxin perheen vanhimmat sisarukset puhuttelivat nuorempiaan etunimellä, kun taas nuoremmat kutsuivat vanhempia sisaruksia sukunimellä. Perheenpään eli isän ja myöhemmin veljen asema perhehierarkiassa oli perheen naisia ylempänä ja näkyi myös puhuttelussa.

Hyvän tavan mukaiset käyttäytymissäännöt koskivat sekä eleitä, puhetta kuin liikkumistakin. Aateli erottautui ulkoisella olemuksellaan, johon kuuluivat paitsi liikkumisen sirous ja puheiden hallinta kuin näyttävä pukeutuminen. Naisten kohdalla huomion kiinnittäminen ulkoiseen olemukseen oli kuitenkin monimutkainen asia. Toisaalta naisten odotettiin parantelevan ulkonäköään ja esiintyvän aatelisarvon mukaisesti näyttävästi, mutta toisaalta läpi uuden ajan alun naisia arvosteltiin Jumalan luomien kasvojen keinotekoisesta muokkaamisesta, miesten harhaanjohtamisesta ja

turhamaisuudesta. Huolimatta tästä kaksijakoisesta suhtautumisesta, sukupuoli oli uuden ajan alussa hyvin performatiivinen. Ulkoisilla seikoilla oli merkitystä sukupuolen määrittelyssä, sillä sukupuolta rakennettiin myös ulkoisilla elementeillä. Nainen ja mies erottuivat ulkoisella olemuksellaan, liikkumisellaan ja pukeutumisellaan. Silloin kun tämä ei ollut mahdollista tai se oli vaikeaa, ajaututtiin ongelmiin. Siksi monet naisten maskuliiniset muotivaatteet, kuten 1700-luvulla yleistynyt ratsastuspuku, joutuivat arvostelijoiden hampaisiin.

Kun nuori aatelinainen oli saavuttanut tarvittavat tiedot ja taidot ja hänet oli esitelty hovissa, alkoi aviomiehen etsiminen. Kaikki naiset uuden ajan alussa eivät luonnollisesti avioituneet, mutta avioliitto oli kuitenkin se ihanne, jota tavoiteltiin, oli avio-onni sitten auvoista tai ei. Joka tapauksessa perhe oli uuden ajan alussa tavoiteltavin tila sekä miehelle että naiselle. Avioliiton solmimiseen ja aviovaimona ja kartanotalouden emäntänä toimiminen oli päämäärä, jota varten aatelistyttöjä kasvatettiin. Pelkästään avioliiton solmimiseen vaadittiin paljon neuvotteluja, aikaa ja rahaa. Sukupuolten välinen hierarkia oli selvä. Nainen ei saanut tehdä aloitetta, vaan hänen tuli odottaa, että mies tekee aikeensa selväksi. Tässä kohden aatelistytön saama käytöskasvatus joutui koetukselle. Hänen oli rohkaistava kosijaansa samalla kun esitti viatonta neitoa. Vaikka aatelin avioitumisessa rahalla ja asemalla oli suuri merkitys, erityisesti 1700-luvulla keskusteluun nousi myös puolisoitten keskinäinen kiintymys ja yhteensopivuus.

Avioelämään astuessaan aatelinaisen oppimat taidot joutuivat todelliselle koetukselle. Talon valtiattaren tuli ainakin periaatteessa olla selvillä taloudenhoidon eri osa-alueista. Toki konkreettiset työtehtävät oli jaettu palveluskunnalle, mutta talon rouvan tuli olla selvillä, mitä hänen talouudessaan tapahtui. Huonosta taloudenhoidosta sai moitteita sekä sukulaisilta että aviomieheltä. Lasten hoito ja kasvatus näiden syntymään liittyvistä järjestelyistä lähtien, kuului äidille. Luonnollisestikin aatelinaisilla oli apunaan joukko palvelijoita, jotka auttoivat käytännön asioissa, kuten lasten jokapäiväisessä hoidossa, mutta kuten tutkielmani esimerkit ovat osoittaneet, äideille oli tärkeää osallistua lastensa elämään erityisesti näiden ollessa sairaina. Naisen tehtävä uuden ajan alussa oli olla äiti, ja hyvä äiti huolehti lapsistaan, vaikkei aina kovin konkreettisesti. Myös ajanviettotavat olivat sukupuolen ja säätyaseman leimaamia. Aatelinnaisten odotettiin viettävän paljon aikaa yksin, kun heidän aviomiehensä olivat poissa. Joutilaisuus ei ollut suotavaa, vaan heidän tuli täyttää aikansa erilaisilla askareilla, käsitöillä, lukemisella ja ulkoilulla. Sosiaalinen elämä ei tapahtunut vain kodin ulkopuolella, vaan vieraita kestittiin myös kotosalla. Vastuu kaikesta oli talon

emännällä. Kaikkea taloudenhoitoon liittyviä taitoja opetettiin aatelistyöille jo varhain, jotta he pystyisivät itse toimimaan kotitalouden johdossa avioitumisensa jälkeen.

Aikaisempi tutkimus on korostanut isien roolin merkitystä lasten kasvatuksessa ja koulutuksessa. Tämä on erityisen silmiinpistävää tyttöjen saaman koulutuksen osalta. Vain valistunut isä antoi tyttäriensä saada laajempaa kirjallista sivistystä. Lisäksi perheenisä päätti muutenkin kaikesta lapsia koskevasta, myös kasvatuskysymyksistä. Äitien rooli on pitkälti unohdettu. Tässä tutkielmassa olen halunnut osoittaa, miten keskeisessä osassa äidit olivat tässä kysymyksessä. Väitän, että äidit paitsi opettivat tyttärilleen konkreettisia taitoja, joita he tarvitsivat kotitalouden hoidossa ja seuraelämän pyönteissä, he myös siirsivät tyttärilleen omaa kiinnostustaan muun muassa tieteisiin ja kirjallisuuteen. Näiden neljän aatelisnaisen kohdalla on epäselvää, kuinka paljon isä oli vaikuttanut heidän kasvatukseensa ja koulutukseensa. Lady Annen kohdalla äidin roolin merkitys oli selvä. Hänen isänsä oli ensin paljon poissa kotoa ja sitten kuoli hyvin varhain. Margaret-äiti vastasi tyttärensä koulutuksesta ja kasvatuksesta yksin. Lisäksi on havaittavissa, että Cumberlandin kreivitär siirsi tyttarelleen omaa mielenkiintoaan tieteisiin ja oppineisuuteen. Myös muiden naisten kohdalla on kyseenalaista, kuinka paljon isä todellisuudessa näihin asioihin vaikutti. Lady Maryn oman todistuksen mukaan hän oli itseoppinut, joskin lapsuudenkodin antamat hyvät puitteet kirjastoineen ja oppineiden vieraiden joukko varmasti edesauttoivat hänen pyrkimyksiään. Suoranaista kannustusta isän taholta ei ole kuitenkaan nähtävissä. Lisäksi lady Maryn varhaiskasvatus oli tämän isoäidin vastuulla. Myös lady Mary yritti siirtää omaa innostustaan tuleville polville, nimittäin tyttärentyttärilleen, joista nuorin Louisa Stuart myöhemmin osoittautui kirjallisesti lahjakkaaksi. Lady Sarah puolestaan menetti vanhempansa verrattain nuorena, joten jäi kyseenalaiseksi, vaikuttiko tieteistä kiinnostunut Richmondin herttua millään tavoin hänen koulutukseensa. Pidän todennäköisempänä, että vanhemmilla sisaruksilla ja heidän kasvatusaatteillaan oli suurempi vaikutus. Lady Russellin saamasta kasvatuksesta on jäänyt hyvin vähän viitteitä kirjeaineistoon, joten jäljelle jäävät vain valistuneet arvailut.

Kaikki neljä tutkielmani aatelisnaista olivat omalla tavallaan radikaaleja, yhteiskunnan ja naiseuden rajoja koettelevia yksilöitä, mutta he myös tiedostivat sukupuolensa ja ennen kaikkea syntyperänsä heille asettamat vaatimukset. Tämä näkyi myös siinä tavassa jolla he suhtautuivat kysymykseen naisten koulutuksesta ja kasvatuksesta. Lady Anne ei noussut barrikadeille kirjallisesti tai muutenkaan, mutta osoitti toiminnallaan poliittisesti levottomana aikana, että hän saattoi toimia omin päin

miehistä välittämättä. Lady Russellin näkemykset ovat voineet olla samansuuntaiset. Leskeytyminen ei estänyt häntä olemasta aktiivinen niin poliittisesti kuin sosiaalisesti. Varakkaana perijättärenä hän saattoi toimia itsenäisesti. Näitä kahta naista yhdistää kirjallisen formaatin erilaisuudesta huolimatta ilmaisun hillitty tyyli. He eivät huuda mielipiteitään julki päiväkirjan tai kirjeiden sivuilla, mutta lähempi tarkastelu paljastaa kaksi hyvin määrätietoista naista.

Lady Sarah vaikuttaa ensi näkemältä ympäristönsä vaikutuksille alttiina olevana pikkusiskona, mutta lähempi tarkastelu osoittaa hänen olleen melko radikaali tapaus. Hänen kirjeidensä näennäinen kepeys piilottaa alleen rohkean naisen, joka uskalsi toimia oman mielensä mukaan. Vaikka hän monessa suhteessa noudatti ympäristön asettamia odotuksia ja ainakin tunsi omantunnonvaivoja niiden noudattamatta jättämisestä, hän silti teki paljon aikakaudelle erikoisia ratkaisuja. Avioero oli epätavallinen ilmiö myös aateliston keskuudessa, mutta silti lady Sarah erosi aviomiehestään ja avioitui aatelittoman miehen kanssa ja antoi sisarensa adoptoida yhden tyttäristään. Hän oli jossain määrin poliittisesti aktiivinen, mutta ei kuitenkaan katsonut naisilla olevan vaikutusmahdollisuuksia.

Lady Mary oli myös monessa suhteessa yhtä ristiriitainen. Toisaalta hän uskoi naisten kykyihin myös oppineisuuden alalla aikana jolloin naisia pidettiin miestä heikompi lahjaisena ja heiltä oli suljettu tiet institutionaaliseen opetukseen. Hän herätti huomiota niin kirjallisella lahjakkuudellaan kuin epätavallisella pukeutumisellaan sekä matkoillaan vieraisiin maihin. Hän kannusti tyttärtään kasvattamaan oman lapsensa kirjanoppineiksi, mutta ei tehnyt niin oman tyttärensä kohdalla. Hän altisti itsensä julkisuudelle, mutta yritti silti pysytellä koskemattomana kritiikille ja pitää kiinni, ainakin näennäisesti, sopivaisuussäännöistä. Lisäksi hän varoitteli tyttärentyttäriään tekemästä samoin, ja uskotteli tyttarelleen, että kaikki julkisuus oli langennut hänen osakseen sattumalta. Vaikka kirjailija ja naisten oikeuksien puolestapuhuja Mary Astell kuuluikin lady Maryn ystäväpiiriin ja vaikutti varmasti hänen ajatuksiinsa, ei lady Marya voi kutsua feministiksi. Hän ei yleisesti ottaen usko, että naiset, varsinkaan aatelin naiset, voisivat esimerkiksi elättää itseään omalla työllään tai että sukupuolienvälistä hierarkiaa tulisi muuttaa. Lady Mary koetteli yhteiskunnan rajoja, vaikka ei halunnutkaan niitä radikaalisti muuttaa.

Elämä on täynnä ristiriitoja ja järjenvastaisia asioita. Kulttuurihistorian tarkoituksena ei ole selittää menneisyyttä loogisesti vaan tuoda esille sen monimuotoisuus. Naisena oleminen uuden ajan alussa määrittyi kuten tänäkin päivänä yksilöiden kautta. Sukupuoli ei määrännyt ihmisen elämää, mutta antoi sille suuntaviivat, jonka puitteissa

yksilö saattoi toimia. Uuden ajan alun aatelisnaisen elämään vaikuttivat säädyn asettamat velvollisuudet perheen parissa ja laajasti yhteiskunnassa. Naisen odotettiin olevan äiti ja vaimo. Lisäksi hänen odotettiin pystyvän edustamaan säätyään. Myös lääketieteen ja uskonnon käsitykset määrittivät kuvaa eri sukupuolista. Naista pidettiin fyysisesti ja älyllisesti heikkona, mikä heijastui muun muassa naisten lainsäädännölliseen asemaan miehistä riippuvaisina. Lisäksi naiset itse määrittivät omaa olemassaoloaan sekä naisen tehtäviä ja velvollisuuksia kommentoimalla aikalaistensa ja omaa käytöstään. Huolimatta ennakko-odotuksista yksilö saattoi toimia laajasti näiden rajojen puitteissa tai tarvittaessa rikkoa niitä.

Lopuksi haluan sanoa muutaman sanan tulevaisuudesta. Tätä tutkielmaan kirjoittaessani olen kohdannut ajoittaisia tuskastumisen hetkiä, sillä olen havainnut lukuisia mielenkiintoisia polkuja, joita voisin lähteä seuraamaan. Suurella itsekurilla olen kuitenkin yrittänyt pysyä tämän pro gradu-tutkielman rajallisen tilan määräämässä tutkimusongelmassa. Sisarukset ja muut sukulaiset sekä heidän välisensä suhteet nousivat aineistosta merkittävästi esille. Näillä naisilla oli vaihteleva suhde sisaruksiinsa ja muihin sukulaisiinsa. Yksi mahdollinen tutkimuskohde olisi juuri naisten väliset suhteet ja valtahierarkia. Miten sukulaisuussuhteita käytettiin hyväksi? Miten sukulaisten verkosto toimi eri tilanteissa? Toinen mahdollisuus on lähteä selvittämään naisten vaikuttamista julkisessa elämässä. Siinä astuvat kuvaan myös tuttavapiiri ja hovimaailma. Yksi minua kiehtomaan jääneistä tämän tarinan sivuhenkilöistä on lady Louisa Stuart, lady Maryn nuorin tyttärentytär. Lady Louisa peri isoäitinsä kirjallisen lahjakkuuden ja työskenteli tämän kirjeenvaihdon julkaisemiseksi. Ne vähät pilkahdukset, jotka lady Louisan persoonasta sain tätä tutkielmaa työstäessäni, saivat minut pohtimaan millainen tämä toisen polven kirjailijatar mahtoi olla? Ehkä hänenkin tarinansa tulee joskus kerrottua. Lopuksi yritän muotoilla itse esittämäni kysymykseen vastauksen. Miten ladyksi tullaan? Kuten tämä tutkielma on osoittanut, vastaus ei ole yksiselitteinen. Yritän kuitenkin tiivistää sen Simone de Beauvoirin ajatuksia mukaillen; ladyksi ei synnytä, ladyksi kasvetaan. Asema ja titteli tulivat toki syntymälahjana, mutta se asema toi tullessaan velvollisuuksia, joihin jokaisen aatelisnaisen tuli valmistautua huolellisen kasvatuksen ja koulutuksen kautta.

LÄHDELUETTELO

Lyhenteet

CL *The Complete letters of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol.I, 1965. vol II 1966, vol. III 1967.

DAC *Diaries of Lady Anne Clifford*, 2009.

LRR *Letters of Rachel Lady Russell*, 1854.

LSL *Life and Letters of Lady Sarah Lennox 1745-1826*. Vol. I–II, 1901, 1902.

MWM *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. I–III, 1837.

OED *Oxford English Dictionary*.

Alkuperäislähteet

Clifford, Anne: *Diaries of Lady Anne Clifford*. Ed. D.J.H. Clifford. The History Press, Stroud 2009.

Lennox, Sarah: *Life and Letters of Lady Sarah Lennox 1745-1826*. Vol. I, Ed. the Countess of Ilchester and Lord Stavordale. John Murray, London 1902, Internet Archive <http://www.archive.org/details/cu31924088010743> (12.4.2010).

Lennox, Sarah: *Life and Letters of Lady Sarah Lennox 1745-1826*. Vol. II, Ed. the Countess of Ilchester and Lord Stavordale. John Murray, London 1901, Internet Archive <http://www.archive.org/details/cu31924088010743> (12.4.2010).

Montagu, Lady Mary Wortley: *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. I, Ed. lord Wharncliffe. Richard Bentley, London 1837, <http://www.archive.org/details/lettersandworks06montgoog> (3.8.2010).

Wortley Montagu, Lady Mary Wortley: *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. II, Ed. lord Wharncliffe. Richard Bentley, London 1837, <http://www.archive.org/details/lettersandworks00montgoog> (3.8.2010).

Montagu, Lady Mary Wortley: *The Letters and Works of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. III, Ed. lord Wharncliffe. Richard Bentley, London 1837, <http://www.archive.org/details/lettersandworks04montgoog> (3.8.2010).

Montagu, Lady Mary Wortley: *The Complete letters of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. I: 1708–1720. Ed. Robert Halsband. Oxford University Press, Oxford 1965.

Montagu, Lady Mary Wortley: *The Complete letters of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. II: 1721–1751, Ed. Robert Halsband, Oxford University Press, Oxford 1966.

Montagu, Lady Mary Wortley: *The Complete letters of Lady Mary Wortley Montagu*. Vol. III: 1752–1762, Ed. Robert Halsband, Oxford University Press, Oxford 1967.

Russell, Lady Rachel: *Letters of Rachel Lady Russell*. Ed. J.R. Parry and M'Millan, Philadelphia 1854, Internet Archive <http://www.archive.org/details/lettersrachella00martgoog> (11.6.2010).

Sanakirjat

Oxford English Dictionary, 2. ed. 1989, online version 2001, <http://www.oed.com.ezproxy.utu.fi:2048/>

Tutkimuskirjallisuus

Belfanti, Carlo Marco: The Civilization of Fashion: At the Origins of a Western Social Institution. *Journal of Social History*. Vol. 43, No. 2, Winter 2009, 261–283, Project Muse <http://muse.jhu.edu/journals/jsh/summary/v043/43.2.belfanti.html> (21.12.2011).

Bock, Gisela: Women in European history. Trans. Allison Brown (ei alkuteoksen nimeä). *The Making of Europe*, Blackwell, Bodmin Cornwall 2002.

Borsay, Peter: Children, Adolescents and Fashionable Urban Society in Eighteenth-Century England. *Fashioning Childhood in the Eighteenth Century. Age and Identity*. Ed. Anja Müller. Ashgate, Aldershot 2006, 53–62.

Brewer, John: *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the Eighteenth Century*. The University of Chicago Press, Chicago 1997.

Butler, Judith: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. (Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity, 1990). Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. 2. p. Gaudeamus, Helsinki 2008.

Cannon, John: The British Nobility 1660-1800. *The European Nobilities in the seventeenth and eighteenth centuries, vol. I: Western and Southern Europe*. Ed. H.M.Scott. Palgrave MacMillan, Houndmills & New York (1995) 2007, 61–93.

Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena: *Antiikin käsikirja*, 3. p. Otava, Helsinki (2000) 2006.

Chartier, Roger: The Practical Impact of Writing. *A History of Private Life III. Passions of the Renaissance*, (Histoire de la vie Privée vol.3 De la Renaissance aux Lumières). Ed. Philippe Ariés, George Duby, Roger Chartier. Trans. Arthur Goldhammer. The Belknap Press s.l. 1989, 111–160.

Costello, Louisa Stuart: *Memoirs of Eminent English Women*. Vol. II. Richard Bentley, London 1844, Internet Archive
<http://www.archive.org/details/memoirseminente03costgoog> 4.8.2010).

Curtis, Edith Roelker: *Lady Sarah Lennox. An Irrepressible Stuart 1745-1826*. G.P. Putnam's sons, New York 1946, Internet Archive
<http://www.archive.org/details/ladysarahlennox006698mbp> (8.12.2010).

Daybell, James: Introduction. *Early Modern Women's Letter Writing, 1450-1700*. Ed. James Daybell. Early Modern Literature in history. Palgrave, Houndmills, Basingstoke & New York 2001, 1–15.

Dulong, Claude : From Conversation to Creation. *A History of Women in the West III Renaissance and Enlightenment Paradoxes*. (Storia delle donne in Occidente). Ed. Natalie Zemon Davis & Arlette Farge. Trans. Arthur Goldhammer. Harvard University Press, Cambridge 1993, 396–419.

Dzuback, Mary Ann: Gender and the Politics of Knowledge. *History of Education Quarterly*. Vol. 43, No. 2 (summer 2003), 171–195, JSTOR
<http://www.jstor.org/stable/3218309> (01.12.2010).

Eales, Jacqueline: *Women in Early Modern England, 1550-1770*. Taylor & Francis, London 1998, Turun yliopiston kirjasto
<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=100173>
 90 (16.2.2011).

Ezell, Margaret J. M.: From Manuscript to Print: a Volume of Their Own? *Women and Poetry 1660-1750*. Ed. Sarah Prescott & David E. Shuttleton. Palgrave MacMillan, Basingstoke, New York 2003, 140–160, Turun yliopiston kirjasto
<https://ezproxy.utu.fi/login?url=http://www.palgraveconnect.com/doi/10.1057/9780230504899> (28.1.2011).

Fletcher, Anthony: *Gender, Sex & Subordination in England 1500-1800*. Yale University Press, New Haven 1995.

Foisil, Madeleine: Syvimmästä sisimmästä kirjoittaminen. *Omassa huoneessa: Yksityselämän historiaa renessanssista valistukseen*. (Histoire de la vie privée III. De la Renaissance aux Lumières. Formes de la privatisation.) Toim. Philippe Aries, George Duby, Roger Chartier. Suom. Johanna Ilmakunnas. Nemo, Helsinki 2001, 265–325.

Fraser, Antonia: *The Weaker Vessel. Woman's lot in the seventeenth-century England*. Weidelfeld and Nicolson, London 1984.

Forsström, Riikka: *Kaunis turhuus. Ylellisyys ja nautinnot yksinvaltiuden ajan Ranskassa*. Otava, Keuruu 2011.

Glaser, Brigitte: Gendered Childhoods. On the Discursive Formation of Young Females in the Eighteenth Century. *Fashioning Childhood in the Eighteenth Century. Age and Identity*. Ed. Anja Müller. Ashgate, Aldershot 2006, 189–198.

Grundy, Isobel: *Lady Mary Wortley Montagu. Comet of the Enlightenment*. Oxford University Press, Oxford 2004.

Halsband, Robert: Lady Mary Wortley Montagu as Letter-Writer. *PMLA*. Vol. 80, No. 3 (Jun. 1965), 155–163, JSTOR <http://www.jstor.org/stable/461262> (15.11.2010).

Harris, Amy: This I Beg my Aunt may not Know: Young Letter-Writers in Eighteenth-Century England, Peer Correspondence in a Hierarchical World. *The Journal of the History of Childhood and Youth*. Vol. 2, No. 3, Spring 2009, 333–360, Project Muse http://muse.jhu.edu.ezproxy.utu.fi:2048/journals/journal_of_the_history_of_youth_and_childhood/summary/v002/2.3.harris.html (19.8.2010).

Hufton, Olwen: Women, Work, and Family. *A History of Women in the West III Renaissance and Enlightenment Paradoxes*. (Storia delle donne in Occidente). Ed. Natalie Zemon Davis & Arlette Farge. Harvard University Press, Cambridge 1993, 15–45.

Ilmakunnas, Johanna: *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelisuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. SKS, Helsinki 2011.

Kaartinen, Marjo: Äidit ja tyttäret uuden ajan alussa. *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: sukupuolen historiaa*. Toim. Anu Lahtinen, Turun historiallinen yhdistys, Turku 2001, 168–183.

Kaartinen, Marjo: *Arjesta ihmeisiin. Eliitin kulttuurihistoriaa 1500–1800-luvun Euroopassa*. Tammi, Hämeenlinna 2006.

Kallioinen, Mika: *Rutto & rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Atena, Jyväskylä 2005.

Keith, Jennifer: Lady Mary Wortley Montagu (1689–1762): Haughty Mind, Warm Blood and the ‘Demon of Poesie’. *Women and Poetry 1660-1750*. Ed. Sarah Prescott & David E. Shuttleton. Palgrave MacMillan, Basingstoke, New York 2003, 79–87, Turun yliopiston kirjasto

<https://ezproxy.utu.fi/login?url=http://www.palgraveconnect.com/doi/10.1057/9780230504899> (28.1.2011).

Korhonen, Anu: Silmän ilot. *Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa*. Atena, Jyväskylä 2005.

Korhonen, Anu: Peili ja peilikuva uuden ajan alun Englannissa. *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. Toim. Maija Mäkikalli ja Riitta Laitinen, SKS, Helsinki 2010, 66–107.

Kunin, Aaron: From the Desk of Anne Clifford. *ELH*. Vol. 71, No. 3 (Fall, 2004), 587–608, JSOR <http://www.jstor.org/stable/30029935> (15.11.2010).

Lagerstam, Liisa ja Jessica Parland-von Essen: Aatelin kasvatus. *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1860-luvulle*. Toim. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen. SKS, Hämeenlinna 2010, 184–220.

Matthews-Grieco, Sara F.: The Body, Appearance, and Sexuality. *A History of Women in the West III Renaissance and Enlightenment Paradoxes*. Ed. Natalie Zemon Davis & Arlette Farge. Harvard University Press, 1993 s. 46–84.

Martin, Joanna: *Wives and Daughters. Women and Children in the Georgian Country House*. Hambledon Continuum, London & New York 2004.

McNeill, William H.: *Kansat ja kulkutaudit*. (Plagues and Peoples, 1976). Suom. Tero Karasjärvi & Ossi Kokkonen. Sivilisaatiohistoria-sarja. Vastapaino, Tampere 2004.

Mendelson, Sara & Crawford, Patricia: *Women in Early Modern England 1550–1720*. Clarendon Press, Oxford 1998.

Nurminen, Marjo T: *Tiedon tyttäret. Oppineita eurooppalaisia naisia antiikista valistukseen*. WSOY, Porvoo 2008.

O'Day, Rosemary: Tudor and Stuart Women: their Lives through their Letters. *Early Modern Women's Letter Writing, 1450-1700*. Ed. James Daybell. Early Modern Literature in history. Palgrave, Houndmills, Basingstoke & New York 2001, 127–242.

Ollila, Anne: Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä. *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Toim. Kari Immonen ja Maarit Leskelä-Kärki. SKS, Hämeenlinna 2002, 75–90.

Ollila, Anne: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Historiallinen arkisto 132. SKS Helsinki 2010.

Parland-von Essen: Jessica: Kasvatusta kauneuteen. Estetiikka aatelin etiikkana. *Naisten salonki. 1700-luvun eurooppalaisia naistaiteilijoita*. Toim. Ulla Aartomaa. WSOY, Hämeenlinna 2007, 95–106.

Paston, George [Emily Morse Symonds]: *Lady Mary Wortley Montagu and her times*. 2.ed. Methuen &co, London 1907, Internet Archive <http://www.archive.org/details/cu31924028126740> (8.12.2010).

Pylkkänen, Riitta: *Barokin pukumuoti Suomessa 1620–1720*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 71. Weilin+Göös, Helsinki 1970.

Raddeker, Hélène Bowen: *Sceptical History. Feminist and Postmodern Approaches in Practice*. Routledge, London & New York 2007.

Revel, Jacques: Kohteliaisuus ja hyvät käytöstavat. *Omassa huoneessa: Yksityiselämän historiaa renessanssista valistukseen*. Toim. Philippe Aries, George Duby, Roger Chartier. Alkuteos: Histoire de la vie privée III. De la Renaissance aux Lumières. Formes de la privatisation. Suom. Johanna Ilmakunnas. Nemo, Helsinki 2001, 23–86.

Rumbold, Valerie: Rank, Community and Audience: the Social Range of Women's Poetry. *Women and Poetry 1660-1750*. Ed. Sarah Prescott & David E. Shuttleton, Palgrave MacMillan, Basingstoke, New York 2003, 121–139, Turun yliopiston kirjasto <https://ezproxy.utu.fi/login?url=http://www.palgraveconnect.com/doi/10.1057/9780230504899> (28.1.2011).

Salzman, Paul: *Reading Early Modern Women's Writing*. Oxford University Press, Oxford 2006, Turun yliopiston kirjasto
<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10271383> (17.2.2011).

Salzman, Paul: Anne Clifford: Writing for Oneself, Writing for Others. *Parergon*, Vol. 27, No. 1, 2010, 125–142, Project Muse
<http://muse.jhu.edu/journals/pgn/summary/v027/27.1.salzman.html> (15.11.2010).

Sarjala, Jukka: *Music, Morals, and the Body. An Academic Issue in Turku 1653–1803*. Studia Historica 65, SKS, Helsinki 2001.

Schwoerer, Lois G.: *Lady Rachel Russell. "One of the best of women"*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore & London 1988.

Scott, Joan W.: *Gender and the politics of history*. Columbia University Press, New York 1999, Turun yliopiston kirjasto
<http://quod.lib.umich.edu.ezproxy.utu.fi:2048/cgi/t/text/textidx?c=acls;idno=heb00103> (18.2.2011).

Shimizu, Stacey: The Pattern of Perfect Womanhood. Feminine Virtue, Pattern Books and the Fiction of the Clothworking Woman. *Women's Education in Early Modern Europe: A History 1500-1800*. Ed. Barbara Whitehead, Routledge, New York 1999, 75–100, Turun yliopiston kirjasto,
<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10054809> (10.12.2010).

Spencer, Jane: Imagining the Woman Poet: Creative Female Bodies. *Women and Poetry 1660-1750*. Ed. Sarah Prescott & David E. Shuttleton. Palgrave MacMillan, Basingstoke, New York 2003, 99–120, Turun yliopiston kirjasto
<https://ezproxy.utu.fi/login?url=http://www.palgraveconnect.com/doi/10.1057/9780230504899> (28.1.2011).

Stepney, Lady: *Memoirs Lady Russell and Lady Herbert 1623-1723*. Ed. Lady Stepney, Adam and Charles Black, London 1898, Internet Archive
<http://www.archive.org/details/memoirsofladyrus00stepuoft> (11.6.2010).

Tague, Ingrid H.: *Women of Quality. Accepting and contesting ideals of femininity in England, 1690–1760*. The Boydell Press, Woodbridge & Rochester 2002.

Tammi, Riina: Äidinrakkaus uuden ajan alun Englannissa. *Hetkiä historiassa*. Toim. Henri Terho. Cultural History-Kulttuurihistoria 2, Hämeenlinna 2002, 117–144.

Tillyard, Stella.: *Aristocrats. Caroline, Emily, Louisa and Sarah Lennox, 1740–1832*. Vintage, London 1995.

Vainio-Korhonen, Kirsi: Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen, Kirsi Vainio-Korhonen. Historiallinen Arkisto 134. SKS, Helsinki 2011, 141–162.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Suomen herttuattaren arvoitus. Suomalaisia naiskohtaloita 1700-luvulta*. Edita, Helsinki 2009.

Vainio-Korhonen, Kirsi: *Sophie Creutzin aika. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki 2008.

Vickery, Amanda: *Behind Closed Doors. At Home in Georgian England*. Yale University Press. New Haven & London 2009.

Vickery, Amanda: *The Gentleman's Daughter. Women's lives in Georgian England*. Yale University Press, New Haven & London 1998.

Wheale, Nigel : *Writing and Society : Literacy Print and Politics in Britain (1590–1660)*. Routledge, London & New York (1999) 2005, Turun yliopiston kirjasto
<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10095141&p00=%22anne%20clifford%22> (14.12.2011).

Whitehead, Barbara: Introduction. *Women's Education in Early Modern Europe : A History, 1500-1800*. Ed. Barbara Whitehead. Routledge , New York 1999, ix–xvi, Turun yliopiston kirjasto,

<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10054809> (10.12.2010).

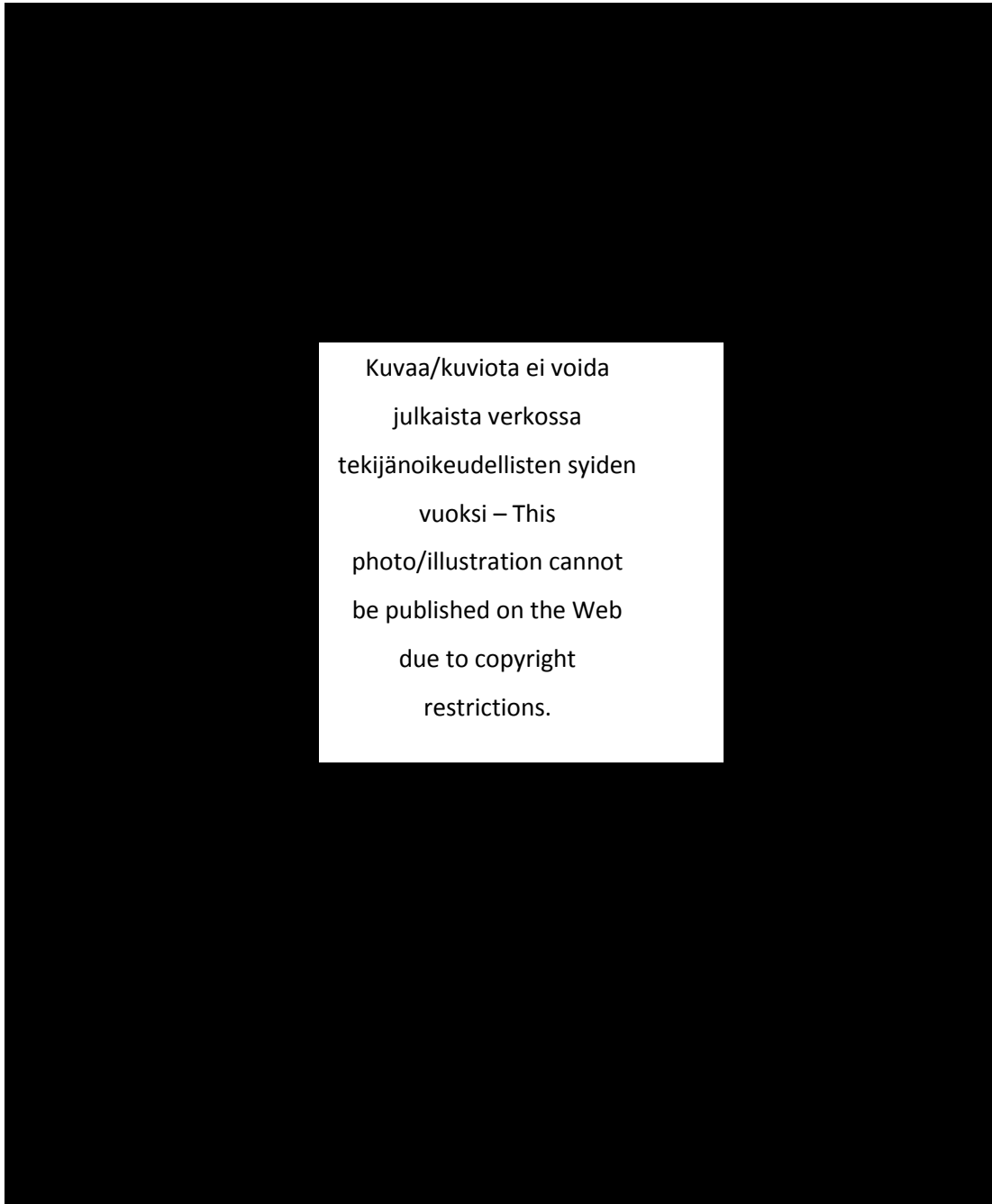
Wilcox, Helen: “Free and Easy as ones discourse?” Genre and self-expression in the poems and letters of early modern Englishwomen. *Genre and Women´s Life Writing in Early Modern England*. Ed. Michelle M. Dowd, Julie A. Eckerle. Ashgate, Aldershot, 1997, 15–32, Turun yliopiston kirjasto

<http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10211140> (11.11.2010).

Williamson, George C.: *Lady Anne Clifford. Countess of Dorset, Pembroke and Montgomery 1590–1676. Her Life, Letter and Work*. Kendal Titus Wilson and son, s.l. 1922, Internet Archive <http://www.archive.org/details/cu31924027999014>, (12.4.2010).

Whitaker, Katie: *Mad Madge. The Extraordinary life of Margaret Cavendish, Duchess of Newcastle, the first woman to live by her pen*. Basic Books, New York 2002.

LIITE 1.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lady Anne Clifford 56-vuotiaana, Peter Lely, n. 1646, National Portrait Gallery, Lontoo,

Lähde: National Portrait Gallery Lontoo <http://www.npg.org.uk> (16.3.2011).

LIITE 2.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lady Anne Cliffordin sukupuu

Lähde: DAC

LIITE 3.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten
syiden vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Rachel Wriothesley, Lady Russell, s.a. John Cochranin kaiverrus Samuel Cooperin
mukaan.

Lähde: <http://www.gettyimages.fi/detail/51239298/Hulton-Archive> (16.3.2011).

LIITE 4.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lady Russellin sukupuu

Lähde: Schwoerer 1988.

LIITE 5.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lady Mary Wortley Montagu. Miniatyryri C.F. Zincke, 1738.

Lähde: The Complete Letters of lady Mary Wortley Montagu vol. II.

LIITE 6.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This photo
illustration cannot be
published on the Web due
to copyright restrictions.

Lady Mary Wortley Montagun sukupuu

Lähde: Grundy 2004.

LIITE 7.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lady Sarah Lennox 15-vuotiaana, Francis Coates, 1760

Lähde: <http://www.flickr.com/photos/g-dzilla/3701044376/> (16.3.2011).

LIITE 8.

Kuvaa/kuviota ei voida
julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden
vuoksi – This
photo/illustration cannot
be published on the Web
due to copyright
restrictions.

Lennoxien perheen sukupuu

Lähde: Tillyard 1995.

LIITE 9.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi – This photo/illustration cannot be published on the Web due to copyright restrictions.

Lady Sarah Lennoxin ja kapteeni Napierin perhe

Lähde: Tillyard 1995.

LIITE 10. Avioituminen ja lapset

Lady Anne Clifford (1590–1676)

	Ikä	Ikä	Ikä	Lukumäärä
Kuollut	86			
Lapset	24	32		2
Lapsia kuollut*	<34 ¹	40< ²		5
avioliitot	19	40		2

*Imeväisikäisenä kuolleet

Rachel Wriothesley, Lady Russell (1636 – 1723)

	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Lukumäärä
Kuollut	87				
Lapset	38	40	44		3
Lapsia kuollut*	23	29	35		3
avioliitot	17	33			2

*Imeväisikäisenä kuolleet

Lady Mary Wortley Montagu os. Pierrepont (1689 – 1762)

	Ikä	Ikä	Lukumäärä
Kuollut	76		
Lapset	24	30	2
Lapsia kuollut	-	-	-
avioliitot	23		1

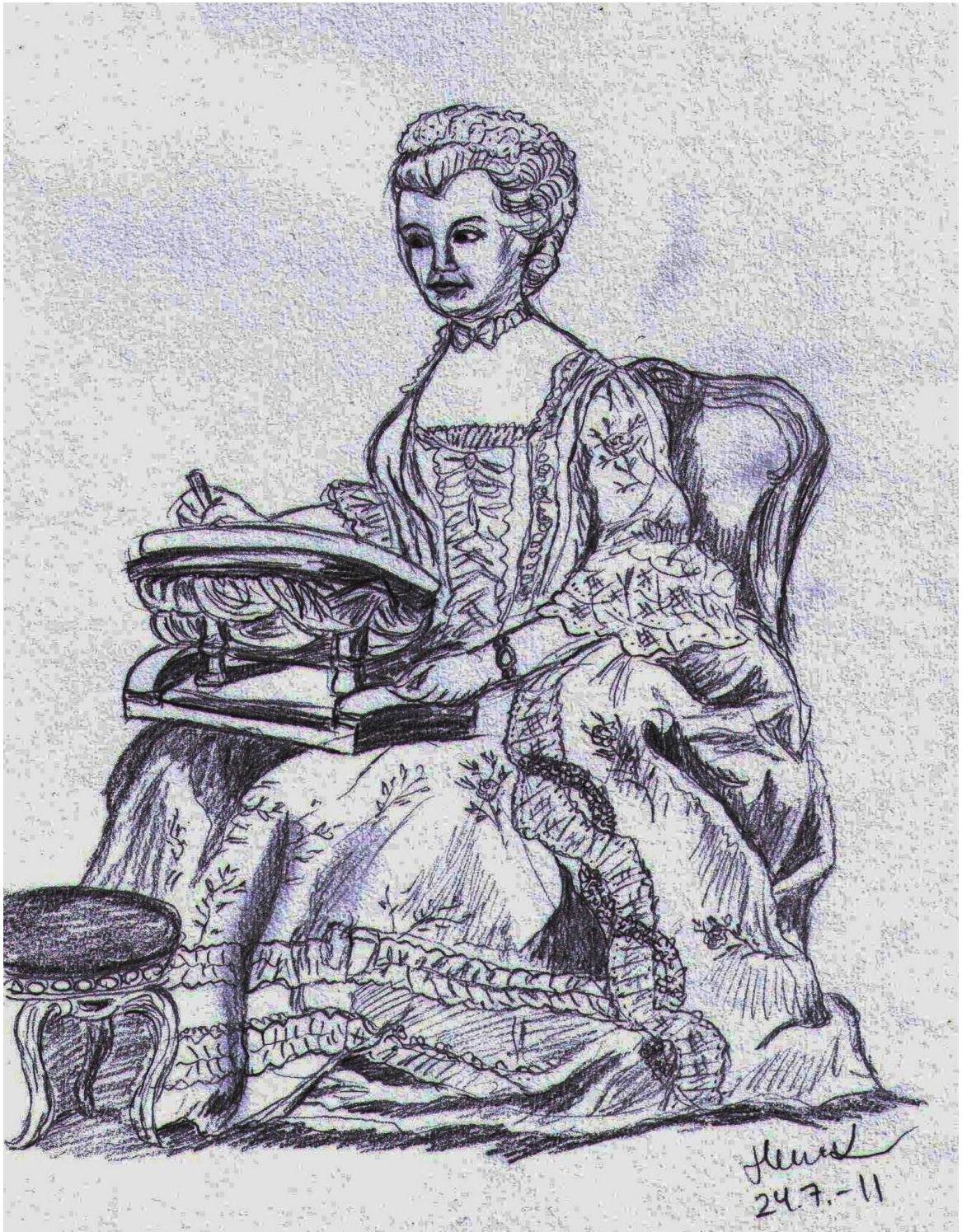
Lady Sarah Lennox (1745–1826)

	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Ikä	Lukumäärä
Kuollut	81									
Lapset	23	37	38	39	40	42	44	45	46	9
Lapsia kuollut	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avioliitot	17	36								2

¹ Kolme poikaa

² Kaksi poikaa

LIITE 11.

Nainen kirjontatyön ääressä. Huomaa vapaasti seisova ompelukehys (tambour frame). Naisen puku on tyypillinen falbolakoristeinen robe noin 1760–1770-luvuilta. Piirros tekijän.

LIITE 12.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa
tekijänoikeudellisten syiden vuoksi – This
photo/illustration cannot be published on the
Web due to copyright restrictions.

The Great Picture, triptyykki, Jan van Belcamp, 1646, Abbot Hall Museum and Art Gallery, Kendal, Cumbria.

Lähde: Crow, Charlotte: 'The Great Picture' back on display' 16.6.2011, *History Today* <http://www.historytoday.com/blog/2011/06/great-picture-back-display> (7.2.2012).